

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΜΣ "Δημόσια Διοίκηση - Δημόσιο Μάνατζμεντ"

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΣΤΗΝ
ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΠΛΟΥΤΟΥ ΣΤΗΝ Ε.Ε.»

«SOCIO-ECONOMIC SEGREGATION IN EUROPE AND
FACTORS LEADING TO WEALTH INEQUALITY IN THE EU»

Βαμβακούλια Αναστασία Α.Μ.: ΔΜ 2236

Επιβλέπων καθηγητής: Ψυχάρης Ιωάννης

Αθήνα

Μάϊος 2024

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής

1.

2.

3.

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Βαμβακούλια Αναστασία του Χαράλαμπου με αριθμό μητρώου ΔΜ 2236 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσια Διοίκηση – Δημόσιο Μάνατζμεντ» του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι τη δημοσίευσή της και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Βαμβακούλια Αναστασία Υπογραφή

Αφιέρωση

«Αφιερώνω αυτή τη διπλωματική εργασία, στην αγαπημένη μου κόρη Μελίτα. Είσαι πηγή έμπνευσής μου και η δύναμή μου, για να προχωρώ μπροστά. Ελπίζω ότι αυτό το έργο θα σε κάνει περήφανη και θα σε εμπνεύσει να ακολουθείς πάντα τα όνειρά σου. Με αγάπη, η μαμά σου»

Ευχαριστίες

Στην όμορφη αυτή πορεία προς τη γνώση πολλοί άνθρωποι στάθηκαν πλάι μου με αγάπη και υποστήριξη. Με μεγάλη χαρά και ευγνωμοσύνη θέλω να ευχαριστήσω όλους εσάς που χάρη στην εμπιστοσύνη και την εμπύχωση σας, κατάφερα να αντιμετωπίσω τις προκλήσεις και να προχωρήσω προς την επίτευξη των στόχων μου.

Πρώτα απ' όλα ευχαριστώ όλους τους καθηγητές μου που μοιράστηκαν τις γνώσεις και την εμπειρία τους μαζί μου. Κάθε μάθημά σας ήταν μια πολύτιμη πηγή έμπνευσης και γνώσης που με βοήθησαν να ξεπεράσω τις προκλήσεις, με έμαθαν να εξερευνώ, να αναλύω, να δημιουργώ και να φτάσω στο τέλος αυτής της σημαντικής φάσης της ακαδημαϊκής μου πορείας

Ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ στον επιβλέποντα καθηγητή μου κο Ψυχάρη Ιωάννη. Η καθοδήγηση, η υποστήριξη και οι πολύτιμες συμβουλές σας υπήρξαν ανεκτίμητες για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Είναι μεγάλη μου τιμή που είχα την ευκαιρία να συνεργαστώ μαζί σας και να μοιραστώ αυτή την ακαδημαϊκή πορεία.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω του αγαπητούς μου συμφοιτητές, που με το χαμόγελο και την παρουσία τους, έδωσαν χρώμα στις στιγμές και θάρρος στην καρδιά μου. Είμαι ευγνώμων που είχα την ευκαιρία να συνεργαστώ μαζί σας και να μοιραστώ τις ιδέες και τις αναζητήσεις μου. Εύχομαι μόνο τα καλύτερα για το μέλλον και ελπίζω να συνεχίσουμε να διατηρούμε αυτήν την πολύτιμη συνεργασία και φιλία.

Πίνακας Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1 - Ποσοστό εθνικού εισοδήματος ανά περιοχή ανά ενήλικα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο	27
Διάγραμμα 2 - Αναλογία εθνικού εισοδήματος ανά χώρα ανά ενήλικα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο	28
Διάγραμμα 3 - Κορυφαία μερίδια εισοδήματος 10% και κατώτατα 50% στην Ευρώπη	29
Διάγραμμα 4 - Κορυφαία μερίδια εισοδήματος 10% και κατώτατα 50% στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη	30
Διάγραμμα 5 - Η αποσύνθεση του δείκτη του εθνικού εισοδήματος προ φόρων στην Ευρώπη	31
Διάγραμμα 6 - Μερίδια εισοδήματος στα κορυφαία 10% σε ευρωπαϊκές χώρες	32
Διάγραμμα 7 - Κατώτατο 50% μερίδιο εισοδήματος στις ευρωπαϊκές χώρες	32
Διάγραμμα 8 - Κορυφαία μερίδια εισοδήματος 10% και κατώτερο 50% του εθνικού εισοδήματος προ φόρων και μετά τη φορολογία στην Ευρώπη	33
Διάγραμμα 9 - Διαφορά μεταξύ του εθνικού εισοδήματος μετά από φόρους και προ φόρων στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη	35
Διάγραμμα 10 - Εξέλιξη του μέσου εισοδήματος του κατώτερου 50% στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη	36
Διάγραμμα 11 - Ανισότητα πλούτου: Δείκτης Gini (2022)	36
Διάγραμμα 12 - Τα διαθέσιμα εισοδήματα των νοικοκυριών δεν έχουν ανακάμψει ακόμη από την κρίση.	38
Διάγραμμα 13 - Ανισότητα πλούτου : Δείκτης Gini (2022)	39
Διάγραμμα 14 - Μερίδιο πλούτου κατά κορυφαία εκατοστημόρια	40
Διάγραμμα 15 - Ανισότητα πλούτου : Δείκτης Gini (2020-2022)	43
Διάγραμμα 16 - Μερίδιο πλούτου του κορυφαίου 1% (2020-2022)	43
Διάγραμμα 17 - Κατά κεφαλήν ΑΕΠ των χωρών της ΕΕ	45
Διάγραμμα 18 - Εξέλιξη του περιεχομένου εργασίας (απασχολούμενοι) στην ΕΕ-17 κατά περιοχή (1998-2014)	49
Διάγραμμα 19 – Το προσαρμοσμένο μερίδιο της αγοράς εργασίας (% ΑΕΠ σε τιμές παράγοντα) 1960-2022 στην ΕΕ και τις ΗΠΑ	51
Διάγραμμα 20 – Το ποσοστό απασχόλησης μειώθηκε έπειτα από έξι έτη ανάπτυξης	56

Διάγραμμα 21 - Το ποσοστό απασχόλησης μειώθηκε σε όλα τα κράτη μέλη το 2020	56
Διάγραμμα 22 - Το χάσμα απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών μειώθηκε ελαφρά	60
Διάγραμμα 23 - Εύρος βαθμολογιών του Δείκτη Ισότητας των Φύλων 2023* για τα κράτη μέλη και αλλαγές με την πάροδο του χρόνου	62
Διάγραμμα 24 - Αλλαγές στις βαθμολογίες ανά τομέα και υποτομέα από τον Δείκτη Ισότητας των Φύλων 2022	62
Διάγραμμα 25 - Η ΕΕ πρόκειται να ξεπεράσει τον στόχο της για την επίτευξη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	67
Διάγραμμα 26 – Παραμένουν σημαντικές διακυμάνσεις όσον αφορά τα ποσοστά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο χώρας	68
Διάγραμμα 27 - Το κοινωνικό χάσμα στην πρόσβαση στην κατάρτιση: είναι πιο πιθανό να έχουν άτομα υψηλής ειδίκευσης να επωφεληθούν από τη δια βίου μάθηση	70
Διάγραμμα 28 – Προσδόκιμο ζωής στη γέννηση ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ (2022)	75
Διάγραμμα 29 - Προσδόκιμο ζωής στη γέννηση (2022) (στην περιοχή NUTS2, σε έτη)	76
Διάγραμμα 30 - Ποσοστό ψηφιακά στερούμενων παιδιών σχολικής ηλικίας (6-16 ετών) στην Ευρώπη	84
Διάγραμμα 31 - Πρόσβαση στο διαδίκτυο στην ΕΕ (2018)	86

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	9
ABSTRACT	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
1.1. Εισαγωγή.....	11
1.2. Σκοπός της μελέτης.....	12
1.3. Ερευνητικά ερωτήματα	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	13
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	13
2.1. Ορισμός οικονομικού διαχωρισμού	13
2.1.1. Τύποι οικονομικού διαχωρισμού.....	14
2.1.2. Συνέπειες οικονομικού διαχωρισμού	16
2.1.3. Μέτρηση οικονομικού διαχωρισμού	17
2.2. Ορισμός κοινωνικού διαχωρισμού.....	19
2.2.1. Τύποι του κοινωνικού διαχωρισμού.....	19
2.2.2. Μέτρηση του κοινωνικού διαχωρισμού	20
2.3. Το κοινωνικο-οικονομικό χάσμα: ανισότητα εισοδήματος και πλούτου.....	21
2.4. Ο ρόλος των θέσεων εργασίας και οι αλλαγές στην αγορά εργασίας στο κοινωνικο-οικονομικό χάσμα.....	44
2.4.1. Καθοριστικοί παράγοντες της ζήτησης δεξιοτήτων: ένα πλαίσιο	44
2.4.2. Απαλλαγή από τη ρουτίνα των θέσεων εργασίας: μια μικτή εικόνα σε όλη την Ευρώπη	47
2.4.3. Αλλαγές στον εργασιακό χώρο	51
2.4.4. Το σοκ της πανδημίας του COVID-19: αναγκαίοι και ψηφιακοί εργαζόμενοι	53
2.5. Το χάσμα των φύλων στην αγορά εργασίας	57
2.6. Το κοινωνικό χάσμα στην εκπαίδευση και την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου.....	63
2.7. Κοινωνικοοικονομικές διαφορές στην υγεία	74
2.8. Ένταξη των μεταναστών και ανισότητες	78

2.9. Ανισότητες στην τεχνολογία.....	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	87
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΠΛΟΥΤΟΥ ΣΤΗΝ Ε.Ε.	87
3.1. Συνέπειες των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων.....	87
3.2. Συνέπειες για τα άτομα	90
3.3. Συνέπειες για τα κράτη.....	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	93
ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗ ΕΕ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ	93
4.1. Πολιτικές για την μείωση του κοινωνικο-οικονομικού διαχωρισμού στην Ε.Ε.	93
4.2. Μέτρα για το μέλλον.....	94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	99
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	101

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι χαμηλές επιδόσεις ανάπτυξης τις τελευταίες δεκαετίες στην Ευρώπη έχουν αυξήσει τις ανησυχίες για αύξηση της διασποράς του εισοδήματος και κοινωνικού αποκλεισμού. Οι ευρωπαϊκές αρχές ξεκίνησαν πρόσφατα τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» που στοχεύει στη βελτίωση της κοινωνικής ένταξης στην Ευρώπη πέρα από τις ήδη υπάρχουσες ευρωπαϊκές περιφερειακές πολιτικές με στόχο τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων μέσω της τόνωσης της ανάπτυξης σε περιοχές όπου τα εισοδήματα είναι σχετικά χαμηλά. Σε αυτό το πλαίσιο η παρούσα μελέτη αναλύει τον κοινωνικο-οικονομικό διαχωρισμό στην Ε.Ε., πώς διαμορφώνεται σε διάφορα επίπεδα (π.χ. εκπαίδευση, υγεία, τεχνολογία κ.ά.), παρουσιάζονται οι συνέπειές του και προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπισή του.

Λέξεις – Κλειδιά: *κοινωνικο-οικονομικός διαχωρισμός, ανισότητες, πολιτικές αντιμετώπισης των ανισοτήτων*

ABSTRACT

Poor growth performance in recent decades in Europe has raised concerns about increasing income dispersion and social exclusion. The European authorities have recently launched the Europe 2020 strategy which aims to improve social inclusion in Europe beyond the already existing European regional policies with the aim of reducing regional disparities by stimulating growth in areas where incomes are relatively low. In this context, this study analyzes the socio-economic division in the EU, how it is formed at various levels (e.g. education, health, technology, etc.), presents its consequences and proposes measures to deal with it.

Keywords: *socio-economic segregation, inequalities, policies to deal with inequalities*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Εισαγωγή

Μετά από μια εποχή φθίνουσας κοινωνικής ανισότητας, η οποία ουσιαστικά ξεκίνησε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και μετά, η εισοδηματική ανισότητα άρχισε να αυξάνεται συνεχώς σε όλο τον κόσμο. Στην Ευρώπη υπάρχουν επί του παρόντος υψηλές ανισότητες στον πλούτο σχεδόν όσο ήταν στα χρόνια της ακμής του laissez-faire καπιταλισμού στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα¹. Το κοινωνικο-οικονομικό χάσμα έχει αυξηθεί στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες και έχει ενταθεί από την έναρξη της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης.

Η υψηλή και αυξανόμενη ανισότητα βλάπτει τις κοινωνίες από πολλές απόψεις, ιδίως όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη. Μπορεί να εμποδίσει την κοινωνική συνοχή, με αποτέλεσμα να χαθούν ευκαιρίες για πολλούς και μπορεί ακόμη και να οδηγήσει σε χειρότερα αποτελέσματα για την υγεία. Η ανισότητα μπορεί επίσης να μειώσει την κοινωνική εμπιστοσύνη στους θεσμούς και να τροφοδοτήσει την πολιτική και κοινωνική αστάθεια, με διάφορους τρόπους. Πρώτον, όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο της οικονομικής ανισότητας, τόσο υψηλότερα θα είναι τα «κοινωνικά εμπόδια» μεταξύ των ομάδων. Δεύτερον, η ανισότητα μπορεί να δημιουργήσει μια αντίληψη αδικίας: είναι δύσκολο να αναπτυχθεί εμπιστοσύνη στους άλλους εάν θεωρείται ότι έχουν αθέμιτα πλεονεκτήματα. Τέλος, οι άνισες κοινότητες μπορεί να διαφωνούν για το πώς να μοιράζονται (και να χρηματοδοτούν) δημόσια αγαθά και αυτές οι διαφωνίες μπορεί να μετατρέψουν τη διάσπαση των κοινωνικών δεσμών και τη μείωση της κοινωνικής συνοχής. Το κοινωνικο-οικονομικό χάσμα μπορεί επίσης να αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου από μόνο του, απλώς μεταδίδοντας πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα από τη μια γενιά στην άλλη. Πολλοί Ευρωπαίοι είναι όλο και πιο απαισιόδοξοι σχετικά με τις πιθανότητες των παιδιών τους να τα καταφέρουν καλύτερα από αυτούς στη ζωή όσον αφορά αυτά που θα έχουν.

¹Piketty, T. *Capital in the 21st century*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 2013

Η υψηλή και αυξανόμενη οικονομική ανισότητα είναι ένα ανησυχητικό φαινόμενο για διάφορους λόγους. Μπορεί να είναι ένα πρόβλημα από μόνο του, διότι οι ευρέως κοινές αντιλήψεις για μια δίκαιη κοινωνία είναι δύσκολο να συμβιβαστούν με αυτό. Η ανισότητα μπορεί επίσης να είναι πρόβλημα λόγω των συνεπειών της, ορισμένες από τις οποίες μπορεί να υλοποιηθούν μόνο στο απώτερο μέλλον. Η ανισότητα έχει θεωρηθεί η αιτία επιδείνωσης των κοινωνικών συνθηκών από πολλές απόψεις. Υπάρχει μια άλλη πιθανή συνέπεια της έντονης ανισότητας και είναι ο αντίκτυπος της τρέχουσας ανισότητας στη μετάδοσή της μεταξύ των γενεών και συνεπώς στην κοινωνική και οικονομική κινητικότητα μεταξύ των γενεών.

Το κοινωνικοοικονομικό χάσμα δεν αφορά μόνο την αντιπαράθεση «πλούσιων» και «φτωχών» όσον αφορά τους μισθούς ή τα εισοδήματα. Το φαινόμενο είναι πράγματι ένας πολύπλοκος ιστός που περιλαμβάνει συσσωρευμένο πλούτο ή χρέη, αλλά αυτό έχει επίσης να κάνει με την κατάσταση της υγείας, η οποία επίσης καθοδηγείται από την ποιότητα των θέσεων εργασίας, την εκπαίδευση και το ιστορικό της μετανάστευσης.

1.2. Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της μελέτης είναι να καθορίσει την κατάσταση αυτού του κοινωνικο-οικονομικού χάσματος στις ευρωπαϊκές χώρες καθώς και να προσδιορίσει τους παράγοντες που οδηγούν στην ανισότητα πλούτου στην Ε.Ε. Εξετάζει το χάσμα όσον αφορά το εισόδημα και τον πλούτο, την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση και τις δεξιότητες, την τεχνολογία, την υγεία και τη μετανάστευση.

1.3. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης είναι:

1. Ποιος είναι ο κοινωνικο-οικονομικός διαχωρισμός στην Ε.Ε.;
2. Ποιες είναι οι συνέπειες του κοινωνικό-οικονομικού διαχωρισμού;
3. Ποιες είναι οι πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν για να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικο-οικονομικός διαχωρισμός στην ΕΕ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

2.1. Ορισμός οικονομικού διαχωρισμού

Η οικονομική ανισότητα αναφέρεται στις ανισότητες μεταξύ των εισοδημάτων και του πλούτου των ατόμων. Και αυτές οι διαφορές μπορεί να είναι μεγάλες. Το Forbes μέτρησε ένα ρεκόρ 2.755 δισεκατομμυριούχων στον κόσμο από το 2021, όταν οριστικοποίησε την πιο πρόσφατη κατάταξή του.² Εν τω μεταξύ, η Παγκόσμια Τράπεζα υπολόγισε ότι το 2021 περισσότεροι από 711 εκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως ζούσαν με λιγότερα από 1,90 δολάρια την ημέρα. μεγάλη βελτίωση από το 1990, όταν πάνω από 1,9 δισεκατομμύρια άνθρωποι ζούσαν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας και ο κόσμος είχε μόνο 269 δισεκατομμυριούχους. Κάποιοι θα δουν αυτούς τους αριθμούς ως απόδειξη ότι μια ανερχόμενη παλίρροια ανυψώνει όλα τα σκάφη. Τα τελευταία 30 χρόνια, ο παγκόσμιος πλούτος έχει αυξηθεί. συνολικά, το βιοτικό επίπεδο έχει βελτιωθεί. Και άλλοι θα κοιτάξουν αυτούς τους αριθμούς και θα σκεφτούν ότι είναι ασυγχώρητο ότι κάποιος ζει στη φτώχεια όταν οι δισεκατομμυριούχοι του κόσμου αξίζουν συνολικά 13,1 τρισεκατομμύρια δολάρια. Φυσικά, και οι δύο δηλώσεις μπορεί να είναι ταυτόχρονα αληθινές. Ανισότητες σαν αυτές -που πολλοί άνθρωποι βλέπουν στην καθημερινή τους ζωή, όπου οι άνθρωποι που βιώνουν έλλειψη στέγης - γεννούν ερωτήματα σχετικά με τον οικονομικό διαχωρισμό³.

Η ουσία του οικονομικού διαχωρισμού είναι πόσα χρήματα βγάζουν οι λιγότερο εύποροι σε σύγκριση με τους πιο εύπορους και πώς κατανέμεται ο πλούτος σε μια κοινωνία. Ποια περιουσιακά στοιχεία διαθέτουν οι άνθρωποι για να τους ξεπεράσουν

² Choi, G, *Revisiting the redistribution hypothesis with perceived inequality and redistributive preferences*. European Journal of Political Economy, 2019, 58, 220–244.

³García-Castro, J. D., Rodríguez-Bailón, R., Willis, G. B. (2020). *Perceiving economic inequality in everyday life decreases tolerance to inequality*. Journal of Experimental Social Psychology, 90(1), Article 104019

σε δύσκολες στιγμές και να τους βοηθήσουν να επενδύσουν σε νέες ευκαιρίες; Αυτές οι διαφορές έχουν σημασία για πολλούς λόγους⁴.

Η περιβαλλοντική αλλαγή έχει επιδεινώσει τις υπάρχουσες ανισότητες, με την κλιματική αλλαγή να πλήττει πολλούς από τους φτωχότερους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο πρώτα και σκληρότερα. Τα ακραία καιρικά φαινόμενα, οι πλημμύρες και τα ρεύματα αέρα, η έλλειψη τροφής και νερού απειλούν τη ζωή των ανθρώπων που βρίσκονται στη φτώχεια. με διαφορετικούς τύπους κρίσεων υγείας, έλλειψη συγκομιδής και ανθρώπους που χάνουν τις δουλειές και τα σπίτια τους. Πρόσφατη έρευνα εκτιμά ότι η κλιματική αλλαγή θα ωθήσει άλλα 120 εκατομμύρια ανθρώπους στη φτώχεια μέχρι το 2030⁵.

Λόγω αυτής της κρίσης, οι πληγέντες πρέπει να αντιμετωπίσουν αρνητικούς μηχανισμούς που προκαλούν κοινωνικές ανισότητες, για παράδειγμα εγκατάλειψη του σχολείου, πρόωροι γάμοι, ανισότητες στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, ανεργία, φτώχεια και μετανάστευση κλιματικής αλλαγής. Οι πληγείσες χώρες δεν έχουν απαραίτητα τις οικονομικές και τεχνικές δυνατότητες για να ξεπεράσουν όλες αυτές τις προκλήσεις, χωρίς να υπάρχει ένα διεθνές σύστημα υποστήριξης. Οι μαθητές που εργάζονται σε αυτήν την ομάδα θα εξετάσουν πώς μπορούν να αντιμετωπιστούν αυτές οι περίπλοκες προκλήσεις⁶.

2.1.1. Τύποι οικονομικού διαχωρισμού

Υπάρχουν τρεις κύριοι τύποι οικονομικής ανισότητας:

1. Εισοδηματική Ανισότητα

Εισοδηματική ανισότητα είναι ο βαθμός στον οποίο το εισόδημα κατανέμεται άνισα σε μια ομάδα ανθρώπων.

⁴Brunori, P. (2017). *The perception of inequality of opportunity in Europe*. Review of Income and Wealth, 63(3), 464–491

⁵ Atkinson, A. B., Casarico, A., Voitchovsky, S., *Top incomes and the gender divide*. The Journal of Economic Inequality, 2018, 16(2), 225–256.

⁶Franko, W. W, *Understanding public perceptions of growing economic inequality*. State Politics & Policy Quarterly, 2017, 17(3), 319–348.

Εισόδημα δεν είναι μόνο τα χρήματα που λαμβάνονται μέσω αμοιβής, αλλά όλα τα χρήματα που λαμβάνονται από την απασχόληση (μισθοί, μόνους κ.λπ.), επενδύσεις, όπως τόκοι σε λογαριασμούς ταμειευτηρίου και μερίσματα από μετοχές, αποταμιεύσεις, κρατικές παροχές, συντάξεις (κράτος, προσωπική, εταιρεία) και ενοικίαση⁷.

Η μέτρηση του εισοδήματος μπορεί να γίνει σε ατομική βάση ή στη βάση του νοικοκυριού – τα εισοδήματα όλων των ατόμων που μοιράζονται ένα συγκεκριμένο νοικοκυριό. Το εισόδημα των νοικοκυριών προ φόρων που περιλαμβάνει χρήματα που λαμβάνονται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης είναι γνωστό ως ακαθάριστο εισόδημα. Το εισόδημα του νοικοκυριού, συμπεριλαμβανομένων όλων των φόρων και των παροχών, είναι γνωστό ως καθαρό εισόδημα⁸.

2. Ανισότητα αμοιβών

Η αμοιβή ενός ατόμου είναι διαφορετική από το εισόδημά του. Η αμοιβή αναφέρεται μόνο στην πληρωμή από την εργασία. Αυτό μπορεί να είναι σε ωριαία, μηνιαία ή ετήσια βάση, συνήθως πληρώνεται εβδομαδιαία ή μηνιαία και μπορεί επίσης να περιλαμβάνει μόνους. Ως εκ τούτου, η ανισότητα στις αμοιβές περιγράφει τη διαφορά μεταξύ της αμοιβής των ανθρώπων και αυτή μπορεί να είναι εντός μιας εταιρείας ή σε όλες τις αμοιβές που λαμβάνονται στο Ηνωμένο Βασίλειο⁹.

3. Ανισότητα πλούτου

Ο πλούτος αναφέρεται στο συνολικό ποσό των περιουσιακών στοιχείων ενός ατόμου ή ενός νοικοκυριού. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία, όπως ομόλογα και μετοχές, περιουσιακά και ιδιωτικά συνταξιοδοτικά δικαιώματα. Ως εκ τούτου, η ανισότητα πλούτου αναφέρεται στην άνιση κατανομή των περιουσιακών στοιχείων σε μια ομάδα ανθρώπων¹⁰.

⁷Gimpelson, V., Treisman, D. *Misperceiving inequality*. Economics & Politics, 2018, 30 (1), 27–54

⁸ Van de Walle, S., Migchelbrink, K, Institutional quality, corruption, and impartiality: The role of process and outcome for citizen trust in public administration in 173 European regions. *Journal of Economic Policy Reform*, 2022, 25(1), 9–27

⁹Franzini, M. Pianta: *Explaining Inequality*, Routledge, London, 2016, p.48

¹⁰Petrakos, G., Psycharis, Y. The spatial aspects of economic crisis in Greece, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2016, 9(1), 2016, pp. 137–152

2.1.2. Συνέπειες οικονομικού διαχωρισμού

Τέσσερις συνέπειες που σχετίζονται με τον οικονομικό διαχωρισμό είναι:

Θέτει σε κίνδυνο τους δημοκρατικούς κανόνες: Η μεγαλύτερη ανισότητα αντιστοιχεί σε ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά ρήγματα στην κοινωνία. Αυτή η πόλωση μπορεί να αποδυναμώσει τους δημοκρατικούς θεσμούς και να υποβαθμίσει την εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι όσο περισσότερο μια χώρα διοικείται δημοκρατικά, τόσο καλύτερα μπορεί να έχει απόδοση μεταξύ διαφορετικών παραγόντων διακυβέρνησης και αναπτυξιακών δεικτών. Η ανισότητα και ο αυταρχισμός αλληλοενισχύονται, καθώς οι άνθρωποι που δεν μπορούν να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση υποστηρίζουν αυταρχικές αναθεωρήσεις στα δημοκρατικά συστήματα.

Επηρεάζει τη μετανάστευση: Η ανισότητα μεταξύ των χωρών επηρεάζει την παγκόσμια μετακίνηση των ανθρώπων. Σχεδόν τα τρία τέταρτα των μεταναστών προέρχονται από αναπτυσσόμενες χώρες, συχνά μετακινούνται για να αναζητήσουν καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες στο εξωτερικό. Η αποχώρηση των ατόμων με υψηλή μόρφωση ή δεξιότητες μιας χώρας -ένα φαινόμενο γνωστό ως διαρροή εγκεφάλων- μπορεί να αμφισβητήσει την ανάπτυξη αυτής της χώρας, διαιωνίζοντας περαιτέρω την ανισότητα που οδήγησε τη μετανάστευση στην πρώτη θέση¹¹.

Περιορίζει τις ευκαιρίες και επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη: Η ανισότητα περιορίζει τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες για άτομα με χαμηλό εισόδημα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, η εισαγωγή σε ανταγωνιστικά πανεπιστήμια είναι συχνά ευκολότερη για τους πλουσιότερους μαθητές που φοιτούν σε ιδιωτικά λύκεια και οι οποίοι μπορούν να πληρώσουν για τα μαθήματα προετοιμασίας για της είσοδό τους σε κάποιο κολέγιο ή πανεπιστήμιο. Οι φοιτητές με χαμηλό εισόδημα, από την άλλη πλευρά, συχνά στερούνται τέτοιων πλεονεκτημάτων και δυσκολεύονται να ανταπεξέλθουν οικονομικά την πανεπιστημιακή εκπαίδευση ακόμη και αν γίνουν δεκτοί. Το μέσο κόστος των διδασκτρών σε ένα ιδιωτικό τετραετές κολέγιο στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι 38.070\$ ετησίως, υπερβαίνοντας το μέσο προσωπικό εισόδημα της χώρας των 35.805\$. Οι εκπαιδευτικές ανισότητες επιδεινώνουν την οικονομική ανισότητα, με τους

¹¹Franzini, M. Pianta: *Explaining Inequality*, Routledge, London, 2016, p.39

αποφοίτους λυκείου να κερδίζουν 40 τοις εκατό λιγότερα από εκείνους με πτυχίο πανεπιστημίου. Σε εθνικό επίπεδο, αυτό το χαμένο δυναμικό μπορεί να επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη¹².

Επιδεινώνει τις κρίσεις υγείας: Τα άτομα με χαμηλό εισόδημα συχνά δυσκολεύονται να αποκτήσουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας λόγω του υψηλού κόστους ή της έλλειψης διαθεσιμότητας σε κοινότητες που δεν διαθέτουν πόρους¹³. Τέτοιες ανισότητες είχαν ως αποτέλεσμα τα άτομα με χαμηλότερο εισόδημα να υποφέρουν δυσανάλογα σε όλη την πανδημία του COVID-19.

2.1.3. Μέτρηση οικονομικού διαχωρισμού

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι μέτρησης της οικονομικής ανισότητας. Η επιλογή του μέτρου δεν αλλάζει δραματικά την εμφάνιση της ανισότητας. Ωστόσο, οι αλλαγές στην ανισότητα με την πάροδο του χρόνου σε επιμέρους χώρες μπορεί να φαίνονται διαφορετικές εάν χρησιμοποιούνται διαφορετικά μέτρα. Τα συχνότερα χρησιμοποιούμενα μέτρα του οικονομικού διαχωρισμού είναι τα παρακάτω¹⁴:

1. Συντελεστής Gini

Ο συντελεστής Gini μετρά την ανισότητα σε ολόκληρη την κοινωνία και δεν συγκρίνει απλώς διαφορετικές εισοδηματικές ομάδες. Αν όλο το εισόδημα πήγαινε σε ένα άτομο (μέγιστη ανισότητα) και όλοι οι άλλοι δεν έπαιρναν τίποτα, ο συντελεστής Gini θα ήταν ίσος με 1. Αν το εισόδημα μοιραζόταν ισόποσα, και όλοι έπαιρναν ακριβώς το ίδιο, το Gini θα ήταν ίσο με 0. Όσο χαμηλότερη είναι η αξία του Gini, τόσο πιο ισότιμη είναι μια κοινωνία.

Οι περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ έχουν συντελεστή Gini χαμηλότερο από 0,32 με το χαμηλότερο να είναι 0,24. Ο συντελεστής Gini μπορεί να μετρήσει την

¹² Atkinson, A. B., Casarico, A., Voitchovsky, S., *Top incomes and the gender divide*. The Journal of Economic Inequality, 2018, 16(2), 225–256.

¹³ Petrakos, G., Psycharis, Y. The spatial aspects of economic crisis in Greece, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2016, 9(1), 2016, pp. 137–152

¹⁴ Franzini, M. Pianta: Explaining Inequality, *Routledge*, London, 2016, p.54

ανισότητα πριν ή μετά το φόρο και πριν ή μετά το κόστος στέγασης. Ο συντελεστής Gini θα αλλάξει ανάλογα με το τι μετριέται.

2. Μέτρηση ποσοστού

Οι μετρήσεις ποσοστού συγκρίνουν πόσα άτομα υπάρχουν σε ένα επίπεδο κατανομής εισοδήματος σε σύγκριση με τα άτομα σε ένα άλλο επίπεδο. Για παράδειγμα, η αναλογία 20:20 συγκρίνει πόσο πλουσιότερο είναι το κορυφαίο 20% των ανθρώπων, σε σύγκριση με το χαμηλότερο 20%.

Συνηθισμένα παραδείγματα:

50/10 – περιγράφει την ανισότητα μεταξύ της μέσης και της κατώτατης κατανομής του εισοδήματος

90/10 – περιγράφει την ανισότητα μεταξύ του πάνω και του κάτω μέρους κατανομής του εισοδήματος

90/50 – περιγράφει την ανισότητα μεταξύ της κορυφής και της μέσης κατανομής του εισοδήματος

99/90 – περιγράφει την ανισότητα μεταξύ της ανώτατης κορυφής και της κορυφής της κατανομής του εισοδήματος

3. Δείκτης Palma

Ο δείκτης Palma είναι η αναλογία του μεριδίου εισοδήματος του κορυφαίου 10% προς αυτό του κατώτερου 40% των ατόμων μιας κοινωνίας. Σε πιο ισότιμες κοινωνίες αυτή η αναλογία θα είναι ένα ή κάτω, πράγμα που σημαίνει ότι το κορυφαίο 10% δεν λαμβάνει μεγαλύτερο μερίδιο του εθνικού εισοδήματος από το χαμηλότερο 40%. Σε πολύ άνισες κοινωνίες, το ποσοστό μπορεί να είναι τόσο μεγάλο όσο 7.

Ο δείκτης Palma αντιμετωπίζει την υπερευαισθησία του δείκτη Gini στις αλλαγές στο μέσο της κατανομής και την αναισθησία στις αλλαγές στο άνω και στο κάτω μέρος¹⁵.

¹⁵Franzini, M. Pianta: Explaining Inequality, *Routledge*, London, 2016, p.58

2.2. Ορισμός κοινωνικού διαχωρισμού

Η κοινωνική ανισότητα χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη άνισων ευκαιριών και ανταμοιβών για διαφορετικές κοινωνικές θέσεις ή θέσεις μέσα σε μια ομάδα ή κοινωνία. Περιέχει δομημένα και επαναλαμβανόμενα πρότυπα άνισης κατανομής αγαθών, πλούτου, ευκαιρίες, ανταμοιβές και τιμωρίες. Ο ρατσισμός, για παράδειγμα, εννοείται ότι είναι ένα φαινόμενο κατά το οποίο η πρόσβαση σε δικαιώματα και πόρους κατανέμεται άδικα σε φυλετικές γραμμές¹⁶.

2.2.1. Τύποι του κοινωνικού διαχωρισμού

Υπάρχουν δύο βασικοί τρόποι μέτρησης της κοινωνικής ανισότητας: α) ανισότητα συνθηκών και β) ανισότητα ευκαιριών. Η ανισότητα των συνθηκών αναφέρεται στην άνιση κατανομή του εισοδήματος, του πλούτου και των υλικών αγαθών. Η στέγαση, για παράδειγμα, είναι η ανισότητα των συνθηκών με τους άστεγους και όσους ζουν σε στεγαστικά έργα να βρίσκονται στο κάτω μέρος της ιεραρχίας, ενώ εκείνοι που ζουν σε επαύλεις πολλών εκατομμυρίων δολαρίων κάθονται στην κορυφή. Ένα άλλο παράδειγμα είναι σε επίπεδο ολόκληρων κοινοτήτων, όπου ορισμένες είναι φτωχές, ασταθείς και μαστίζονται από βία, ενώ άλλες επενδύονται από επιχειρήσεις και κυβέρνηση ώστε να ευδοκιμήσουν και να παρέχουν ασφαλείς και χαρούμενες συνθήκες για τους κατοίκους τους¹⁷.

Η ανισότητα ευκαιριών αναφέρεται στην άνιση κατανομή των ευκαιριών ζωής μεταξύ των ατόμων. Αυτό αντικατοπτρίζεται σε μέτρα όπως το επίπεδο εκπαίδευσης, η κατάσταση υγείας και η μεταχείριση από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Για παράδειγμα, μελέτες έχουν δείξει ότι οι καθηγητές κολεγίων και πανεπιστημίων είναι πιο πιθανό να αγνοούν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από γυναίκες και έγχρωμους από ό,τι είναι να τα αγνοούν από λευκούς άνδρες, γεγονός που ενισχύει τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα των λευκών ανδρών διοχετεύοντας ένα προκατειλημμένο ποσό καθοδήγησης και εκπαιδευτικούς πόρους για αυτούς. Οι διακρίσεις σε επίπεδο

¹⁶Psycharis, Y., Rovolis, A., Tselios, V., Pantazis, P. Economic crisis and regional development in Greece, *Region et Developpement*, No39, 2014, <https://regionetdeveloppement.univ-tln.fr/wp-content/uploads/3-Psycharis.pdf>

¹⁷Psycharis, Y., Rovolis, A., Tselios, V., Pantazis, P. *όπ.π.* (υποσημ. 16)

ατόμου, κοινότητας και ιδρυμάτων είναι ένα σημαντικό μέρος της διαδικασίας αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων φυλής, τάξης, φύλου και σεξουαλικότητας. Για παράδειγμα, οι γυναίκες αμείβονται συστηματικά λιγότερο από τους άνδρες για την ίδια εργασία¹⁸.

2.2.2. Μέτρηση του κοινωνικού διαχωρισμού

Η κοινωνική ανισότητα είναι μια ευρεία κατηγορία που αναφέρεται στη διαφορά στα κοινωνικά αποτελέσματα μεταξύ ομάδων, όπως τα αποτελέσματα της υγείας και της εκπαίδευσης, αλλά και τη διατροφή, τη στέγαση, το νερό και αποχέτευση, πρόσβαση σε ενέργεια και άλλα. Οι μεροληπτικές νόρμες και πεποιθήσεις οδηγούν σε επιπλέον αρνητικά, κοινωνικά αποτελέσματα, για παράδειγμα, όταν άτομα από κατώτερες τάξεις ή κάστες και κοινωνικά αποκλεισμένες και περιθωριοποιημένες ομάδες στερούνται συνήθως την αξιοπρέπεια, τη νομιμότητα και τη φωνή¹⁹. Ορισμένοι τρόποι μέτρησης του κοινωνικού διαχωρισμού είναι οι ακόλουθοι:

Έρευνες για τα νοικοκυριά: Τα επίπεδα εισοδήματος, βασικό συστατικό της οικονομικής ανισότητας, παρακολουθούνται σε εθνικές έρευνες νοικοκυριών που παρέχουν στοιχεία για τα διαφορετικά μερίδια εισοδήματος. Έρευνες για τα νοικοκυριά - που σκοπεύουν να συλλάβουν το εισόδημα και που χρησιμοποιούνται για την ενημέρωση των συζητήσεων σχετικά με την εισοδηματική ανισότητα - συχνά δεν συλλέγουν άμεσα το εισόδημα. Είναι κακές στη συλλογή των δεδομένων των πλουσιότερων, που δεν απαντούν σε έρευνες, πράγμα που σημαίνει ότι η ανισότητα υποτιμάται²⁰.

Ανισότητες στα κοινωνικά εισοδήματα: Υπάρχει ένας πλούτος δεδομένων που μπορούν να εξορυχθούν για τη διερεύνηση των κοινωνικών ανισοτήτων, αν και δεδομένα σχετικά με τον αντίκτυπο των μεροληπτικών κοινωνικών στάσεων και πεποιθήσεων είναι λιγότερο διαθέσιμα και ποιοτικά εκ νέου και η αναζήτηση σε αυτή την περιοχή είναι απαραίτητη. Στην ιδανική περίπτωση, τα εθνικά προγράμματα δεν

¹⁸Hvidberg, K.B., Kreiner, C., Stantcheva, S., *Social positions and fairness views on inequality*. Working Paper No. 28099, National Bureau of Economic Research, 2022

¹⁹Roex, K., Huijts, T., Sieben, I., *Attitudes towards income inequality: 'Winners' versus 'losers' of the perceived meritocracy*. *Acta Sociologica*, 2019, 62(1), 47–63.

²⁰Fischer, G., Strauss R., *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*, Oxford University Press, Oxford, 2021

θα εντοπίζουν μόνο τις κοινωνικές ανισότητες επισημαίνοντας άμεσα κοινωνικά αποτελέσματα αλλά και παρακολουθώντας πώς αυτά τα κενά εξελίσσονται με την πάροδο του χρόνου. Η γνώση όπου τα κενά διευρύνονται και οι ανισότητες επιδεινώνονται μπορεί να είναι ένα ισχυρό εργαλείο που επηρεάζει την εργασία, ιδίως όταν συνδέονται με εργασίες για τη φορολογία, τις δημόσιες δαπάνες και τις βασικές υπηρεσίες. Μια ανάλυση των δεδομένων των εθνικών ερευνών θα δώσει αυτή την κατανόηση²¹.

2.3. Το κοινωνικο-οικονομικό χάσμα: ανισότητα εισοδήματος και πλούτου

Το εισόδημα ορίζεται ως το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού σε ένα συγκεκριμένο έτος. Αποτελείται από εισοδήματα, εισόδημα από αυτοαπασχόληση και κεφάλαιο και δημόσιες μεταφορές μετρητών. Οι φόροι εισοδήματος και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης που καταβάλλονται από τα νοικοκυριά αφαιρούνται. Το εισόδημα του νοικοκυριού αποδίδεται σε κάθε μέλος του, με προσαρμογή ώστε να αντικατοπτρίζει τις διαφορές στις ανάγκες για νοικοκυριά διαφορετικών μεγεθών²².

Το εισόδημα και ο πλούτος είναι οι πρώτες –και ίσως οι πιο σημαντικές– πτυχές του κοινωνικοοικονομικού χάσματος στην Ευρώπη. Το «Μεγάλο Χάσμα» (Great Divide) δεν αφορά μόνο τα αυξανόμενα κενά μεταξύ του κάτω και του επάνω μέρους της κατανομής του εισοδήματος εντός των ευρωπαϊκών χωρών αλλά και τις αποκλίνουσες τάσεις μεταξύ των χωρών. Το φάσμα των επιπέδων ανισότητας που επικρατεί στην Ευρώπη είναι τόσο ευρύ που είναι δύσκολο να θεωρηθεί ένα «ενιαίο ευρωπαϊκό μοντέλο» και αυτό ισχύει και για τις τάσεις. Για διάφορους λόγους – ιδίως σε σχέση με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας και στην αναδιανομή – η εισοδηματική ανισότητα έχει αυξηθεί στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες τις τελευταίες τρεις δεκαετίες²³. Επιπλέον, το προφίλ των ατόμων στο κάτω μέρος της κατανομής του εισοδήματος έχει επίσης αλλάξει: Οι πιο ευάλωτοι δεν είναι πλέον οι ηλικιωμένοι,

²¹ Fischer, G., Strauss R, όπ.π. (υποσημ. 20),

²²Neef, T., A.Sodano, M. Morgan.*Regional DINA Update for Europe*.TechnicalNote 2022/04.WorldInequalityLab, 2022

²³ Almeida, V., S. Barrios Cobos, .Christl, S. De Poli, A. Tumino, Wouter Van Der Wielen, “Households’ income and the cushioning effect of fiscal policy measures during the Great Lockdown”. *Joint Research Centre (JRC) Working Papers on Taxation and Structural Reforms* 127, 2020

αλλά μάλλον τα νέα άτομα και οι οικογένειες με παιδιά. Η βαθιά οικονομική κρίση και η συχνά ήπια ανάκαμψη σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχουν συνδεθεί με σταθεροποίηση, αν όχι περαιτέρω αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας. Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, οι φορολογικές πολιτικές και οι πολιτικές μεταβιβάσεων συμβάλλουν σημαντικά στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας της αγοράς, αλλά ορισμένα συστήματα πρόνοιας διαχειρίζονται καλύτερα αυτή την ανακατανομή από άλλα²⁴.

Αν και η ΕΕ δεν είναι ομοσπονδιακό κράτος, αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ότι η οικονομική και κοινωνική πρόοδος σε κάθε κράτος μέλος εξαρτάται από τις εξελίξεις σε άλλα και από τον τρόπο που οι θεσμοί και οι πολιτικές σε επίπεδο ΕΕ επηρεάζουν την ανισότητα σε κάθε κράτος μέλος. Όλες οι χώρες της ΕΕ μοιράζονται μια ενιαία αγορά και οι περισσότερες έχουν κοινό νόμισμα. Αυτό δημιουργεί έναν οικονομικό χώρο στον οποίο οι οικονομικές δυνάμεις δρουν σε ολόκληρη την επικράτεια της ένωσης με διαφορετικές επιπτώσεις στο εισόδημα των μισθωτών, των επιχειρήσεων και των ιδιοκτητών κεφαλαίων, όχι μόνο σε κάθε χώρα αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο²⁵. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και η κρίση του δημόσιου χρέους αποτέλεσαν μια σημαντική εμπειρία και η απόκλιση στις κοινωνικές και εισοδηματικές τάσεις έχει γίνει μια τεράστια ανησυχία, απαιτώντας δράση τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, τα επίπεδα και οι τάσεις της εισοδηματικής ανισότητας σε επίπεδο ΕΕ είναι πιθανό να επηρεάσουν την εμπιστοσύνη στα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τις αποφάσεις κινητικότητας των πολιτών της²⁶.

Στην έρευνά τους οι Psycharis et al.²⁷ αποκάλυψαν ότι τόσο η Αττική όσο και η υπόλοιπη χώρα (Ελλάδα) παρουσίασαν σημαντική πτώση τόσο στο επίπεδο των εσόδων όσο και στις καταναλωτικές δαπάνες την περίοδο 2008-2015. Ωστόσο, κατά

²⁴ European Commission “Employment-income loss and wage compensation during the pandemic: preliminary estimates”, Part II in *Employment and Social Developments in Europe – Quartely ESDE*, December 2020. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (DG EMPL), Brussels, 2020

²⁵ Ψυχάρης Ι., Η σύγχρονη εμπειρία σχεδιασμού και υλοποίησης περιφερειακών προγραμμάτων στην Ελλάδα: μια πρώτη καταγραφή και απόπειρα αξιολόγησης. *Περιφέρεια*, 2014, 4(4), 199–229.

²⁶ Milanovic, B. *The haves and the have-nots: A brief and idiosyncratic history of global inequality*, Basic Books, 2010

²⁷ Psycharis, Y., Georgiadis, T., Nikolopoulos, P. The geographical dimension of income and consumption inequality: Evidence from the Attica Metropolitan Region of Greece, *Journal of ERSAs*, 2023b, 10(1), 183-197

την περίοδο ανάκαμψης (2016-2019) η Αττική φαίνεται να ωφελήθηκε περισσότερο από την υπόλοιπη χώρα, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα υψηλότερες περιφερειακές ανισότητες όσον αφορά το επίπεδο των εσόδων και των καταναλωτικών δαπανών (μεταξύ Αττικής και των υπολοίπων χωρών) το 2019, σε σύγκριση με το επίπεδο του 2008. Τα έσοδα και οι καταναλωτικές δαπάνες της Αττικής βρίσκονται σε υψηλότερο επίπεδο σε σύγκριση με το υπόλοιπο της χώρας. Ωστόσο, το ίδιο φαίνεται να ισχύει και όσον αφορά το επίπεδο των ανισοτήτων επιβεβαιώνοντας την ερευνητική υπόθεση ότι οι μητροπολιτικές περιοχές εμφανίζουν υψηλότερη ανισότητα σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο. Αυτό το εύρημα φαίνεται να είναι αρκετά ισχυρό – ανεξάρτητα της επιλογής είτε του δείκτη ανισότητας είτε του δείκτη ευημερίας – και φαίνεται να είναι ακόμη πιο έντονη στην περίπτωση της κατανομής των δαπανών κατανάλωσης.

Η ανισότητα σε επίπεδο ΕΕ είναι ο συνδυασμός της ανισότητας εντός και μεταξύ των κρατών μελών της. Οι θέσεις των ατόμων στην κατανομή της ΕΕ καθορίζονται από τη θέση στην εθνική κατανομή κάποιου και τη θέση της χώρας του/της στην κατανομή της ΕΕ. Σε σύγκριση με τις ΗΠΑ, η ΕΕ είναι γνωστό ότι έχει χαμηλότερα επίπεδα ανισότητας στα κράτη μέλη της σε συνδυασμό με υψηλότερα επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ τους. Αυτό είναι αποτέλεσμα του σχηματισμού της ΕΕ όπου χώρες με ετερογενή επίπεδα εισοδήματος έχουν ενταχθεί στην Ένωση στην πορεία από την ίδρυσή της²⁸.

Η κρίση οδήγησε σε μείωση της διαπροσωπικής ανισότητας σε σχετικά λιγότερο ευκατάστατους δήμους και αύξηση της διαπροσωπικής ανισότητας στους σχετικά εύπορους δήμους της Ελλάδας. Οι διαπροσωπικές ανισότητες εισοδήματος στις πόλεις και τους μεγάλους οικισμούς ήταν υψηλότερες σε σχέση με τους δήμους εκτός των αστικών περιοχών. Η οικονομική κρίση έχει αυξήσει τις εισοδηματικές ανισότητες στις πόλεις και έχει οδηγήσει σε μειωμένες εισοδηματικές ανισότητες στις αγροτικές περιοχές. Η οικονομική κρίση αποκαλύπτει μια θετική συσχέτιση του

²⁸Filairo, S., Parolin, Z. (2019), “Unequal unions? A comparative decomposition of income inequality in the European Union and United States”, *Journal of European Social Policy*, 29(4): 545–563

εισοδήματος ανά κεφάλαιο και ανισότητα εισοδήματος για τους σχετικά πιο εύπορους δήμους σε πόλεις και μητροπολιτικές περιοχές²⁹.

Η ανάλυση της ανισότητας σε επίπεδο ΕΕ είναι σημαντική για τον καλύτερο εντοπισμό του καλύτερου επιπέδου διακυβέρνησης για την αντιμετώπιση της εισοδηματικής ανισότητας σε επίπεδο Ένωσης³⁰. Εάν η κύρια πηγή της ανισότητας βρίσκεται στο εσωτερικό των χωρών, ο ρόλος των υπερεθνικών αρχών είναι να συντονίζουν και να επηρεάζουν τις πολιτικές αγοράς ή φορολογικών οφελών με μεγάλες δυνατότητες μείωσης των ανισοτήτων εντός της χώρας³¹. Προκειμένου να μειωθεί η ανισότητα μεταξύ των χωρών που προκύπτει από διαφορετικά σημεία εκκίνησης, ο ρόλος της ΕΕ είναι κυρίως να ενισχύσει τις πολιτικές σύγκλισης ή τους μηχανισμούς αναδιανομής, όπως οι πολιτικές συνοχής της ΕΕ. Από αυτή την άποψη, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής της ΕΕ πρέπει να γνωρίζουν τον αντίκτυπο της ολοκλήρωσης της ΕΕ στο εισόδημα των κοινωνικοοικονομικών ομάδων σε επίπεδο ΕΕ, χώρας και υποεθνικού επιπέδου. Τα νέα μέσα της ΕΕ, η υποστήριξη για τον μετριασμό των κινδύνων ανεργίας σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης και η διευκόλυνση ανάκαμψης και ανθεκτικότητας ανταποκρίνονται σε αυτήν την πρόκληση, όπως και η πρωτοβουλία για τους κατώτατους μισθούς και τις συλλογικές διαπραγματεύσεις³².

Η ανισότητα στο διαθέσιμο εισόδημα σε επίπεδο ΕΕ, όπως μετράται με τον συντελεστή Gini, είναι ελαφρώς χαμηλότερη από την ανισότητα που παρατηρείται στα πιο άνισα κράτη μέλη, όπως η Βουλγαρία και η Λιθουανία. Η γενική τάση δείχνει ότι η εισοδηματική ανισότητα μειώθηκε ελαφρά από το 2016, μετά από μια γενική σταθερή τάση από την οικονομική κρίση του 2009, όπως τεκμηριώνεται στις δημοσιεύσεις της Επιτροπής³³.

²⁹ Psycharis, Y., Tselios, V., Pantazis, P. The geographical dimension of income inequality in Greece evolution and the ‘turning point’ after the economic crisis, *Regional Studies, Regional Science*, 2023a, 10(1), 798-819

³⁰ Ψυχάρης Ι., όπ.π. (υποσημ.24)

³¹ European Commission “Employment-income loss and wage compensation during the pandemic: preliminary estimates”, Part II in *Employment and Social Developments in Europe – Quartely ESDE*, December 2020. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (DG EMPL), Brussels, 2020

³² Fischer, G., Strauss R., *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*, Oxford University Press, Oxford, 2021, p.133

³³ Fischer, G., Strauss R. όπ., π. (υποσημ. 22), p.139

Η εισοδηματική ανισότητα παραμένει στο υψηλό όλων των εποχών

Η Ευρώπη έχει περάσει από τεράστιες αλλαγές από το 1980, συμπεριλαμβανομένης της διάλυσης των πρώην σοσιαλιστικών κρατών της Ανατολικής Ευρώπης και την εδραίωση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης σε όλη την ήπειρο. Η εισοδηματική ανισότητα αυξάνεται στις περισσότερες πλούσιες χώρες τις τελευταίες δεκαετίες, εγείροντας ερωτήματα σχετικά με τη σταθερότητα και τη βιωσιμότητα των κοινωνικών και οικονομικών συστημάτων³⁴. Στη δεκαετία του 1980 ο μέσος όρος του διαθέσιμου εισοδήματος των πλουσιότερων 10% ήταν περίπου επτά φορές υψηλότερο από αυτό των φτωχότερων 10%, σήμερα, είναι περίπου 9 ½ φορές υψηλότερο. Οι ανησυχίες αυξάνονται για το τι συμβαίνει όταν το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών διευρύνεται σημαντικά και η οικονομική ανάπτυξη αποφέρει οφέλη κυρίως σε ευκατάστατους. Ένα διευρυνόμενο χάσμα απειλεί όχι μόνο την κοινωνική αλλά και την πολιτική σταθερότητα των κοινωνιών³⁵.

Πιο πρόσφατα, η Μεγάλη Ύφεση του 2008-2009 αποτέλεσε τη μεγαλύτερη πρόκληση για το ευρωπαϊκό έργο μέχρι την πανδημία Covid-19 του 2020-2021. Πώς εξελίχθηκε η σχετική σύγκλιση μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Ευρώπης κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου; Το 2021, οι κάτοικοι της Ανατολικής Ευρώπης κέρδισαν το 69% του εισοδήματος, του μέσου ευρωπαϊκού ενήλικου υπηκόου. Αυτή είναι μια αξιοσημείωτη πρόοδος από τα επίπεδα των μέσων της δεκαετίας του 1990, αλλά εξακολουθεί να είναι μόνο 10% υψηλότερη παρά κατά τη σοσιαλιστική εποχή κατά τη δεκαετία του 1980³⁶.

³⁴ Fischer, G., Strauss R., *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*, Oxford University Press, Oxford, 2021

³⁵ Milanovic, B. *The haves and the have-nots: A brief and idiosyncratic history of global inequality*, Basic Books, 2010

³⁶ Το σύντομο τεύχος του βασίζεται σε ενημερώσεις που έγιναν πρόσφατα στη σειρά εισοδηματικών ανισοτήτων στην Ευρώπη σχετικά με τη βάση δεδομένων για την παγκόσμια ανισότητα (<https://wid.world/>). Μια τεχνική σημείωση για αυτές τις ενημερώσεις παρέχεται από τους Neef, Sodano και Morgan (2022), η οποία ακολουθεί τη μεθοδολογία των Blanchet, Chancel και Gethin (2022). Για τους σκοπούς της ανάλυσής μας χωρίσαμε την Ευρώπη σε Δυτική Ευρώπη και Ανατολική Ευρώπη ως εξής. Η Δυτική Ευρώπη περιλαμβάνει: Αυστρία (AT), Βέλγιο (BE), Κύπρο (CY), Δανία (DK), Φινλανδία (FI), Γαλλία (FR), Ελλάδα (GR), Γερμανία (DE), Ισλανδία (IS), Ιρλανδία (IE), Ιταλία (IT), Λουξεμβούργο (LU), Μάλτα (MT), Κάτω Χώρες (NL), Νορβηγία (NO), Πορτογαλία (PT), Ισπανία (ES), Σουηδία (SW), Ελβετία (CH) και Ηνωμένο Βασίλειο (GB). Η Ανατολική Ευρώπη περιλαμβάνει: Αλβανία (AL), Βοσνία-Ερζεγοβίνη (BA), Βουλγαρία (BG), Τσεχική Δημοκρατία (CZ), Εσθονία (EE), Κροατία (HR), Ουγγαρία (HU), Κοσσυφοπέδιο (KS), Λιθουανία (LT), Λετονία (LV),

Η ανισότητα πλούτου είναι πολύ εμφανής σε όλο τον κόσμο και η Ευρώπη δεν αποτελεί εξαίρεση: το πλουσιότερο 10% της ηπείρου κατέχει το εκπληκτικό 67% του πλούτου, ενώ το χαμηλότερο μισό των ενηλίκων κατέχει μόνο το 1,2% του πλούτου. Ο βαθμός στον οποίο ο πλούτος κατανέμεται άνισα διαφέρει επίσης σημαντικά από χώρα σε χώρα, όπως φαίνεται από την Έκθεση Global Wealth Report 2023 της Credit Suisse και της UBS³⁷.

Η καθαρή θέση ή ο «πλούτος» ορίζεται ως η αξία των χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων συν τα πραγματικά περιουσιακά στοιχεία (κυρίως κατοικίες) που κατέχουν τα νοικοκυριά, μείον τα χρέη τους.

Τα εισοδήματα της αγοράς της ΕΕ είναι σχετικά άνισα κατανεμημένα (συντελεστής Gini περίπου 54% το 2019) σε σύγκριση με τα διαθέσιμα εισοδήματα της ΕΕ (συντελεστής Gini κάτω από 35% το 2019). Σε σύγκριση με τις ΗΠΑ, ο συνολικός αντίκτυπος των φόρων και των μεταβιβάσεων, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων συντάξεων, εμφανίζεται πιο έντονα αναδιανεμητικός. Η συνολική μείωση της ανισότητας από την αγορά στο διαθέσιμο εισόδημα ξεπερνά το 35% στην ΕΕ, σε σύγκριση με περίπου 23% στις ΗΠΑ. Ένα χάσμα ΕΕ-ΗΠΑ στο αναδιανεμητικό αποτέλεσμα της ευημερίας προκύπτει επίσης όταν εξετάζεται μοναδικά η επίδραση των μεταβιβάσεων, συμπεριλαμβανομένων των συντάξεων. Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία που βασίζονται σε έρευνες είναι πιθανό να υποτιμούν τα εισοδήματα της κορυφαίας αγοράς περισσότερο στις ΗΠΑ παρά στην ΕΕ, υποτιμώντας έτσι την ανακατανομή του συστήματος φορολογικών παροχών των ΗΠΑ, όπως καταδεικνύεται από τους Blanchet et al³⁸.

Το συνολικό σύστημα φορολογικών παροχών της ΕΕ με υψηλή αναδιανομή εξαρτάται από τη σχετική θέση των εθνικών εισοδημάτων από την αγορά στην κατανομή του εισοδήματος της ΕΕ. Τα μεγαλύτερα εισοδήματα της αγοράς που παρατηρούνται στις σκανδιναβικές χώρες, τη Γερμανία ή τη Γαλλία βρίσκονται και οι δύο στην κορυφή της κατανομής της ΕΕ και υπόκεινται σε μεγαλύτερη σχετική μείωση λόγω των έντονα προοδευτικών φορολογικών συστημάτων τους. Αντίθετα, τα

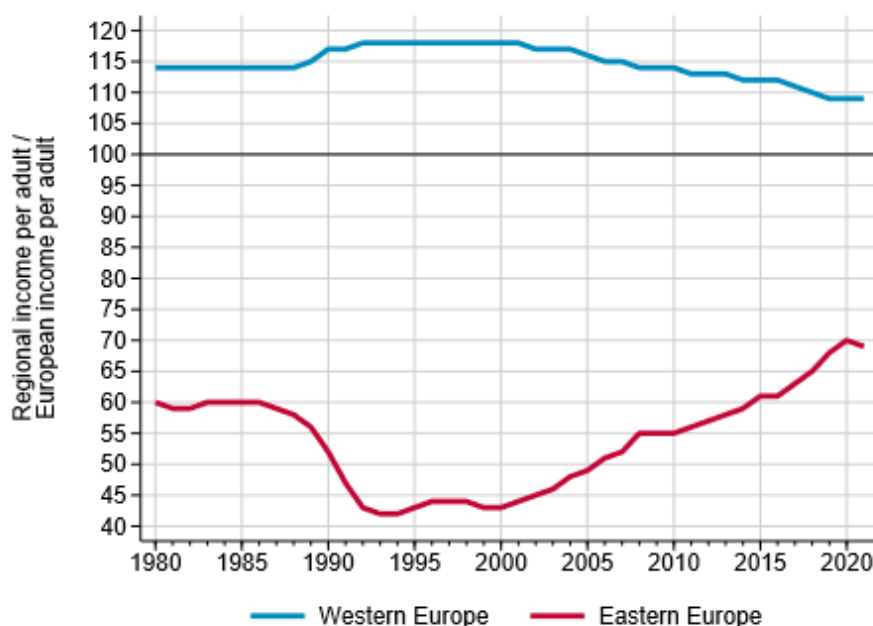
Μολδαβία (MD), Μαυροβούνιο (ME), Βόρεια Μακεδονία (MK), Πολωνία (PL), Ρουμανία (RO), Σερβία (RS), Σλοβενία (SI) και Σλοβακία (SK).

³⁷ Carranza, R., M. Morgan, B. Nolan, “*Top Income Adjustments and Inequality: An Investigation of the EU-SILC*”, World Inequality Lab Working Paper 2021/17, 2021

³⁸ Blanchet, T., L. Chancel and A. Gethin, “Why Is Europe More Equal Than the United States?”, WID.world, 2020, Working Paper 2020/19.

υψηλά εισοδήματα από την αγορά στις χώρες της διεύρυνσης υπόκεινται σε λιγότερο προοδευτικά δημοσιονομικά συστήματα, αλλά δεν συγκαταλέγονται στα κορυφαία εισοδήματα της αγοράς στην κατανομή της ΕΕ.³⁹ Έτσι, η αναδιανομή που πραγματοποιείται σε χώρες με υψηλότερο εισόδημα της ΕΕ εξηγεί ένα μεγάλο μέρος της συνολικής συμπίεσης στην κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος της ΕΕ μετά από φόρους και μεταβιβάσεις⁴⁰.

Διάγραμμα 1- Ποσοστό εθνικού εισοδήματος ανά περιοχή ανά ενήλικα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο

Πηγή: Eurostat (2023)

Επιπλέον, ο αναδιανεμητικός αντίκτυπος της ΕΕ που μετράται με αυτόν τον τρόπο επηρεάζεται από τα συνταξιοδοτικά συστήματα, όπως σημειώνεται από τους Blanchet et al⁴¹. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις εξαιρουμένων των συντάξεων μειώνουν την ανισότητα, όπως μετράται με τον δείκτη Gini, κατά περίπου 12% και ο συνδυασμός κοινωνικών μεταβιβάσεων και φόρων εισοδήματος τη μειώνει λίγο περισσότερο από 20%. Τα στοιχεία αυτά είναι χαμηλότερα από τα αντίστοιχα μεγέθη

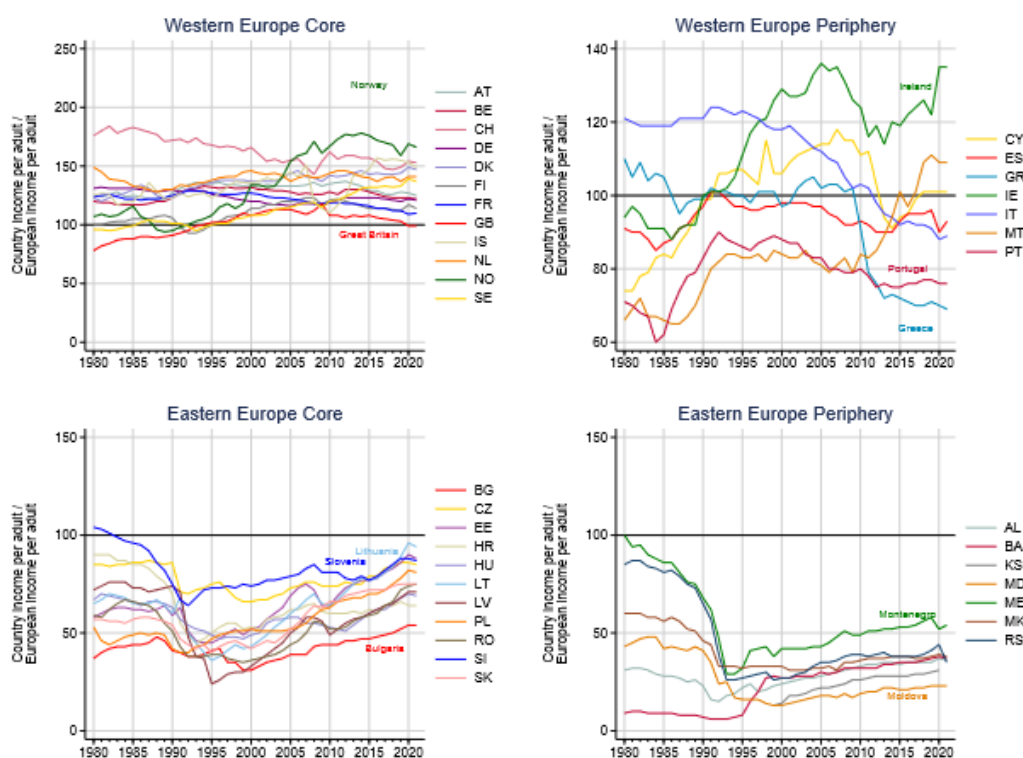
³⁹ Σημειώνεται επίσης ότι τα πολύ κορυφαία εισοδήματα της αγοράς, που καταγράφονται ελάχιστα σε έρευνες, αυξάνονται ραγδαία στα ανατολικά κράτη μέλη, όπως τεκμηριώνεται από τους Blanchet et al., 2020).

⁴⁰ Fischer, G., Strauss R. όπ., π. (υποσημ. 22), σ.144

⁴¹ Blanchet, T., L. Chancel and A. Gethin, “Why Is Europe More Equal Than the United States?”, WID.world, 2020, Working Paper 2020/19.

συμπεριλαμβανομένων των συντάξεων του δημοσίου που κυμαίνονται από 30%-35% για την ΕΕ⁴².

Διάγραμμα 2- Αναλογία εθνικού εισοδήματος ανά χώρα ανά ενήλικα σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο

Πηγή: Eurostat (2022)

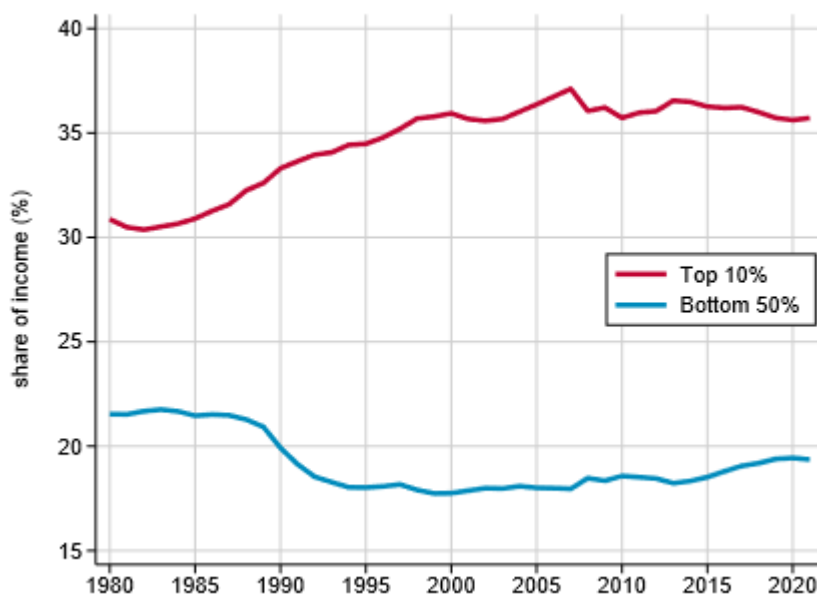
Οι διαφορές δεν υπάρχουν μόνο μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης. Υπάρχουν επίσης μεγάλες εισοδηματικές διαφορές στους δεσμούς εντός αυτών των υποπεριφερειών. Ενώ οι χώρες του πυρήνα της Ανατολικής Ευρώπης (κράτη-μέλη της ΕΕ) έχουν ένα μέσο εθνικό εισόδημα ενηλίκων 77% του ευρωπαϊκού μέσου όρου το 2021, οι Ανατολικοευρωπαίοι στην περιφέρεια (κράτη εκτός ΕΕ) κερδίζουν, κατά μέσο όρο, το 34% του ευρωπαϊκού μέσου όρου (βλ. Διάγραμμα 2). Αυτό το χάσμα είναι ασθενέστερο μεταξύ των πλουσιότερων χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Ωστόσο, αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των περιφερειακών χωρών και των χωρών του πυρήνα έχουν προχωρήσει από τη Μεγάλη Ύφεση του 2008-2009, τέτοια ώστε η

⁴²Salverda, W., “Can the European Union Contain and Improve Income Inequality?”, In Fischer, G and Strauss R (eds.), *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*. Oxford University Press, Oxford, 2021

ισχυρότερη σύγκλιση που μπορεί να παρατηρηθεί είναι μεταξύ των ανατολικών κρατών-μελών της ΕΕ και των δυτικών κρατών μελών της ΕΕ στο Νότο⁴³.

Σημαντικές εισοδηματικές διαφορές μεταξύ της Ανατολικής Ευρώπης και της Δυτικής Ευρώπης επιμένουν, αλλά συγκλίνουν λόγω του ότι τα βασικά κράτη-μέλη της Ανατολικής ΕΕ και τα δυτικά κράτη μέλη της ΕΕ στην περιφέρεια υστερούν. Πώς εξελίχθηκε η εισοδηματική ανισότητα στην Ευρώπη συνολικά από το 1980; Αφού διευρύνθηκε αρκετά τη δεκαετία του 1990, η διαφορά μεταξύ της κορυφής και της βάσης της ευρωπαϊκής διανομής σταθεροποιήθηκε τη δεκαετία του 2000 πριν μειωθεί ελαφρώς μετά τη Μεγάλη Ύφεση. Το κορυφαίο μερίδιο εισοδήματος του 10% κυμαίνεται κοντά στο 36% από την οικονομική κρίση, ενώ το κατώτατο μερίδιο του 50% έχει ανοδική τάση, αλλά δεν έχει ακόμη φτάσει στα επίπεδα της δεκαετίας του 1980, φτάνοντας το 19% το 2021⁴⁴.

Διάγραμμα 3- Κορυφαία μερίδια εισοδήματος 10% και κατώτατα 50% στην Ευρώπη

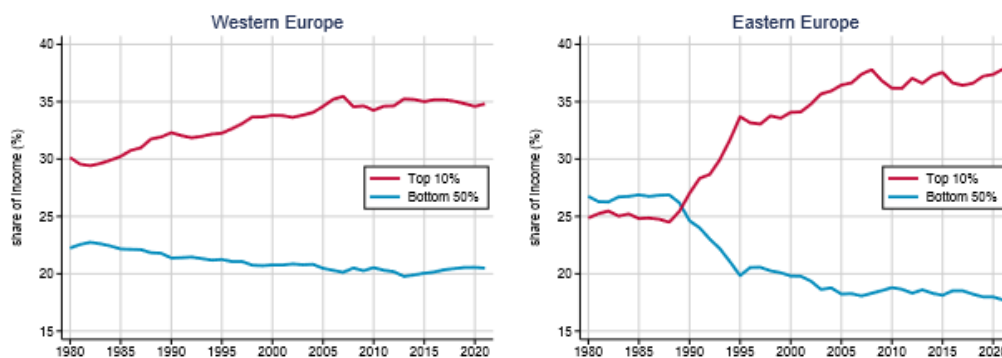
Πηγή: Eurostat (2024)

⁴³Furceri, D., P. Loungani, J. D. Ostry, P. Pizzuto, “Will COVID-19 Have Long-Lasting Effects on Inequality? Evidence from Past Pandemics”.*The Journal of Economic Inequality*. 2022, DOI: 10.1007/s10888-022-09540-y

⁴⁴Neef, T., A.Sodano, M. Morgan.*Regional DINA Update for Europe*. Technical Note 2022/04. World Inequality Lab, 2022

Η αξιοσημείωτη αλλαγή μεταξύ της δεκαετίας του 1980 και του 1990 οφείλεται κυρίως στη δυναμική της Ανατολικής Ευρώπης μετά την πτώση του Ανατολικού Μπλοκ. Μέχρι το 2021, δεν φαίνεται να υπάρχει σαφής ένδειξη στη σύγκλιση μεταξύ της κορυφής και του κάτω μέρους της κατανομής, είτε εντός της Ανατολής είτε της Δύσης (βλ. Διάγραμμα 4). Από την άποψη της κατανομής, η Ανατολική Ευρώπη καλύπτει το εθνικό εισόδημα τα τελευταία 10 χρόνια (Διάγραμμα 4) μπορεί να φανεί στην υψηλότερη μέση αύξηση του εισοδήματος για όλα τα εκατοστημόρια στην αναδιανομή συγκρινόμενη με τη Δυτική Ευρώπη από το 2009⁴⁵.

Διάγραμμα 4- Κορυφαία μερίδια εισοδήματος 10% και κατώτατα 50% στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη

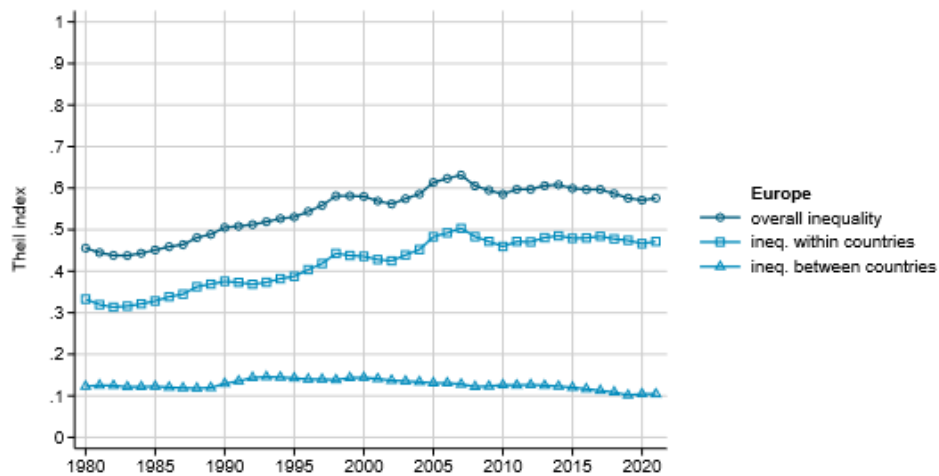
Πηγή: Eurostat (2022)

Στη Δυτική Ευρώπη η ανάπτυξη έχει ωφελήσει δυσανάλογα τους πλούσιους τα τελευταία 30 χρόνια. Αυτή η ανάπτυξη υπέρ των πλουσίων είναι πολύ ισχυρότερη για την Ανατολική Ευρώπη τα τελευταία 30 χρόνια. Ωστόσο, την τελευταία δεκαετία, η ανάπτυξη ήταν πιο δίκαιη. Λόγω της σύγκλισης των επιπέδων του εθνικού εισοδήματος μεταξύ των χωρών και αύξηση του πλούτου εισοδήματος εντός των χωρών, το 2021 οι εισοδηματικές ανισότητες στην Ευρώπη καθορίστηκαν λιγότερο από την ανισότητα μεταξύ των χωρών, σε σύγκριση με την ανισότητα εντός των χωρών⁴⁶.

⁴⁵Furceri, D., P. Loungani, J. D. Ostry, P. Pizzuto, “Will COVID-19 Have Long-Lasting Effects on Inequality? Evidence from Past Pandemics”.*The Journal of Economic Inequality*. 2022, DOI: 10.1007/s10888-022-09540-y

⁴⁶Blanchet, T., E. Saez, and G. Zucman, *Real-Time Inequality*. Tech. rep, 2022, doi: 10.3386/w30229

Διάγραμμα 5- Η αποσύνθεση του δείκτη του εθνικού εισοδήματος προ φόρων στην Ευρώπη

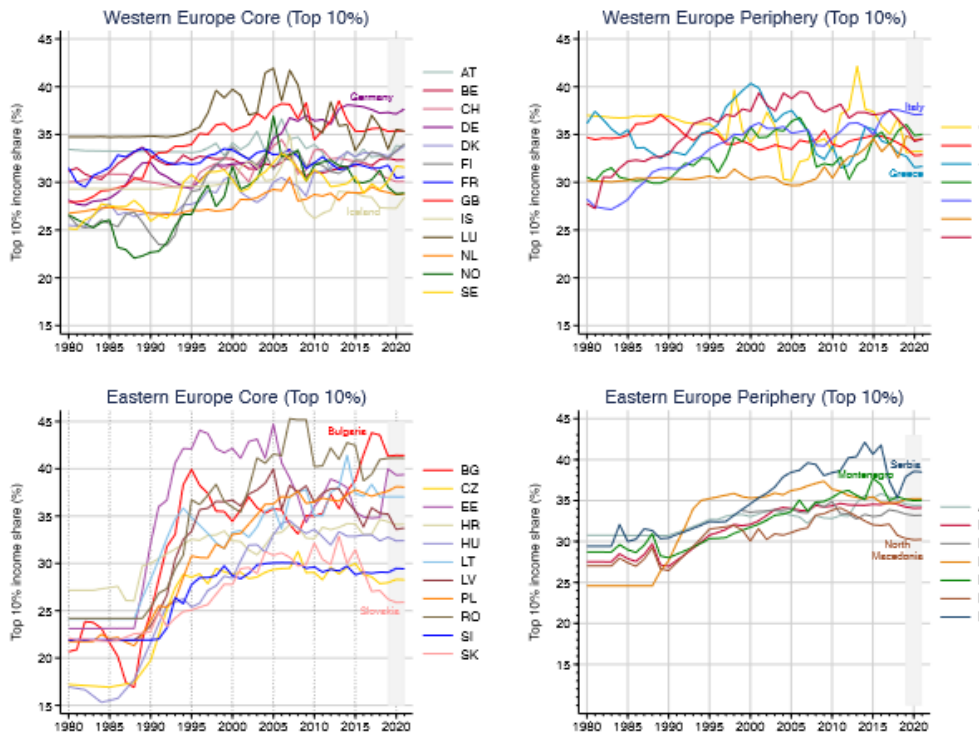

Πηγή: Eurostat (2022)

Η κρίση του Covid μπορεί να έχει αυξήσει τη συγκέντρωση εισοδήματος σε αρκετές χώρες (βλ. Διάγραμμα 6). Ομοίως, μετά από απότομη πτώση σε διάστημα τριών δεκαετιών, τα μερίδια εισοδήματος κάτω του 50% φαίνεται να έχουν επιβραδύνει τον ρυθμό της πτώσης τη δεκαετία του 2010 με ακόμη μη πλήρως καθορισμένη δυναμική στα χρόνια που επηρεάστηκαν από την πανδημία του Covid-19 (βλ. Διάγραμμα 7). Η ετερογένεια σε αυτά τα μερίδια είναι μεγαλύτερη στην Ανατολική Ευρώπη παρά στη Δυτική Ευρώπη⁴⁷.

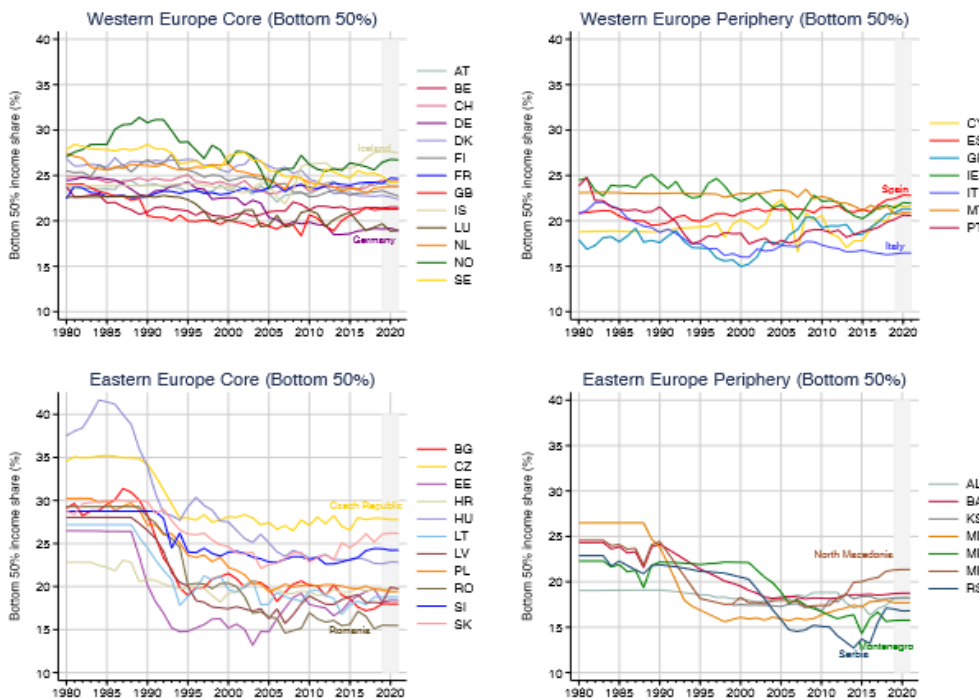
⁴⁷Furceri, D., P. Loungani, J. D. Ostry, P. Pizzuto, “Will COVID-19 Have Long-Lasting Effects on Inequality? Evidence from Past Pandemics”.*The Journal of Economic Inequality*. 2022, DOI: 10.1007/s10888-022-09540-y

Διάγραμμα 6 - Μερΐδια εισοδήματος στα κορυφαΐα 10% σε ευρωπαϊκΐς χΐρες

Πηγή: Eurostat (2022)

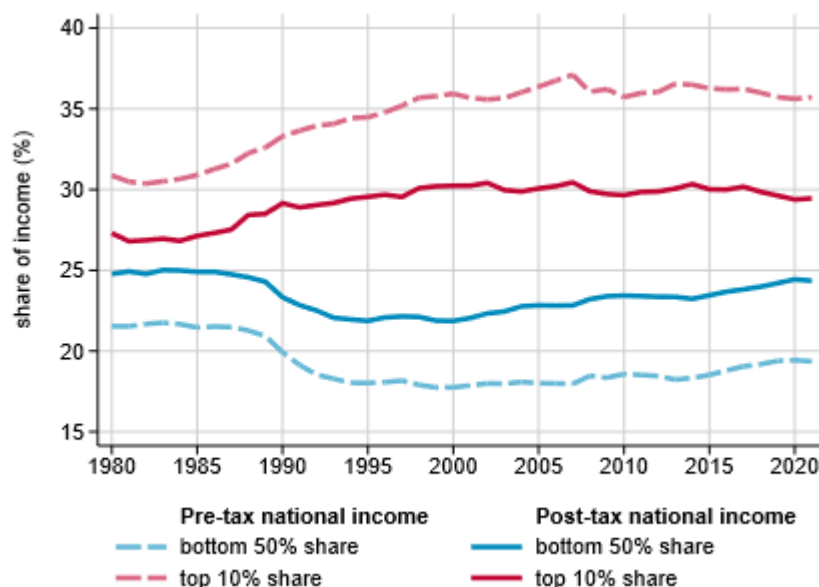
Διάγραμμα 7- Κατώτατο 50% μερίδιο εισοδήματος στις ευρωπαϊκΐς χΐρες

Πηγή: Eurostat (2022)

Το 2019, ενώ η διαφορά μεταξύ του κορυφαίου μεριδίου εισοδήματος 10% και του κατώτερου μεριδίου εισοδήματος 50% ήταν περίπου 15 ποσοστιαίες μονάδες στην Ευρώπη συνολικά, φόροι, μεταφορές μετρητών και κρατικές δαπάνες το μείωσαν σε περίπου 5 ποσοστιαίες μονάδες (βλ. Διάγραμμα 8). Αυτό το χάσμα μειώθηκε από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, αλλά απέχει ακόμα πολύ από την σχεδόν ισοτιμία που παρατηρήθηκε κατά τη δεκαετία του 1980. Η χαμηλότερη ανισότητα αυτή τη δεκαετία του 1980 οφειλόταν κυρίως στο χαμηλό επίπεδο ανισότητας προ φόρων στα πρώην σοσιαλιστικά Ανατολικά ευρωπαϊκά κράτη, αλλά και χαμηλότερα επίπεδα ανισότητας στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη⁴⁸.

Διάγραμμα 8 - Κορυφαία μερίδια εισοδήματος 10% και κατώτερο 50% του εθνικού εισοδήματος προ φόρων και μετά τη φορολογία στην Ευρώπη

Πηγή: Eurostat (2022)

Πώς συγκρίνεται η Ανατολή και η Δύση; Μεταφέροντας περισσότερα στο κάτω μισό της κατανομής, η Δυτική Ευρώπη συμβάλλει περισσότερο στη μείωση των εισοδηματικών κενών που παρατηρούνται στο Διάγραμμα 8 για την ήπειρο ως σύνολο. Αυτό είναι παρά την οπισθοδρομική τάση στις δυτικές χώρες τα τελευταία πέντε χρόνια. Στην Ανατολική Ευρώπη, το χαμηλότερο 90% κερδίζει από την ανακατανομή. Ωστόσο, το χαμηλότερο 50% κέρδισε λιγότερα από την αναδιανομή

⁴⁸ Almeida, V., S. Barrios Cobos, Christl, S. De Poli, A. Tumino, Wouter Van Der Wielen, "Households' income and the cushioning effect of fiscal policy measures during the Great Lockdown". *Joint Research Centre (JRC) Working Papers on Taxation and Structural Reforms* 127, 2020

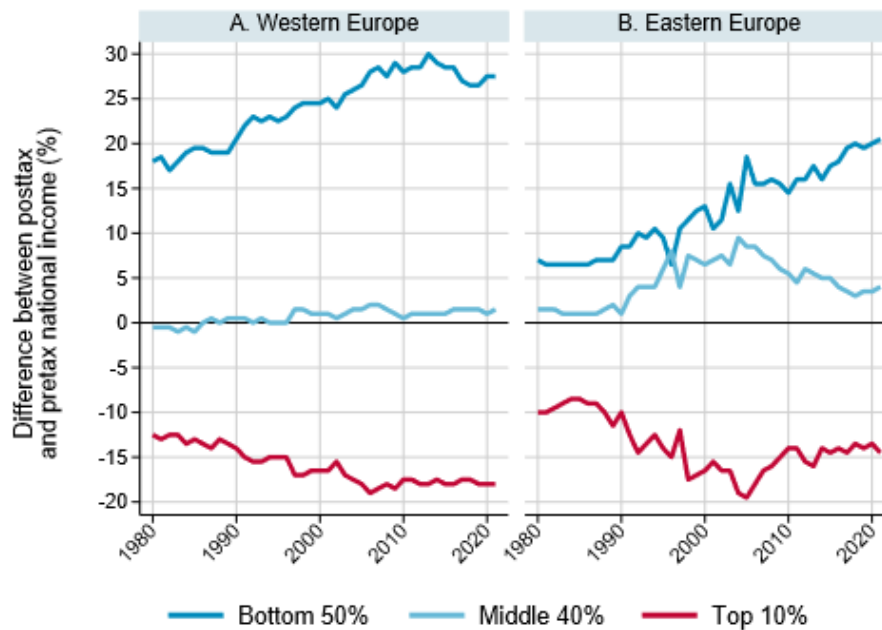
από ό,τι στη Δύση, ενώ το μεσαίο 40% έχει κερδίσει περισσότερα. Μεταξύ 2005 και 2010, αυτές οι προοδευτικές τάσεις αντιστράφηκαν υπέρ του κορυφαίου 10%. Από το 2010, τα κέρδη που σημειώθηκαν από το φτωχότερο μισό του πληθυσμού στην Ανατολική Ευρώπη ήταν εις βάρος του μεσαίου 40%, αντί του ανώτατου δεκατοταρτημορίου⁴⁹.

Ενώ η αναδιανομή – που μετράται με τη διαφορά στα εισοδήματα προ φόρων και μετά από φόρους (Διάγραμμα 9)– αυξήθηκε και στις δύο περιοχές της Ευρώπης, αυτό δεν συμπίπτει απαραίτητα με υψηλότερη αναδιανεμητική ικανότητα. Η δυναμικά αυξανόμενη ανισότητα εισοδήματος προ φόρων μπορεί να είναι ένας λόγος για τη φαινομενική αύξηση της ανακατανομής στην Ανατολική Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1990. Όταν τα προ φόρων εισοδήματα του κατώτερου 50% μειώνονται στην πάροδο του χρόνου, το ίδιο ποσό παροχών φαίνεται πιο γενναιόδωρο. Ομοίως, όσο περισσότερο τα κορυφαία εισοδήματα αυξάνονται, τόσο υψηλότερο είναι το μερίδιο του εθνικού εισοδήματος που απορρέει από αυτήν την ομάδα σε φόρους. Αυτό είναι ένας παραλληλισμός με αποτέλεσμα σε αυτό που βρίσκουν οι Blanchet, Chancel και Gethin⁵⁰ όταν συγκρίνουν την υψηλότερη ανισότητα των ΗΠΑ με τη χαμηλότερη ανισότητα της Δυτικής Ευρώπης.

⁴⁹ Carranza, R., M. Morgan, B. Nolan, “*Top Income Adjustments and Inequality: An Investigation of the EU-SILC*”, World Inequality Lab Working Paper 2021/17, 2021

⁵⁰ Blanchet, T., L.Chancel, A. Gethin. “*Why Is Europe More Equal Than the United States?*” American Economic Journal: Applied Economics, 2022, 14.4, pp. 480–518.

Διάγραμμα 9 - Διαφορά μεταξύ του εθνικού εισοδήματος μετά από φόρους και προ φόρων στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη

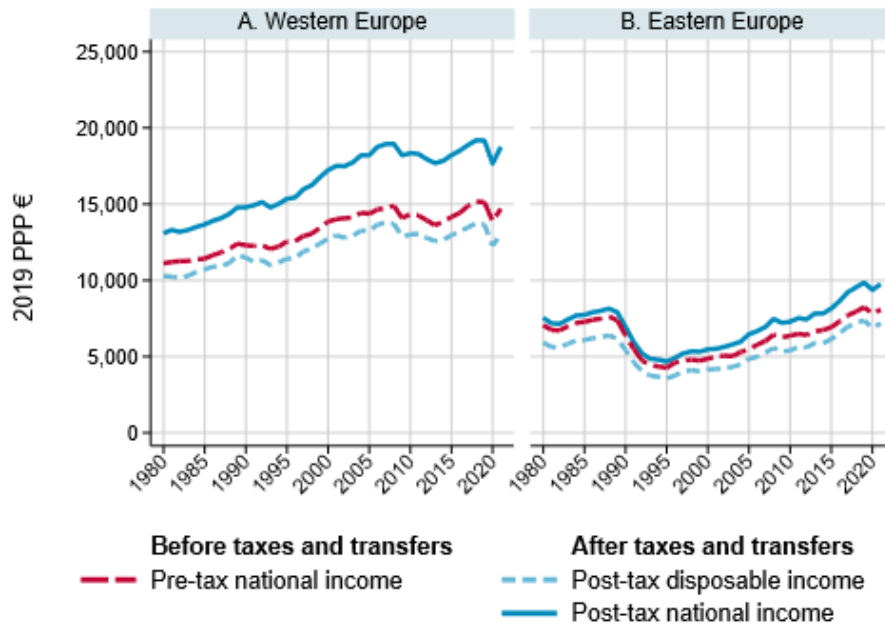

Πηγή: Eurostat (2022)

Αν εστιάσει κανείς στο κατώτατο 50% και στις δύο υποπεριφέρειες, το μέσο εισόδημα αυτής της ομάδας στη Δυτική Ευρώπη είναι μεγαλύτερο σε απόλυτες τιμές και έχει αυξηθεί περισσότερο από το 1980 (βλ. Διάγραμμα 10). Ωστόσο, ο συνδυασμός φόρων και χρηματικών μεταφορών κοινωνικής πρόνοιας (στο διαθέσιμο εισόδημα μετά τους φόρους) οδηγεί σε μείωση του καθαρού εισοδήματος του κατώτερου 50%, των κρατικών δαπανών σε είδος –ειδικά στην υγειονομική περίθαλψη (προστιθέμενη σε ίση κατά κεφαλήν βάση στο εθνικό εισόδημα μετά τη φορολογία) – περισσότερο από αυτή την απώλεια. Αυτή η αντιστροφή είναι ισχυρότερη στη Δυτική Ευρώπη, δεδομένων των υψηλότερων επιπέδων εξόδων για τη δημόσια υγεία. Το 2019, ένας μέσος άνθρωπος στο κατώτερο 50% της διανομής στη Δυτική Ευρώπη έλαβε σχεδόν το διπλάσιο από το εθνικό εισόδημα ενός ατόμου μετά τη φορολογία βρίσκεται εξίσου στην κατανομή της Ανατολικής Ευρώπης⁵¹.

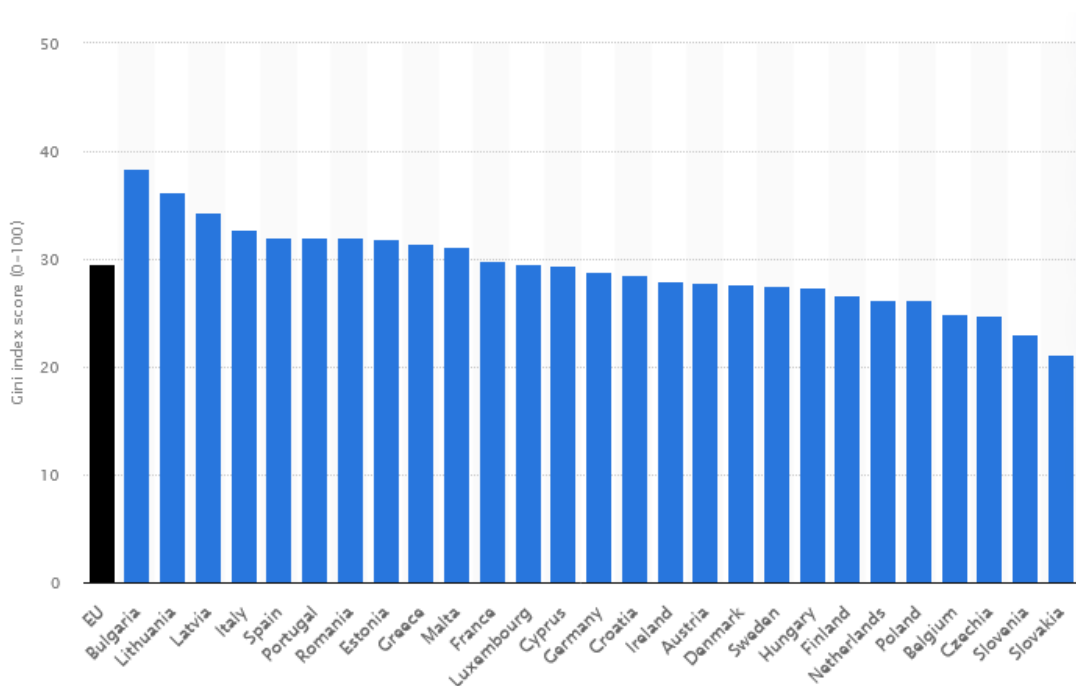
⁵¹ Adams-Prassl, A., T. Boneva, M. Golin, C. Rauh (2020). “Inequality in the impact of the coronavirus shock: Evidence from real time surveys”. In: Journal of Public Economics 189, p. 104245.

Διάγραμμα 10- Εξέλιξη του μέσου εισοδήματος του κατώτερου 50% στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη

Πηγή: Eurostat (2022)

Διάγραμμα 11- Ανισότητα πλούτου: Δείκτης Gini (2022)

Πηγή: GlobalWealthDatabook 2023 (Ο υψηλότερος συντελεστής Gini αντικατοπτρίζει μεγαλύτερη ανισότητα πλούτου, με το 0 να είναι πλήρης ισότητα)

Δεν είναι εύκολο να αναλυθεί το περίπλοκο πλέγμα των παραγόντων πίσω από το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών. Οι αλλαγές στις αποδοχές και στις συνθήκες της αγοράς εργασίας ήταν ο σημαντικότερος άμεσος μοχλός της αυξανόμενης εισοδηματικής ανισότητας⁵². Αυτό έχει να κάνει κυρίως με αλλαγές στην κατανομή των ακαθάριστων μισθών και ημερομισθίων. Άτομα με δεξιότητες σε τομείς υψηλής ζήτησης όπως η πληροφορική ή τα χρηματοοικονομικά έχουν δει τα κέρδη τους να αυξάνονται σημαντικά, ειδικά στο πάνω μέρος της κλίμακας. Εν τω μεταξύ, στο άλλο άκρο, οι μισθοί των εργαζομένων με χαμηλές δεξιότητες δεν διατηρήθηκαν. Αλλά η αυξανόμενη ανισότητα συνδέεται επίσης με τις αλλαγές στα πρότυπα απασχόλησης, τις συνθήκες εργασίας και τις δομές της αγοράς εργασίας που οδήγησαν σε αυξημένη πόλωση των θέσεων εργασίας. Τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 σημειώθηκαν επίσης μεταρρυθμίσεις στα συστήματα φορολογίας και παροχών που έτειναν να αναδιανείμουν λιγότερα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου μέχρι την κρίση⁵³.

Η άνιση κατανομή του μετριέται με τον συντελεστή Gini: όσο υψηλότερος είναι ο συντελεστής Gini, τόσο περισσότερη ανισότητα πλούτου υπάρχει, με το 0 να αντιπροσωπεύει την πλήρη ισότητα. Μεταξύ των 36 ευρωπαϊκών χωρών που μελετήθηκαν, η ανισότητα πλούτου στη Σλοβακία ήταν 50,8 και 87,4 στη Σουηδία το 2022⁵⁴.

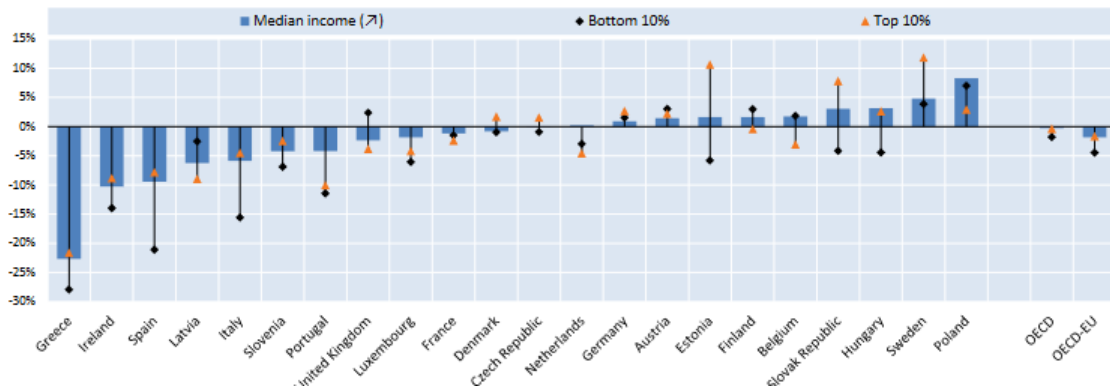
⁵² OECD, *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, OECD Publishing, Paris, 2011 <http://dx.doi.org/10.1787/9789264119536-en>.

⁵³ OECD, “*Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer?*”, 2014, <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-FocusOnTopIncomes.pdf>

⁵⁴ OECD, *Understanding the socio-economic divide in Europe*. 26 January 2017, <https://www.oecd.org/els/soc/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf>

Διάγραμμα 12- Τα διαθέσιμα εισοδήματα των νοικοκυριών δεν έχουν ανακάμψει ακόμη από την κρίση.

Αύξηση πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος μεταξύ 2007 και 2014 (ή το τελευταίο έτος) ανά ομάδα εισοδήματος, συνολικός πληθυσμός

Πηγή: OECD Βάση δεδομένων για τη διανομή του εισοδήματος (<http://oe.cd/idd>)

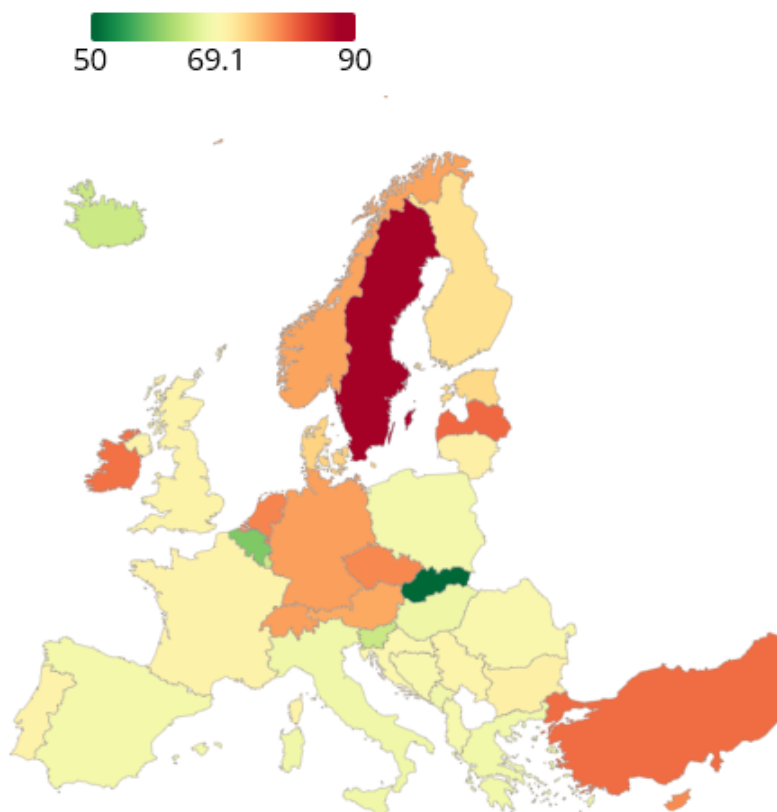
Παρά την ασθενή ανάκαμψη, τα εισοδήματα δεν έφθασαν στα προ κρίσης επίπεδα και η ανισότητα δεν μειώθηκε. Το 2008, η οικονομική κρίση έπληξε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ, ιδίως τον ευρωπαϊκό χώρο. Η ανεργία κορυφώθηκε πάνω από το 8% το 2010 στην περιοχή του ΟΟΣΑ και έφτασε το 11% το 2013 στην Ευρώπη. Η πρόσφατη οικονομική ανάκαμψη βελτίωσε τα πραγματικά μέσα εισοδήματα, αλλά η ταχύτερη αύξηση των κορυφαίων εισοδημάτων και η ασθενέστερη βελτίωση στο κάτω μέρος σήμαινε ότι η συνολική εισοδηματική ανισότητα δεν μειώθηκε. Στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, από το 2007 τα πραγματικά εισοδήματα στο χαμηλότερο 10% μειώνονται μεταξύ 12% και 28% ετησίως και πιο σοβαρά χτυπήματα από εκείνα που βρίσκονται στη μέση και στην κορυφή της κατανομής (Διάγραμμα 13)⁵⁵.

Ωστόσο, η αναδιανομή ενισχύθηκε σε ορισμένες χώρες και συνέβαλε στη συγκράτηση, εάν όχι στην αντιστροφή της αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας. Παραδείγματα είναι η Ισλανδία, εν μέρει λόγω των φορολογικών μεταρρυθμίσεων το 2010 και τη Γαλλία, μετά την αύξηση του ανώτατου συντελεστή φορολογίας εισοδήματος και την αναπροσαρμογή των οφελών της κοινωνικής πρόνοιας. Η αναδιανομή αυξήθηκε επίσης σε ορισμένες από τις ευρωπαϊκές χώρες που επλήγησαν

⁵⁵ OECD, *Society at a Glance 2016: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2016, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264261488-en>.

περισσότερο από την κρίση και παρά την εφαρμογή της δημοσιονομικής εξυγίανσης, λόγω της απότομης αύξησης της ανεργίας. Αυτό συνέβη για παράδειγμα για την Ισπανία, την Ελλάδα ή την Πορτογαλία⁵⁶.

Διάγραμμα 13- Ανισότητα πλούτου : Δείκτης Gini (2022)

Πηγή: *Global Wealth Databook (2023)*

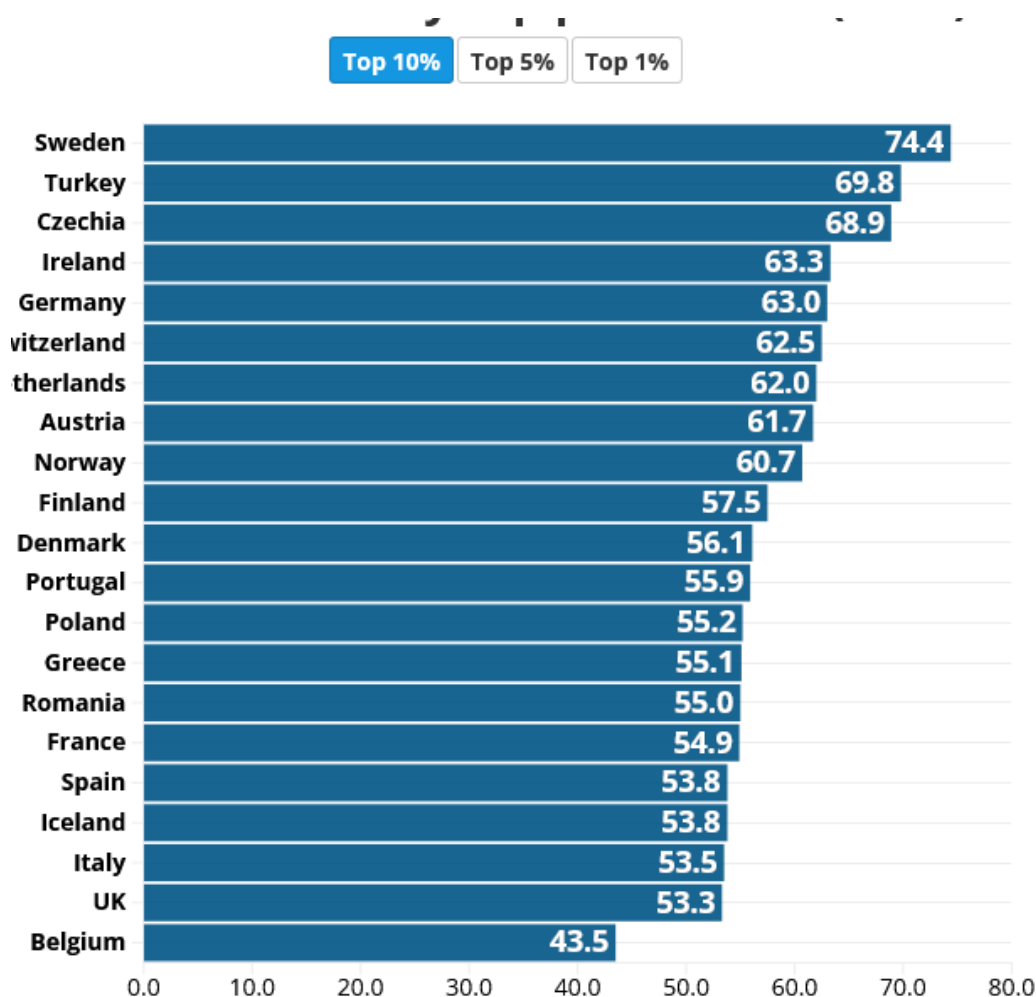
Εξαιρουμένης της Ισλανδίας, η ανισότητα πλούτου το 2022 ήταν αρκετά υψηλή στις σκανδιναβικές χώρες. Η Φινλανδία, η Δανία, η Νορβηγία και η Σουηδία βρέθηκαν στην κορυφή του πίνακα, με τη Σουηδία να βρίσκεται στην κορυφή της λίστας. Η Γερμανία είχε την υψηλότερη βαθμολογία ανισότητας πλούτου (77,2) μεταξύ των οικονομικών δυνάμεων των «Τεσσάρων Μεγάλων» της ΕΕ, ακολουθούμενη από τη Γαλλία (70,3), την Ισπανία (68,3) και την Ιταλία (67,8). Το Ηνωμένο Βασίλειο, ένα πρώην μέλος της ΕΕ που εξακολουθεί να θεωρείται μια από τις «Τέσσερις Μεγάλες» χώρες στην ευρωπαϊκή ήπειρο, είχε βαθμολογία 70,2. Το Βέλγιο (59,6), η Μάλτα (60,9) και η Σλοβενία (64,4) ακολούθησαν τη Σλοβακία με

⁵⁶ΟΕCD, όπ.π.(υποσημ. 19).

τη μικρότερη ανισότητα πλούτου. Σε 21 ευρωπαϊκές χώρες με διαθέσιμα δεδομένα, υπάρχουν σημαντικές διαφορές πλούτου μεταξύ των κορυφαίων εκατοστημορίων, συμπεριλαμβανομένου του πλουσιότερου 10%, του κορυφαίου 5% και του κορυφαίου 1%⁵⁷.

Στη Σουηδία το 2022 το κορυφαίο 10% του πληθυσμού κατείχε το 74,4% του πλούτου. Το Βέλγιο είχε τη χαμηλότερη τιμή μεριδίου πλούτου του κορυφαίου 10% στο 43,5%. Στην πραγματικότητα, το πλουσιότερο 10% των χωρών της Ε.Ε. κατείχε πάνω από το ήμισυ του πλούτου σε κάθε χώρα εκτός από το Βέλγιο.

Διάγραμμα 14- Μεριδίο πλούτου κατά κορυφαία εκατοστημόρια

Πηγή: *Global Wealth Databook (2023)*

⁵⁷OECD, Understanding the socio-economic divide in Europe. 26 January 2017, <https://www.oecd.org/els/soc/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf>

Το μερίδιο του κορυφαίου 1% στο Βέλγιο ήταν πολύ χαμηλότερο από τον μέσο όρο, με το πλουσιότερο κορυφαίο 1% να κατέχει μόνο το 13,5% του πλούτου εκεί. Το επόμενο χαμηλότερο ποσοστό ήταν 19% στην Πορτογαλία.

Μπορεί να είναι έκπληξη να βλέπει κανείς γενικά τις σκανδιναβικές χώρες να σημειώνουν τόσο υψηλή βαθμολογία για την ανισότητα πλούτου, ειδικά καθώς φαίνεται να έχουν πολύ καλή απόδοση σε άλλους δείκτες, όπως η ευημερία, το διαθέσιμο εισόδημα και οι δημοκρατικές αξίες. Το φορολογικό σύστημα είναι ο πιο σημαντικός λόγος για τον οποίο η Σουηδία ειδικότερα αντιτίθεται εδώ. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών η χώρα κατήργησε μια σειρά από φόρους στον πλούτο. Στη Σουηδία, αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει φόρος περιουσίας, δεν υπάρχει επίσης φόρος στην κληρονομιά. Οι επιτυχημένες διεθνείς σουηδικές εταιρείες, οι οποίες επωφελήθηκαν από επενδύσεις που έγιναν με χρήματα των φορολογουμένων, δεν επιστρέφουν αυτά τα κεφάλαια. Η Σουηδία έχει πολύ χαμηλούς φόρους στις εταιρείες. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν πολλές δυνατότητες για τους πλούσιους να γίνουν ακόμα πιο πλούσιοι⁵⁸.

Κοιτάζοντας την Ευρώπη ευρύτερα, ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες στην ανισότητα του πλούτου είναι η σύνθεση των περιουσιακών στοιχείων. Τα ποσοστά ιδιοκτησίας κατοικίας μεταξύ των χωρών είναι ένας από τους κύριους παράγοντες που συμβάλλουν στις διαφορές στην κατανομή του πλούτου. Οι χώρες με υψηλότερα επίπεδα ιδιοκτησίας κατοικιών τείνουν να έχουν χαμηλότερα επίπεδα ανισότητας πλούτου, ενώ οι χώρες όπου η πρόσβαση σε άλλα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία είναι πιο διαδεδομένη, τείνουν να έχουν υψηλότερη ανισότητα πλούτου.

Οι εθελοντικές συντάξεις και η ασφάλιση ζωής παίζουν σημαντικό ρόλο στις ανισότητες πλούτου. Στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, οι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να μπορούν να αποταμιεύουν για τη συνταξιοδότησή τους, τόσο επειδή έχουν υψηλότερο εισόδημα όσο και επειδή έχουν καλύτερη πρόσβαση σε εθελοντικά μέσα

⁵⁸OECD, Understanding the socio-economic divide in Europe. 26 January 2017, <https://www.oecd.org/els/soc/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf>

για εισόδημα μετά τη συνταξιοδότηση από τους πολίτες της Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης⁵⁹.

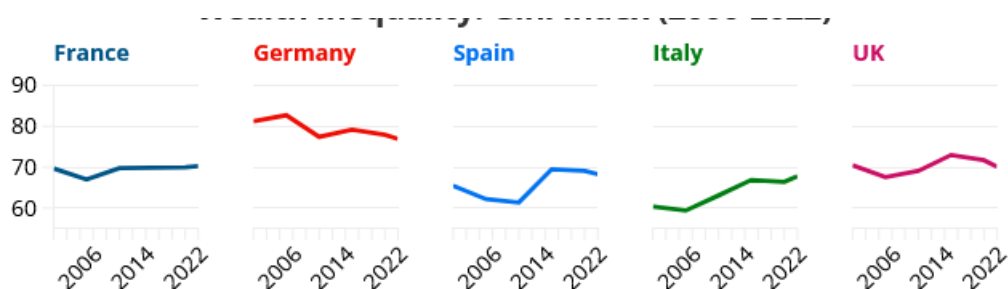
Όσον αφορά το γεγονός ότι η Γερμανία, μια χώρα με ισχυρό οικονομικό ιστορικό, σημείωσε υψηλή βαθμολογία στην ανισότητα πλούτου, μιας και δεν υπάρχει φόρος περιουσίας. Η Γερμανία έχει υψηλό ποσοστό ενοικιαστών, αλλά έχει πολύ χαμηλά ποσοστά προσπάθειας (έξοδα στέγασης διαιρεμένα με εισόδημα) σε σύγκριση με άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης λόγω των αυστηρά ρυθμιζόμενων αγορών ενοικίασης και της συγκριτικά μεγαλύτερης προσφοράς κατοικιών. Το 2022, η Γερμανία είχε τα χαμηλότερα ποσοστά ιδιοκτησίας σπιτιού, όπου μόνο το 46,5% του πληθυσμού ζούσε σε ένα νοικοκυριό που είχε το σπίτι του, σύμφωνα με τη Eurostat. Ο μέσος όρος της ΕΕ ήταν 69,1%. Το ποσοστό αυτό ήταν επίσης χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ στη Σουηδία (64,2%) και την Τουρκία (57,5%)⁶⁰.

Μεταξύ των μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών, δηλαδή των Τεσσάρων Μεγάλων της ΕΕ και του Ηνωμένου Βασιλείου, η ανισότητα πλούτου, όπως αντικατοπτρίζεται από τον συντελεστή Gini, μειώθηκε στη Γερμανία (-4,3) μεταξύ 2000 και 2022. Ωστόσο, εξακολουθούσε να έχει την υψηλότερη βαθμολογία ανισότητας πλούτου από τα πέντε από αυτά το 2022. Το Ηνωμένο Βασίλειο σημείωσε επίσης πτώση της ανισότητας την ίδια περίοδο, αν και λιγότερο σημαντική (-0,4). Η Ιταλία σημείωσε εν τω μεταξύ τη μεγαλύτερη άνοδο στις 7,4 μονάδες, ενώ αυξήθηκε κατά 2,8 στην Ισπανία και 0,6 στη Γαλλία. Μεταξύ 2000 και 2022, η Γαλλία γνώρισε την πιο αξιοσημείωτη βελτίωση στο μερίδιο πλούτου του κορυφαίου 1% μεταξύ αυτών των πέντε χωρών, με μείωση 4,3 μονάδων. Η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο παρουσίασαν επίσης μειώσεις, με πτώση 1,7 και 1,4 μονάδων αντίστοιχα.

⁵⁹Filauro, S., Parolin, Z. (2019), “Unequal unions? A comparative decomposition of income inequality in the European Union and United States”, *Journal of European Social Policy*, 2019, 29(4): 545–563

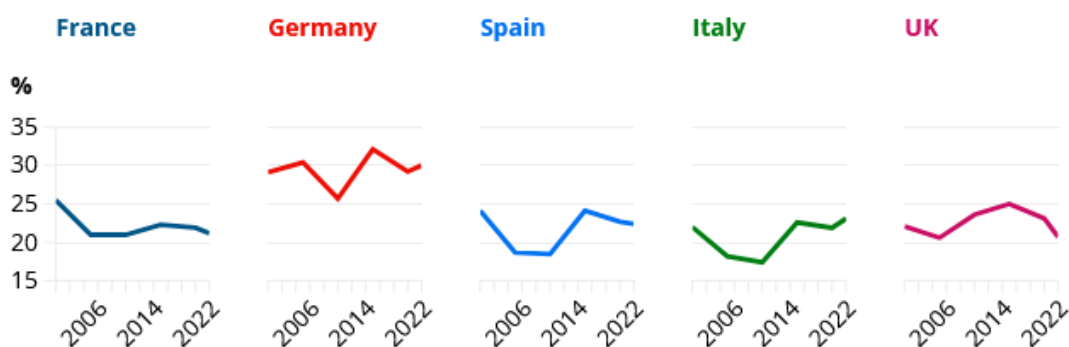
⁶⁰ Clark, A. E., C. D’Ambrosio, A. Lepinteur (2022). “Correction to: the Fall in Income Inequality during COVID-19 in Four European Countries”. *Journal of Economic Inequality* 20.2, pp. 503–507. DOI: 10.1007/s10888-021-09516-4

Διάγραμμα 15- Ανισότητα πλούτου : Δείκτης Gini (2020-2022)

Πηγή: *GlobalWealthDatabook 2023*

Διάγραμμα 16- Μερίδιο πλούτου του κορυφαίου 1% (2020-2022)

Πηγή: *Global Wealth Databook 2023*

Στη Γερμανία και την Ιταλία, το πλουσιότερο κορυφαίο 1% αύξησε τα μερίδια περιουσίας του κατά περίπου 1 μονάδα. Τα στοιχεία δείχνουν ότι δεν υπήρξε καμία σημαντική βελτίωση στην άνιση κατανομή του πλούτου στις μεγάλες χώρες της Ευρώπης τις τελευταίες δύο δεκαετίες⁶¹.

⁶¹OECD, Understanding the socio-economic divide in Europe. 26 January 2017, <https://www.oecd.org/els/soc/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf>

2.4. Ο ρόλος των θέσεων εργασίας και οι αλλαγές στην αγορά εργασίας στο κοινωνικο-οικονομικό χάσμα

Η απασχόληση είναι ο πρωταρχικός μηχανισμός που επιτρέπει στους ανθρώπους να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση. Επιπλέον, είναι προς το συμφέρον των επιχειρήσεων να κάνουν αυτό που τους αναλογεί για να δημιουργήσουν ένα σύστημα στο οποίο οι άνθρωποι έχουν περιθώριο να οικοδομήσουν και να χρησιμοποιήσουν τα ταλέντα τους. Υπάρχει ήδη σημαντική έλλειψη ειδικευμένων εργαζομένων σε πολλούς τομείς, το ποσοστό των κενών θέσεων εργασίας στην ΕΕ έχει διπλασιαστεί την τελευταία δεκαετία. Αυτή η τάση θα μπορούσε να επιδεινωθεί όσο ο πληθυσμός στην Ευρώπη γερνάει, καθιστώντας το θέμα πιο επείγον. Τη δεκαετία έως το 2030, μόνο η Γερμανία θα μπορούσε να δει το εργατικό δυναμικό της να μειώνεται κατά 4 εκατομμύρια άτομα.

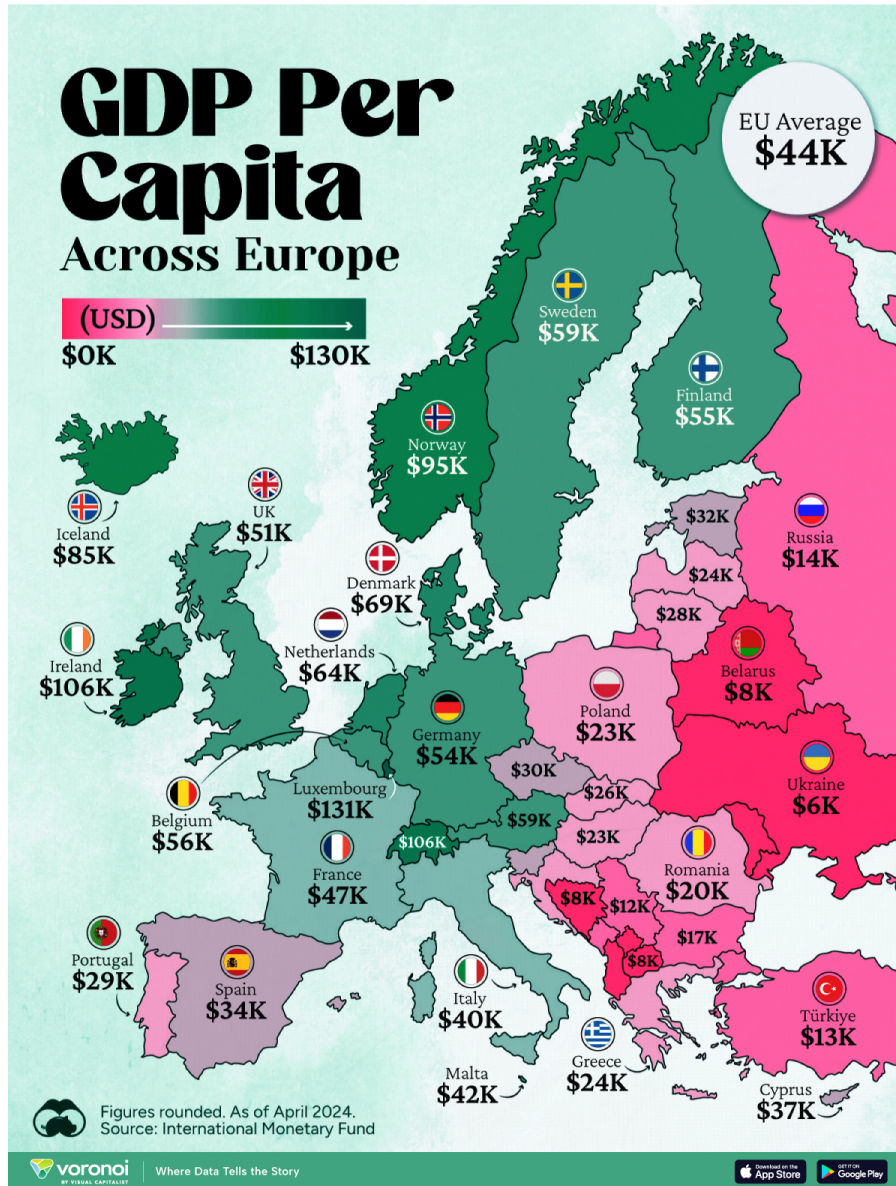
2.4.1. Καθοριστικοί παράγοντες της ζήτησης δεξιοτήτων: ένα πλαίσιο

Ο πρώτος από τους τέσσερις παράγοντες που αντιπροσωπεύονται σε αυτό το πλαίσιο είναι η τεχνολογία. Ο ρόλος της τεχνολογικής αλλαγής στη διαμόρφωση της ζήτησης δεξιοτήτων έχει μελετηθεί ευρέως για να αναπτυχθεί σε χώρες, ιδιαίτερα τις Ηνωμένες Πολιτείες, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία. Ξεκινώντας από την έννοια της τεχνολογικής αλλαγής που βασίζεται σε αυξημένες δεξιότητες, οι Autor, Levy και Murnane⁶² ανέπτυξαν μια πιο λεπτή εκδοχή της επίδρασης της τεχνολογίας στις δεξιότητες της ζήτησης. Μια τέτοια θεωρία παρουσιάζει το κεφάλαιο και την τεχνολογία των υπολογιστών ως υποκατάστατα των εργαζομένων που εκτελούν επαναλαμβανόμενες και κωδικοποιήσιμες εργασίες, αλλά και ως συμπληρωματικά των εργαζομένων που εκτελούν εργασίες ρουτίνας. Αναπτύχθηκε για να περιγράψει το φαινόμενο της εργασίας και της πόλωσης του μισθού (η μείωση των θέσεων

⁶²Autor, D. H., Levy, F., Murnane, R. J., *The skill content of recent technological change: An empirical exploration*. The Quarterly journal of economics, 2003, 118(4), 1279-1333

εργασίας και των μισθών μεσαίας ειδικευσης ενώ η ζήτηση για υψηλή και χαμηλή εξειδίκευση αυξάνονται) στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Διάγραμμα 17- Κατά κεφαλήν ΑΕΠ χωρών της ΕΕ

Πηγή: International Monetary Fund (2024)

Δεύτερον, η ζήτηση δεξιοτήτων καθορίζεται από το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας, μεταξύ άλλων, επειδή ο πλούτος των νοικοκυριών είναι σημαντικός καθοριστικός παράγοντας για τα είδη των αγαθών και τις υπηρεσίες που επιδιώκουν να αγοράσουν, οι οποίες, με τη σειρά τους, καθορίζουν το περιεχόμενο εργασιών των θέσεων εργασίας. Τα υψηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ και η ανάπτυξη συνδέονται επίσης με τα επίπεδα μισθών και την παραγωγικότητα της

εργασίας, που επηρεάζουν τη ζήτηση δεξιοτήτων μέσω του αντίκτυπου τους στους τύπους παραγωγής που είναι πιθανό να είναι offshore. Αυτός ο μηχανισμός ενισχύεται από την αυξημένη ζήτηση ειδικευμένων εργαζομένων, καθώς οι ειδικευμένοι εργάτες τείνουν να καταναλώνουν εμπορεύσιμα και μη εμπορεύσιμα αγαθά που έχουν υψηλή περιεκτικότητα σε εργατικό δυναμικό υψηλής ειδίκευσης (Moretti, 2010). Επιπλέον, προσδιορίζοντας το στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης βοηθά στην κατανόηση του αντίκτυπου της τεχνολογίας στη ζήτηση δεξιοτήτων και των θέσεων εργασίας. Όπως δείχνουν οι DelaRica και Gortazar (2016) σε μια συγκριτική μελέτη μεταξύ των χωρών, οι διαφορές των χωρών στη χρήση των ΤΠΕ στο χώρο εργασίας βοηθούν στην εξήγηση των διαφορών στην εργασία ρουτίνας.

Τρίτον, η παγκοσμιοποίηση, ιδιαίτερα η εξώθηση των παραγωγικών διαδικασιών, είναι ένας άλλος παράγοντας προσδιορίζεται ως μετασχηματιστική ζήτηση δεξιοτήτων. Ωστόσο, η εξωτερική ανάθεση ορισμένων εργασιών και καθηκόντων μπορεί να έχει άμεσες επιπτώσεις στις τοπικές αγορές εργασίας και ως εκ τούτου αποτελούν ανησυχία για το κοινό και για φορείς χάραξης πολιτικής. Σαφώς, η παγκοσμιοποίηση και η εξώθηση της παραγωγής μπορούν να επιφέρουν κέρδη στις χώρες στις οποίες μεταφέρεται η παραγωγή (καθώς και στους καταναλωτές παγκοσμίως), αλλά είναι εξίσου αληθές ότι υπάρχουν χαμένοι στην αγορά εργασίας από τους οποίους εξαφανίζονται οι εργασιακές δραστηριότητες και που οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής δεν μπορούν να αγνοήσουν. Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των θέσεων εργασίας που μεταφέρονται, αυτοί οι χαμένοι είναι πιθανότερο να είναι οι χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι.

Τέταρτον, η γήρανση του συνολικού πληθυσμού είναι μια μη αναστρέψιμη διαδικασία στις περισσότερες, αν όχι σε όλες, τις χώρες της ΕΕ που αλλάζουν τη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες στην οικονομία και μπορούν να επιταχύνουν τον αντίκτυπο της τεχνολογίας στη ζήτηση δεξιοτήτων. Σύμφωνα με τη Eurostat, το ποσοστό εξάρτησης από τα γηρατειά (άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω ως ποσοστό του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας 16-65 ετών) στην ΕΕ θα πάει από 27,8 τοις εκατό το 2013 σε 39,5% το 2030 και μπορεί να είναι τόσο υψηλό όσο 47,6% και 43,6% για τη Δανία και τη Λετονία, αντίστοιχα. Αυτό θα δημιουργήσει πολλές προκλήσεις για τα συστήματα πρόνοιας και της αγοράς εργασίας στην ΕΕ. Αλλά δεν είναι σαφές πώς η οικονομία και η ζήτηση εργασίας και δεξιοτήτων θα επηρεαστεί. Πρόσφατη έρευνα των Acemoglu και Restrepo (2017) βρίσκει μια θετική σχέση μεταξύ της γήρανσης

και της ανάπτυξης στις ανεπτυγμένες χώρες. Υποστηρίζουν ότι η έλλειψη εργατικού δυναμικού μέσω της γήρανσης μπορεί να προωθήσει περισσότερες επενδύσεις στον αυτοματισμό και την υιοθέτηση της τεχνολογίας. Πέρα από τα ευρήματά τους για την ανάπτυξη, ένα θέμα που εξακολουθεί να συζητείται ευρέως σε ερευνητικά φόρουμ, επισημαίνουν τις αλλαγές που προκαλούνται από τους ηλικιωμένους πληθυσμούς που απαιτούν νέα συμπληρωματικά αγαθά και υπηρεσίες (που σχετίζονται με υπηρεσίες υγείας και φροντίδας) που αλλάζουν την ικανότητα της ζήτησης στην κορυφή και στο κάτω μέρος της διανομής.

2.4.2. Απαλλαγή από τη ρουτίνα των θέσεων εργασίας: μια μικτή εικόνα σε όλη την Ευρώπη

Η μετάβαση από την εργασία ρουτίνας στη μη ρουτίνα υπήρξε καθοριστική για τη μεσοπρόθεσμη ανάπτυξη των αγορών εργασίας στον ανεπτυγμένο κόσμο. Οι Autor et al.⁶³ δείχνουν ότι οι βασικές αλλαγές εμφανίστηκαν στην αγορά εργασίας των ΗΠΑ από τη δεκαετία του 1970 και μπορεί να αποδοθεί στην υιοθέτηση του υπολογιστή και την αυτοματοποίηση της παραγωγής. Οι Goos, Manning και Salomons⁶⁴ και άλλοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι παρόμοιες αλλαγές έχουν συμβεί στη Δυτική Ευρώπη από τη δεκαετία του 1990. Ομοίως, οι Spitz-Oener (2006) δείχνουν ότι στη Γερμανία, η μεγαλύτερη χρήση των ΤΠΕ από τους εργαζόμενους έχει μειώσει τη σημασία της ρουτίνας της εργασίας. Αυτές οι αλλαγές, που παρατηρούνται και σε πολλές άλλες χώρες, αναφέρονται γενικά ως απαλλαγή από τη ρουτίνα επειδή μειώνουν τη ζήτηση για εργασίες ρουτίνας, τόσο με χειροκίνητες όσο και με γνωστικές εργασίες ρουτίνας που αντικαθίστανται από μηχανές. Συνήθη παραδείγματα εργασιών που επηρεάζονται περιλαμβάνουν τους υπαλλήλους υποστήριξης γραφείου, τους εργάτες των υπηρεσιών και πωλήσεων, τους ειδικευμένους στη γεωργία, τη δασοκομία και εργάτες αλιείας, εργάτες βιοτεχνίας και συναφών επαγγελμάτων και χειριστές εγκαταστάσεων και μηχανημάτων και συναρμολογητές. Ταυτόχρονα, υπήρξε αυξημένη ζήτηση για εργαζόμενους υψηλής ειδίκευσης που μπορεί να εκτελέσουν μη συνηθισμένη γνωστική εργασία, τόσο αναλυτική όσο και διαπροσωπική, εργασία που (μέχρι στιγμής, τουλάχιστον) δεν

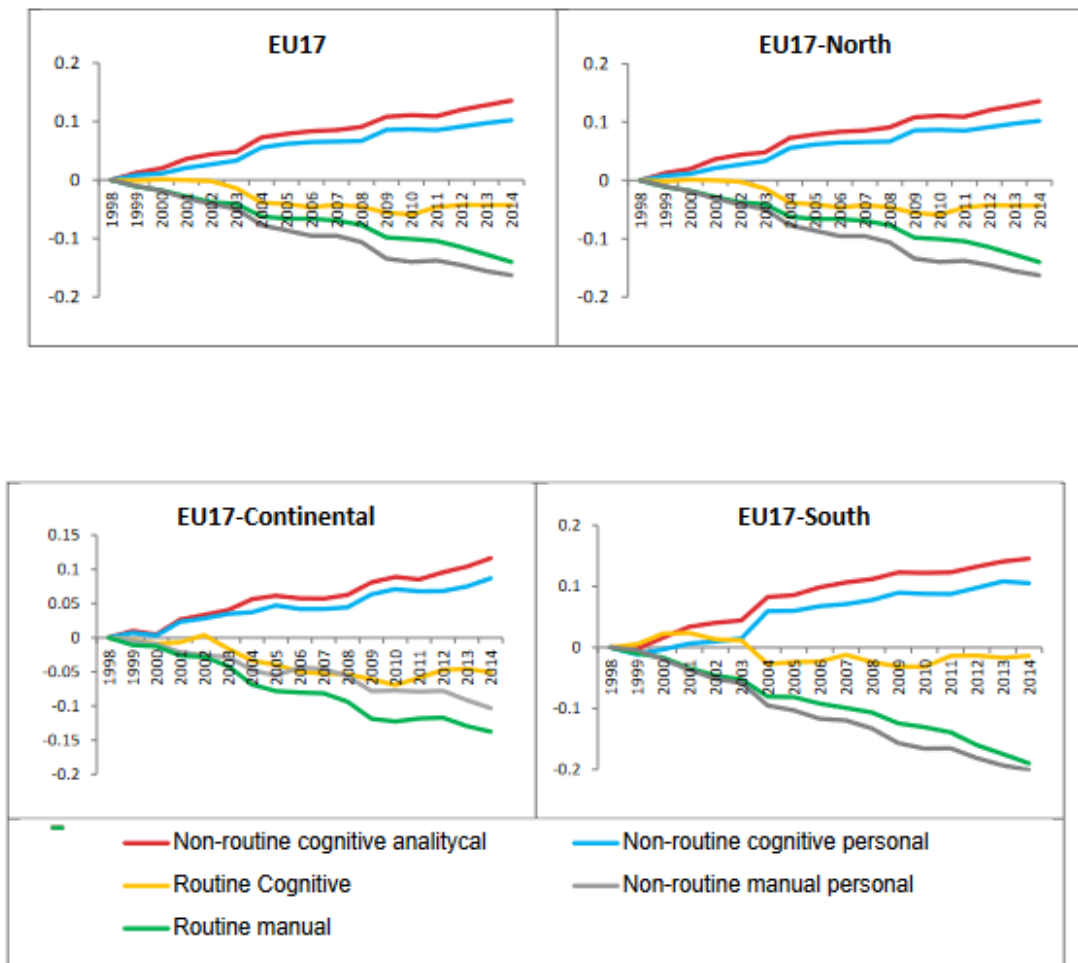
⁶³Autor, D. H., Levy, F., Murnane, R. J., *The skill content of recent technological change: An empirical exploration*. The Quarterly journal of economics, 2003, 118(4), 1279-1333.

⁶⁴Goos, M., Manning, A., and Salomons, A., «*Job polarization in Europe.*» American economic review, 2009, 99(2), 58-63

μπορεί να αντικατασταθεί από μηχανές, και αυξημένη ζήτηση για κάλυψη θέσεων συμπληρωματικά προς τις ΤΠΕ και τον αυτοματισμό, όπως διευθυντές, επαγγελματίες, τεχνικούς και συνεργάτες επαγγελματίες. Μελέτες που επικεντρώνονται σε μετα-μεταβατικό, μεσαίο εισόδημα ή ανάπτυξη των χωρών επιβεβαιώνουν ότι η σημασία της μη συνηθισμένης εργασίας (και των θέσεων εργασίας υψηλής ειδίκευσης) αυξάνεται σε αυτές τις χώρες. Ωστόσο, τα ευρήματα της μελέτης ήταν πολύ πιο ασαφή σχετικά με την εξέλιξη της εργασίας ρουτίνας (μερικές φορές συμπεριλαμβανομένων των θέσεων εργασίας μέσης ειδίκευσης), η οποία έχει ανέβει σε αρκετές χώρες σε όλο τον κόσμο Aedo et al.⁶⁵. Για την καλύτερη κατανόηση της πλήρους δυναμικής της ζήτησης εργασίας στην Ευρώπη, είναι απαραίτητη η περιγραφή του τρόπου με τον οποίο έχει εξελιχθεί το περιεχόμενο των εργασιών. Κατά την υπό εξέταση περίοδο 16 ετών, όλες οι χώρες της ΕΕ παρουσίασαν αύξηση σε μη γνωστικές εργασίες ρουτίνας και απότομη πτώση των θέσεων εργασίας που απαιτούν τόσο ρουτίνα όσο και μη ρουτίνας χειρωνακτικές εργασίες. Η εξέλιξη του περιεχομένου των εργασιών ήταν παρόμοια μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών, αν και το μέγεθος των αλλαγών ήταν ελαφρώς χαμηλότερο για τις ΕΕ17 ηπειρωτικές χώρες και επίσης για τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Συνολικά, υπήρξε μια συνεχής αύξηση της ζήτησης για μη συνηθισμένες αναλυτικές και διαπροσωπικές εργασίες με ταυτόχρονη μείωση της ζήτησης για χειροκίνητες εργασίες (τόσο συνηθισμένες όσο και μη) σε όλες τις χώρες και περιοχές, αν και υπήρχε κάποια διακύμανση στο μέγεθος αυτών των αλλαγών.

⁶⁵Aedo, C., Hentschel, J., Moreno, M., Luque, J. “From occupations to embedded skills: a cross-country comparison.”, 2013, *World Bank Policy Research Working Paper*

Διάγραμμα 18- Εξέλιξη του περιεχομένου εργασίας (απασχολούμενοι) στην ΕΕ-17 κατά περιοχή (1998-2014)

Πηγή: Gorka, S., Hardy, W., Keister, R., and Lewandowski, P. (2017)

*Η Μάλτα και το Λουξεμβούργο εξαιρέθηκαν

Αυτό που διακρίνει ιδιαίτερα τις χώρες της ΕΕ-17 από τις χώρες της ΚΑΕ είναι η τάση που παρατηρήθηκε για συνήθειες γνωστικές εργασίες, οι οποίες μειώθηκαν σημαντικά μεταξύ των πρώτων αλλά ελαφρώς αυξημένο στο τελευταίο. Υπήρχαν επίσης σημαντικές διαφορές μεταξύ διαφορετικών περιφερειών της ΕΕ-17 και των συμπλεγμάτων της ΚΑΕ. Τα ηπειρωτικά και βόρεια μέλη της ΕΕ17 κατέγραψαν μεγαλύτερες μειώσεις στις συνήθειες γνωστικές εργασίες (συγκρίσιμη με την μείωση τα καθήκοντα) από τη Νότια ΕΕ-17. Ενώ παρόμοια πορεία κατέγραψαν και οι ηπειρωτικές χώρες της ΚΑΕ με μείωση των συνηθισμένων γνωστικών εργασιών, όπως έχει ήδη σημειωθεί, οι χώρες της ΚΑΕ στο σύνολό τους είδαν τη ρουτίνα στις γνωστικές εργασίες αυξάνονται ελαφρά. Αυτή η αύξηση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό

στις χώρες του Βορρά της ΚΑΕ, όπως η Λιθουανία, η Λετονία, η Εσθονία, αλλά και η Πολωνία, η Σλοβακία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία. Στις χώρες της Νότιας ΚΑΕ, η ένταση των συνηθισμένων γνωστικών εργασιών άλλαξε ελάχιστα κατά τη διάρκεια της περιόδου. Φαίνεται ότι το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης έπαιξε ρόλο εξηγώντας τις διαφορές στην τάση για περιεχόμενο γνωστικών εργασιών ρουτίνας των θέσεων εργασίας σε ολόκληρη την ΕΕ: σε χώρες με υψηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σημαίνει «οικονομική ανάπτυξη», μια μετάβαση από το περιεχόμενο γνωστικών εργασιών ρουτίνας σε αυξημένες μη σύνηθες γνωστικού περιεχομένου εργασίες, σε χώρες που εξακολουθούν να είναι λιγότερο προηγμένες στον οικονομικό τους μετασχηματισμό, η διαδικασία μετασχηματισμού περιλαμβάνει επίσης μια αλλαγή προς την αυξημένη καθημερινή γνωστική εργασία περιεχόμενο (από χειροκίνητες εργασίες)⁶⁶.

Ωστόσο, οι συνήθεις γνωστικές εργασίες πιθανότατα θα μειωθούν στην Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη επίσης. Η ανάλυση του περιεχομένου καθηκόντων των θέσεων εργασίας που κατέχουν οι άνεργοι προτείνει ότι οι συνήθεις γνωστικές εργασίες θα μειωθούν τελικά ακόμη και σε μέρη όπου βρίσκονται ακόμα αυξημένες. Η απομάκρυνση από χειρωνακτικές και συνήθεις γνωστικές εργασίες στο χώρο εργασίας και η αύξηση των μη συνηθισμένων γνωστικών εργασιών αλλάζουν τη δομή της ζήτησης δεξιοτήτων στην Ευρώπη. Δεδομένου ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1990, οι εργαζόμενοι σε όλη την Ευρώπη έχουν εκτελέσει εργασίες που είναι λιγότερο εντατικές χειρωνακτικά και πιο εντατικές σε γνωστικές (αναλυτικές και προσωπικές) απαιτήσεις, καθώς και πιο μη ρουτίνα. Η εξέλιξη των συνηθισμένων γνωστικών εργασιών είναι πιο περίπλοκη και εξαρτάται από το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης των χωρών: οι συνήθεις γνωστικές εργασίες μειώνονται στις προηγμένες χώρες αλλά παραμένοντας σταθερή ή ακόμα και ανοδική στις λιγότερο προηγμένες χώρες. Συνολικά, αυτή η διαδικασία συνδέεται στενά με τις γνωστικές δεξιότητες που έχουν οι εργαζόμενοι στο χώρο εργασίας και περισσότερο επηρεάζονται οι

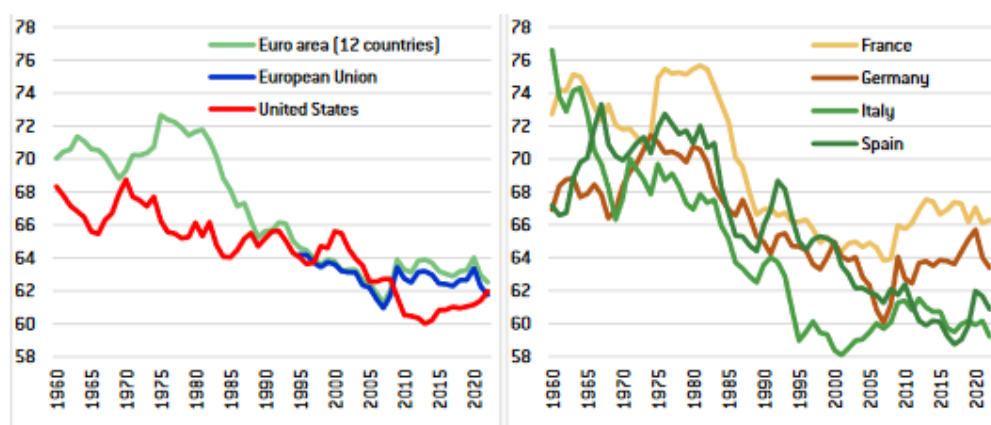
⁶⁶Inchauste, G., Karver, J., “Understanding Changes in Equality in the EU. Background to ‘Growing United: Upgrading Europe’s Convergence Machine. World Bank Report on the European Union.’” World Bank, 2018

εργαζόμενοι που γεννήθηκαν μετά το 1970, σε αντίθεση με αυτούς που γεννήθηκαν πριν από το 1970⁶⁷.

2.4.3. Αλλαγές στον εργασιακό χώρο

Μία από τις βαθιές αλλαγές στον κόσμο της εργασίας ήταν η μείωση του μεριδίου της εργασίας στο συνολικό εισόδημα, που έχει χαρακτηρίσει τις αγορές εργασίας και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού. Οι Autor et al⁶⁸ απέδωσαν αυτό σε αυτό που αποκαλούν την «άνοδο στις εταιρείες σούπερ σταρ» που συνήθως εμφανίζουν χαμηλότερα μερίδια εργασίας προστιθέμενης αξίας, λειτουργούν σε κλάδους με υψηλότερη συγκέντρωση της αγοράς και αυξήσεις σε σημάσεις επιχειρήσεων και κλάδου. Φαίνεται λοιπόν ότι αυτές οι αλλαγές είναι (και πιθανότατα θα συνεχίσουν να είναι) υπεύθυνες για μια πιο πολωμένη κατανομή του εισοδήματος.

Διάγραμμα 19– Το προσαρμοσμένο μερίδιο της αγοράς εργασίας (% ΑΕΠ σε τιμές παράγοντα) 1960-2022 στην ΕΕ και τις ΗΠΑ

Πηγή: AMCOdataset (2022)

Τα μερίδια της εργασίας έχουν υποχωρήσει λόγω ενός πολύπλοκου συνόλου καθοριστικών παραγόντων. Είναι πέρα από τα όρια αυτής της εργασίας για να αναλυθούν όλες οι πιθανές αιτίες, επομένως θα συνοψιστούν οι κύριες με βάση τη βιβλιογραφία.

⁶⁷Gorka, S., Hardy, W., Keister, R., and Lewandowski, P. Age, Tasks, and Skills in European Labor Markets. Background paper for Growing United, IBS Research Report 04/2017. Institute for Structural Research, 2017

⁶⁸Autor, D. H., 'Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation', Journal of Economic Perspectives, 2015, 29 (3): 3-30

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ⁶⁹ και το ΔΝΤ⁷⁰, οι παράγοντες που στηρίζουν τη μείωση του μεριδίου εργασίας είναι:

- Τεχνολογική αλλαγή (ο ρόλος της συσσώρευσης κεφαλαίου και της αύξησης κεφαλαίου της τεχνικής αλλαγής, η μείωση της σχετικής τιμής των επενδυτικών αγαθών).
- Παγκοσμιοποίηση (η όξυνση του ανταγωνισμού, η είσοδος άφθονης εργασίας σε χώρες στην παγκόσμια οικονομία, υπεράκτια παραγωγή από προηγμένες σε αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες).
- Η προαναφερθείσα «άνοδος των σούπερ σταρ εταιρειών».
- Μια μετατόπιση σύνθεσης της απασχόλησης από έντασης εργασίας σε περισσότερους κλάδους εντάσεως κεφαλαίου, δεδομένου ότι το μερίδιο εργασίας στους κλάδους έντασης κεφαλαίου τείνει να είναι χαμηλότερο.
- Η οικονομική εμβάθυνση μπορεί να αυξήσει τις πιέσεις στις επιχειρήσεις για μεγιστοποίηση των κερδών, αύξηση της αξίας των μετόχων και της πληρωμής μερισμάτων, αντί να μοιράζονται με τους εργαζομένους, μπορεί επίσης να δώσει κίνητρα στις επιχειρήσεις να επικεντρωθούν στις βασικές τους δραστηριότητες ενώ να υπάρχει υπεργολαβία δραστηριότητες έντασης εργασίας.
- Η μείωση των κατώτατων μισθών σε σχέση με τους μέσους μισθούς βρέθηκε να αυξάνει την ανισότητα και να οδηγεί στην εμφάνιση λιγότερο ασφαλών τύπων απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της μερικής απασχόλησης, της περιστασιακής και της προσωρινής απασχόλησης.
- Η φθίνουσα πυκνότητα των συνδικάτων και η διαπραγματευτική δύναμη της εργασίας, που μειώνει την επιρροή των οργανωμένων εργαζομένων στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής για να υιοθετήσουν πιο αναδιανεμητικές πολιτικές.

⁶⁹ OECD, The Labour Share in G20 Economies, report prepared for the G20 Employment Working Group Antalya, Turkey, 26-27 February 2015, 2015, <https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/The-Labour-Share-in-G20-Economies.pdf>

⁷⁰ IMF, 'Understanding the Downward Trend in Labor Income Shares', chapter 3 in World Economic Outlook, April 2017, International Monetary Fund, 2017, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/04/04/world-economic-outlook-april-2017>

- Η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων σε βιομηχανίες δικτύου διαπιστώθηκε ότι συμβάλλει στη μείωση του μεριδίου εργασίας σε αυτούς τους κλάδους.

2.4.4. Το σοκ της πανδημίας του COVID-19: αναγκαίοι και ψηφιακοί εργαζόμενοι

Πιο πρόσφατα, όλες αυτές οι τάσεις έχουν επηρεαστεί περαιτέρω από τον COVID-19. Οι Bloom και Prettner⁷¹ υποστήριξαν ότι η πανδημία COVID-19, καθώς και οι προφυλάξεις έναντι μελλοντικών πανδημιών, πιθανότατα θα επιταχύνει την αυτοματοποίηση και την εκτόπιση ορισμένων εργαζομένων που εκτέθηκαν στις αλληλεπιδράσεις των lockdown, ορισμένοι από τους οποίους είναι χαμηλόμισθοι. Η απομακρυσμένη εργασία αυξήθηκε μαζικά κατά τη διάρκεια της πανδημίας και πιθανότατα θα είναι πιο συχνή μετά την πανδημία από πριν⁷². Επαγγέλματα που μπορούν να γίνουν εξ αποστάσεως είναι συνήθως για καλύτερα μορφωμένους ανώτερους εισοδηματίες. Αυτές οι εξελίξεις πιθανότατα θα διευρύνουν τις ανισότητες.

Η Savona⁷³ τόνισε τον ρόλο των «ουσιωδών» υπηρεσιών: οι ευκαιρίες για απομακρυσμένη εργασία είναι σε μεγάλο βαθμό ειδικά για επαγγέλματα και τομείς⁷⁴. Ορισμένα ανέκδοτα στοιχεία φαίνεται να υποδηλώνουν ότι η εξ αποστάσεως εργασία είναι είτε για προνομιούχους, υψηλής ειδίκευσης και καλά αμειβόμενους εργαζόμενους, είτε για επισφαλείς, αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους. Τα παγκόσμια lockdowns έχουν επιταχύνει τον ρυθμό της εξ αποστάσεως εργασίας και επιδείνωσαν αυτές τις διαφορές⁷⁵.

⁷¹ Bloom, D., Prettner, K. (2020) 'The macroeconomic effects of automation and the role of COVID-19 in reinforcing their dynamics', VoxEU, <https://voxeu.org/article/covid-19-and-macroeconomic-effects-automation>

⁷² Marcus, J., G. Petropoulos, A. Alosi, 'COVID-19 and the accelerated shift to technology-enabled Work from Home', paper prepared for the Transatlantic Expert Group on the Future of Work, 2022 <https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp-content/uploads/2022/02/COVID-19-technology-and-WFH.pdf>

⁷³ Savona, M., 'COVID-19, digital transformations and essential services', in J.R. Bryson, L. Andres, A. Ersoy and L. Reardon (eds) Living with Pandemics: People, Place and Policy, Edward Elgar: Cheltenham, 2021, <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/living-with-pandemics-9781800373587.html>

⁷⁴ Marcus, J., G. Petropoulos, A. Alosi, όπ.π. (υποσημ. 64)

⁷⁵ Del Rio-Chanona, R. M., P. Mealy, A. Pichler, F. Lafond, J. Doyne Farmer, 'Supply and demand shocks in the COVID-19 pandemic: An industry and occupation perspective', Oxford Review of Economic Policy, 36, Issue Supplement_1, 2020, S94–S137

Γενικότερα, η πανδημία του COVID-19 είχε αντίκτυπο στην εξ αποστάσεως εργασία και στις προκλήσεις της διαχείρισης των επιπτώσεων των ψηφιακών μετασχηματισμών στις συνθήκες εργασίας με δυο σημαντικούς τρόπους. Πρώτον είναι οι μακροπρόθεσμες συνέπειες της παγκόσμιας στροφής προς την έξυπνη (απομακρυσμένη) εργασία, από την οποία, όπως υποστηρίζεται εδώ, οι βασικές υπηρεσίες είναι πολύ πιθανό να εξαιρεθούν. Η δεύτερη πτυχή είναι ο βαθμός στον οποίο η ψηφιακή εργασία στο σπίτι, τόσο στην παραδοσιακή όσο και στην αναδυόμενη μορφή, θα γίνουν η «νέα κανονικότητα»⁷⁶ και αν μπορούν να γίνουν περισσότερο περιεκτικές.

Η άφθονη βιβλιογραφία και οι δημόσιες συζητήσεις αφορούν τον οικονομικό μετασχηματισμό και την αλλαγή της ζήτησης για νέες δεξιότητες στην αγορά εργασίας μέσω αφηγήσεων που υποθέτουν για το μέλλον της δουλειάς. Σε πολλές από αυτές τις συζητήσεις, ο αντίκτυπος που έχει και θα συνεχίσει να έχει η τεχνολογία τείνει να διαδραματίζει, δικαιολογημένα, κεντρικό ρόλο. Η τεχνολογία, ενώ είναι σημαντική, δεν είναι ο μόνος καθοριστικός παράγοντας της ζήτησης δεξιοτήτων και του περιεχομένου των θέσεων εργασίας. Πρόσθετες σημαντικές διαστάσεις περιλαμβάνουν το συνολικό επίπεδο ανάπτυξης μιας οικονομίας, της παγκοσμιοποίησης και της γήρανσης.

Η συνεργασία με σχολεία, πανεπιστήμια και άλλους οργανισμούς για την επέκταση και τη βελτίωση της κατάρτισης σε δεξιότητες θα μπορούσε να επιτρέψει στις ευρωπαϊκές εταιρείες να ανταποκριθούν στις ανάγκες τους και να διευρύνουν την πορεία προς την επιτυχία. Μια άλλη προσέγγιση για τον εντοπισμό ατόμων με υψηλές δυνατότητες που μόλις ξεκινούν είναι η προσφορά πρακτικής άσκησης επί πληρωμή. Οι μη αμειβόμενες πρακτικές μπορούν να κρατήσουν λιγότερο εύπορους ή άσχετους ανθρώπους εκτός δράσης. Πράγματι, ένας υποψήφιος που έπρεπε να εργαστεί κατά τη διάρκεια των σπουδών του μπορεί να επιδείξει ιδιότητες όπως η σκληρότητα και η προσαρμοστικότητα. Είναι σημαντικό να αναρωτηθεί κανείς εάν η διαδικασία αίτησης λαμβάνει υπόψη αυτού του είδους τις εμπειρίες. Τέλος, οι εταιρείες μπορούν να αναζητήσουν τρόπους για να προσφέρουν εργασία εξ

⁷⁶Alipour, J. V., Langer, C., O’Kane, L., ‘Is Working from Home Here to Stay? A Look at 35 Millions Jobs Ads’, *CESifo Forum*, 2021, 22(6), 44-46

αποστάσεως για να προσεγγίσουν ένα πιο διαφοροποιημένο κοινωνικο-οικονομικά εργατικό δυναμικό.

Ορισμένες εταιρείες κάνουν τέτοιες προσπάθειες και βλέπουν απτά οφέλη. Μια παγκόσμια ασφαλιστική εταιρεία ανέπτυξε προγράμματα μάθησης και εργασιακής εμπειρίας ειδικά για να προσεγγίσει άτομα από χαμηλότερο κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο. Από το 2020-22, το ποσοστό που προσλήφθηκε αυξήθηκε κατά 8%. Στο λιανικό εμπόριο, ένας άλλος ηγέτης του κλάδου προσφέρει 100% αποζημίωση για την εκπαίδευση και προγράμματα κατάρτισης για την αναβάθμιση του προσωπικού του. Το αποτέλεσμα είναι 75% υψηλότερη διατήρηση μεταξύ αυτών που συμμετέχουν.

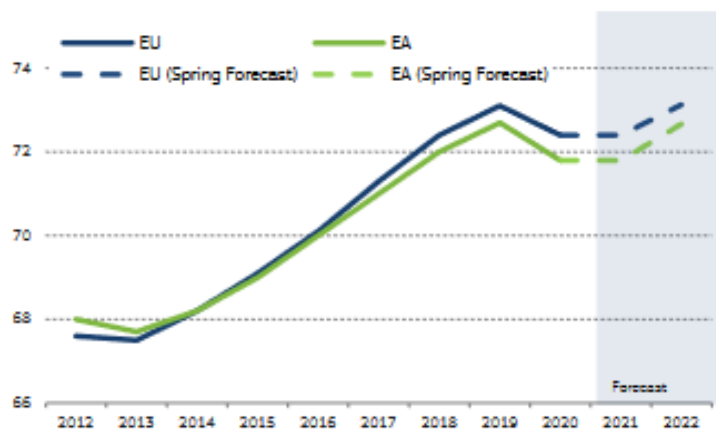
Με αυστηρά οικονομικούς όρους, η υγιής κοινωνική κινητικότητα είναι πολύτιμη. Το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ διαπίστωσε ότι μια μέτρια βελτίωση στην κοινωνική κινητικότητα θα μπορούσε να προσθέσει 13 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως στην οικονομία του Ηνωμένου Βασιλείου, 12,6 δισεκατομμύρια δολάρια στη Γαλλία και 10,2 δισεκατομμύρια δολάρια στην Ιταλία. Το πιο σημαντικό, όμως, είναι ότι συμβάλλει στη σταθερότητα και την ευημερία. Στο κάτω μέρος, η κοινωνική κινητικότητα είναι ένα βαρόμετρο ελπίδας. Σε εταιρικό επίπεδο, πρωτοβουλίες που προάγουν την κοινωνική κινητικότητα μπορούν να υλοποιηθούν γύρω από την προσέγγιση, τη στρατολόγηση, την αναβάθμιση δεξιοτήτων, τη διατήρηση και την ηγεσία⁷⁷.

Η πανδημία COVID-19 οδήγησε σε επιδείνωση της αγοράς εργασίας της ΕΕ. Το 2020, μετά από έξι χρόνια συνεχής ανάπτυξης, το ποσοστό απασχόλησης (20 έως 64 έτη) υποχώρησε κατά 0,7 π.μ. και διαμορφώθηκε στο 72,4%. Στη ζώνη του ευρώ, το ποσοστό απασχόλησης μειώθηκε κατά 0,9% φθάνοντας στο 71,8% (βλ. Διάγραμμα 17). Τα ποσοστά απασχόλησης μειώθηκαν σχεδόν σε όλα τα κράτη- μέλη αν και σε διαφορετικούς βαθμούς. Οι πιο απότομες πτώσεις μεταξύ 2019 και 2020 παρατηρήθηκαν στην Ισπανία (-2,3 π.μ.), την Ιρλανδία (-1,7 π.μ.) και τη Βουλγαρία (-1,6 π.μ.), ενώ η Μάλτα, η Πολωνία (+0,6 π.μ. για και οι δύο) και η Κροατία (+0,2 π.μ.) ήταν οι μόνες χώρες που συμμετείχαν που αυξήθηκε το ποσοστό απασχόλησης. Μια συνέπεια της μείωσης το 2020 είναι ότι το ποσοστό απασχόλησης για δώδεκα

⁷⁷ European Commission, *Employment and social development in Europe 2021*, 2021

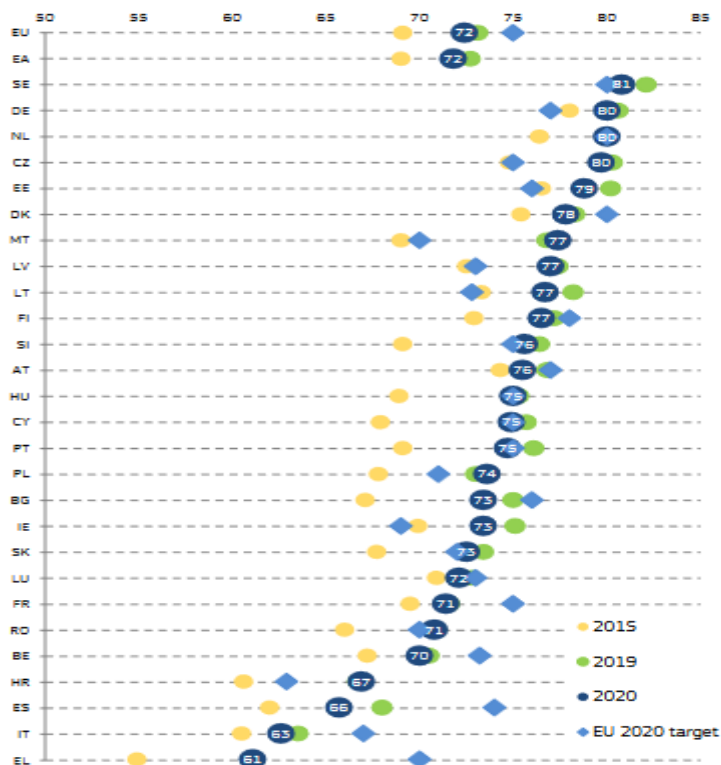
κράτη μέλη παρέμειναν ή έπεσαν κάτω από τους αντίστοιχους στόχους της ΕΕ 2020⁷⁸.

Διάγραμμα 20– Το ποσοστό απασχόλησης μειώθηκε έπειτα από έξι έτη ανάπτυξης

Πηγή: Eurostat (2021)

Διάγραμμα 21- Το ποσοστό απασχόλησης μειώθηκε σε όλα τα κράτη μέλη το 2020

Πηγή: Eurostat (2021)

⁷⁸ European Commission, όπ.π. (υποσημ. 69).

2.5. Το χάσμα των φύλων στην αγορά εργασίας

Σε όλα σχεδόν τα κράτη μέλη, τα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας και απασχόλησης (ή δραστηριότητας) για τις γυναίκες, ακόμη και αν έχουν αυξηθεί με τις δεκαετίες, εξακολουθούν να είναι συστηματικά χαμηλότερα από ό,τι στους άνδρες, ενώ η ανεργία και, ιδιαίτερα, τα ποσοστά αδράνειας είναι υψηλότερα, λόγω του μεγάλου μέρους του δυσανάλογα μεγάλου αριθμού γυναικών που δεν συμμετέχουν λόγω ευθυνών φροντίδας. Εκτός από τα χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής, είναι και οι γυναίκες που μειονεκτούν ως προς τα είδη απασχόλησης που ασκούν. Ένα υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων γυναικών σε σύγκριση με τους άνδρες εργαζομένους απασχολούνται με προσωρινή και μερική απασχόληση σε θέσεις εργασίας και σε χαμηλόμισθους τομείς και επαγγέλματα. γυναικεία και είναι λιγότερο πιθανό από τους άνδρες να είναι αυτοαπασχολούμενε, ειδικά αν αυτό συνεπάγεται τη λειτουργία μιας επιχείρησης με υπαλλήλους. Αυτό μπορεί να οφείλεται εν μέρει στις παραδοσιακές αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων, αλλά και στις μεγαλύτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση, κατάρτιση και δικτύωση και συμφιλιώνοντας την επαγγελματική και την οικογενειακή ζωή.

Στατιστικά στοιχεία όσον αφορά την εκπαίδευση δείχνουν ότι οι νέες γενιές γυναικών έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, οι γυναίκες εξακολουθούν να επιλέγουν διαφορετικούς τομείς σπουδών από τους άνδρες (όπως π.χ ανθρωπιστικές επιστήμες), που μπορεί να μεταφραστούν σε φτωχότερες ευκαιρίες απασχόλησης και μεγαλύτερη αναντιστοιχία δεξιοτήτων για τις γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες. Επιπλέον, τείνουν οι διαφορές μεταξύ των φύλων στο ανθρώπινο κεφάλαιο να αυξάνεται με την ηλικία λόγω της μη ισορροπημένης διαίρεσης των οικιακών εργασιών και των δραστηριοτήτων φροντίδας μεταξύ ανδρών και γυναικών σε ένα νοικοκυριό, με τις γυναίκες να βιώνουν περισσότερο διάστημα εκτός εργασίας από τους άνδρες όταν υπάρχουν παιδιά. Ο διαχωρισμός στην εκπαίδευση αναπαράγεται από το διαχωρισμό στην

απασχόληση, με περισσότερες γυναίκες παρά άνδρες σε χαμηλά αμειβόμενες υπηρεσίες και στη δημόσια διοίκηση⁷⁹.

Ίση συμμετοχή στην κοινωνία και ίσες ευκαιρίες είναι θεμελιώδεις κοινές αξίες στην ΕΕ. Από αυτό προκύπτει ότι όλα τα μέλη της κοινωνίας πρέπει να έχουν τις ίδιες πιθανότητες να βελτιώσουν τη ζωή τους και να σημειώσουν πρόοδο στην καριέρα τους ανεξάρτητα από το φύλο. Εξάλλου, οι περισσότερες ίσες ευκαιρίες απασχόλησης και η καλύτερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας για τις γυναίκες έχουν προσδιοριστεί ως βασικές διαστάσεις για την επίτευξη ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμο κοινωνικό σύστημα στην Ευρώπη, ιδίως υπό το φως της γήρανσης του πληθυσμού της ηπείρου. Πολυάριθμες διεθνείς μελέτες συμφωνούν ότι η μείωση της ανισότητας των φύλων στην αγορά εργασίας μπορεί να οδηγήσει σε ουσιαστικά μακροοικονομικά κέρδη⁸⁰.

Επιπλέον, η μεγαλύτερη ισορροπία των φύλων στις ευκαιρίες απασχόλησης όχι μόνο οδηγεί σε πιθανά οικονομικά οφέλη· έχει επίσης σημαντικές ευρύτερες επιπτώσεις στην ευημερία των γυναικών και της ποιότητας της κοινωνίας. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η αμειβόμενη απασχόληση αντιπροσωπεύει «το εισιτήριο εισόδου» στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών και την ίδια στιγμή επηρεάζει τις δεξιότητες, τις ικανότητες ενός ατόμου, την κοινωνική θέση και την ευημερία. Από αυτή την άποψη, η υπάρχουσα βιβλιογραφία δείχνει ότι η απασχόληση επηρεάζει την ευημερία όχι μόνο σε σχέση με το εισόδημα ή τις οικονομικές απολαβές, αλλά και μέσω των ψυχοκοινωνικών του οφελών, παρέχοντας, για παράδειγμα, μια αίσθηση του ανήκειν, μια ταυτότητα, μια κοινωνική θέση, μια πηγή αυτοεκτίμησης, αυτονομίας και ικανοποίησης, καθώς και έργα κοινωνικών επαφών και υποστήριξης⁸¹.

Το κλείσιμο του χάσματος της απασχόλησης μεταξύ των φύλων είναι κεντρικό θέμα στη συζήτηση για την ευρωπαϊκή πολιτική και πολλές γενικές πολιτικές έχουν προταθεί και εφαρμοστεί μέτρα σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την προώθηση της ισότητας μεταξύ των γυναικών και των ανδρών στην αγορά εργασίας. Η ισότητα

⁷⁹ European Commission: Towards Social Investment for Growth and Cohesion – including implementing the European Social Fund 2014- 2020, COM(2013) 83, Brussels 2013.

⁸⁰ Eurofound: The gender employment gap: Challenges and solutions, Luxembourg 2016, Publications Office of the European Union.

⁸¹ Alber, J., Employment patterns in the enlarged EU, in: J. Alber, T. Fahey, C. Saraceno (eds.): Handbook of quality of life in the enlarged European Union, London and New York 2008, Routledge, pp. 129-161

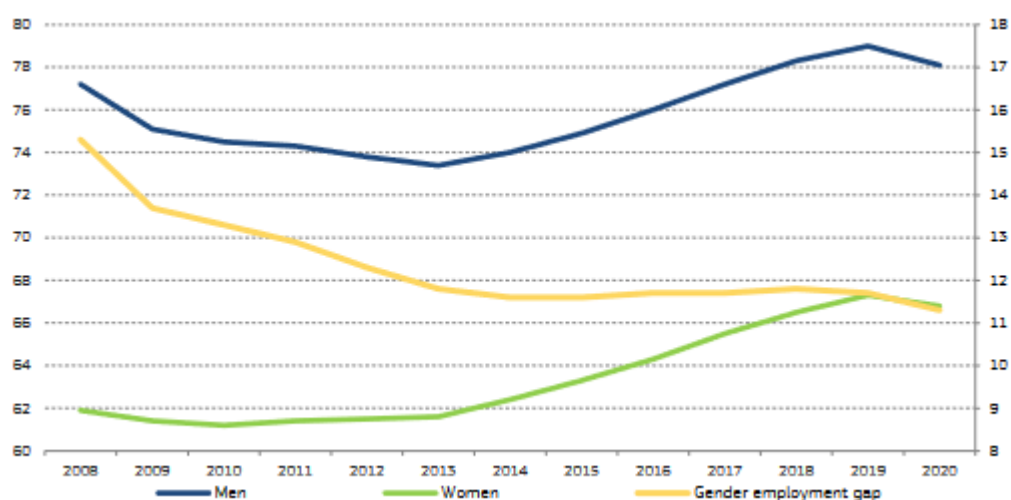
μεταξύ των γυναικών και των ανδρών ήταν ένα από τα ευρήματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1957, όταν η αρχή της ίσης αμοιβής για την ίση εργασία κατοχυρώθηκε στη Συνθήκη της Ρώμης. Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξη του στόχου της Ευρώπης 2020 για ποσοστό απασχόλησης τουλάχιστον 75% έως το 2020 καθώς και για την επίτευξη ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς και τη μείωση του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού και τη φτώχεια μεταξύ των γυναικών⁸².

Ενώ το χάσμα απασχόλησης μεταξύ των φύλων είχε μειωθεί για αρκετές δεκαετίες, η κρίση του 2008 άλλαξε τις τάσεις. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, οι επιδόσεις των γυναικών στην αγορά εργασίας έχουν βελτιωθεί σημαντικά. Το ποσοστό συμμετοχής του γυναικείου εργατικού δυναμικού στην Ευρώπη, το οποίο ήταν περίπου 55% στις αρχές της δεκαετίας του 1990, έχει αυξηθεί σημαντικά από τότε, φθάνοντας σε περισσότερο από 66% το 2008. Παρά τις πρόσφατες εξελίξεις, το χάσμα στην απασχόληση μεταξύ των φύλων (ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών σε ποσοστά απασχόλησης) στην ΕΕ-28 ήταν 10,7% το 2013. Σε αυτό το πλαίσιο, η προώθηση της μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι μία από τις προϋποθέσεις για μια έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη στην Ευρώπη. Το χάσμα απασχόλησης μεταξύ των φύλων μειώθηκε ελαφρά το 2020, καθώς το ποσοστό απασχόλησης μειώθηκε λιγότερο για τις γυναίκες παρά για τους άνδρες. Το ποσοστό απασχόλησης για τις γυναίκες στην ΕΕ μειώθηκε κατά 0,5% στο 66,8%, ενώ μειώθηκε κατά 0,9% για τους άνδρες στο 78,1%. Ως εκ τούτου, το χάσμα απασχόλησης συρρικνώθηκε σε 11,3%, 0,4 % λιγότερο από το 2019 (βλ. Διάγραμμα 22). Ωστόσο, το 2020, σε σύγκριση με οι γυναίκες του προηγούμενου έτους παρουσίασαν πιο απότομη πτώση των ωρών εργασίας (-7,2%) από τους άνδρες (-6,7%). Η πτώση ήταν ιδιαίτερα έντονη το δεύτερο τρίμηνο του 2020 όπως ορισμένοι κλάδοι με υψηλή γυναικεία απασχόληση (π.χ. στέγαση και δραστηριότητες εξυπηρέτησης τροφίμων) επηρεάστηκαν περισσότερο με τα μέτρα lockdown. Πλήρης ανάκαμψη στις ώρες εργασίας για τις γυναίκες σημειώθηκαν το τρίτο τρίμηνο καθώς η οικονομία άνοιξε, αλλά το δεύτερο κύμα της του lockdown κατά το τέταρτο τρίμηνο επηρέασαν επίσης σε μεγάλο βαθμό τομείς στους οποίους οι γυναίκες υπερεκπροσωπούνται και πάλι με αποτέλεσμα οι

⁸² European Commission: Europe 2020 strategy – A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010) 2020, 2010

ώρες εργασίας των γυναικών να πέφτουν πιο γρήγορα από για τους άνδρες. Σε σύγκριση με το ίδιο τρίμηνο του 2019, το τέταρτο τρίμηνο του 2020 ο συνολικές ώρες εργασίας μειώθηκαν κατά 4,9%, ενώ σημείωσαν πτώση 5,6% για τις γυναίκες και κατά 4,4% για τους άνδρες⁸³.

Διάγραμμα 22- Το χάσμα απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών μειώθηκε ελαφρά (Ποσοστά απασχόλησης ανά φύλο (% του πληθυσμού ηλικίας 20 έως 64 ετών) και χάσμα απασχόλησης των φύλων (%))

Πηγή: Eurostat (2021)

Μια αριθμητική ισορροπία των φύλων στην αγορά εργασίας δεν θα είναι πανάκεια για τις γυναίκες στην οικονομική ενδυνάμωση χωρίς ίση αμοιβή, ίση εργασία και εργασία ίσης αξίας. Παρά τις δεσμεύσεις της ΕΕ για ίσες ευκαιρίες, η μέση μισθολογική διαφορά μεταξύ των δύο φύλων ήταν 13% το 2020, επηρεάζουν τις ισόβιες αποδοχές και τις συντάξεις. Η φορολογία επηρεάζει περαιτέρω τα εισοδήματα των γυναικών. Οι περισσότερες χώρες της ΕΕ έχουν απομακρυνθεί από τα φορολογικά συστήματα που υποστηρίζουν τα οικογενειακά μοντέλα που αποθαρρύνουν τις γυναίκες από την εργασία. Ωστόσο, οι ατομικές φορολογικές πολιτικές εξακολουθούν να διαθέτουν σε μεγάλο βαθμό κοινούς φόρους και μέτρα παροχών. Το αποτέλεσμα είναι υψηλοί φόροι για δευτερεύοντες αμειβόμενους – κυρίως χαμηλότερα αμειβόμενες γυναίκες – αποθαρρύνει αποτελεσματικά την απορρόφησης την εργασία ή περισσότερες ώρες εργασίας. Επί του παρόντος, μόνο δύο χώρες της ΕΕ – η Φινλανδία και η Σουηδία – έχουν πραγματικά ατομικά

⁸³ European Commission, όπ.π. (υποσημ. 56)

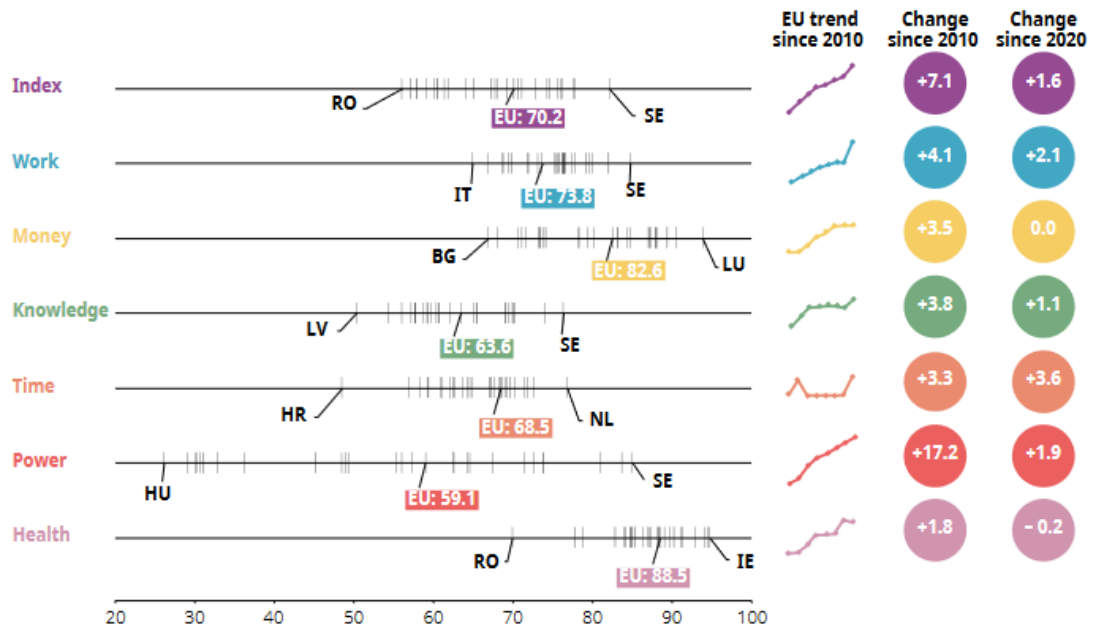
φορολογικά συστήματα. Οι εργαζόμενες γυναίκες εκτίθενται από τους κανόνες φύλου που διαμορφώνουν τον κόσμο της εργασίας: Ένα εργατικό δυναμικό σε υψηλό βαθμό διαχωρισμού ανά φύλο και αξία και διακρίσεις στο χώρο εργασίας που επιδεινώνονται από μια ιεραρχία όπου μόνο 1 στους 3 διευθυντές είναι γυναίκες.

Η μέση βαθμολογία για τα 27 κράτη μέλη της ΕΕ είναι 70,2 βαθμοί από 100 το 2023 (Διάγραμμα 23). Αυτό είναι μια βελτίωση κατά 1,6 μονάδες από το 2022, αντιπροσωπεύοντας την υψηλότερη άνοδο από έτος σε έτος από την πρώτη έκδοση του Δείκτη το 2013. Από το 2010, αυτή η συνολική βαθμολογία έχει αυξηθεί κατά 7,1 μονάδες, που οδηγείται κυρίως από την πολύ θετική εξέλιξη του τομέα της εξουσίας την τελευταία δεκαετία (17,2 μονάδες υψηλότερα από το 2010). Ωστόσο, η ισχύς είναι ο τομέας που καταχωρεί τη χαμηλότερη βαθμολογία, με μόλις 59,1 βαθμούς, 1,9 βαθμούς υψηλότερα από το προηγούμενο έτος, κυρίως λόγω της προόδου στη συμμετοχή των γυναικών στην οικονομική λήψη αποφάσεων (+2,6 βαθμοί σε ένα έτος). Αυτός ο τομέας έχει τη μεγαλύτερη ετερογένεια δεν υπάρχουν βαθμολογίες μεταξύ των χωρών. Ο τομέας της γνώσης έχει το δεύτερο-χαμηλό- σκορ, στους 63,6 βαθμούς. Εμφανίζει άνοδο 1,1 πόντους σε ένα χρόνο και 3,8 μονάδες από το 2010.

Πολλά από αυτά τα αποτελέσματα αντικατοπτρίζουν τη συνέχιση στις βαθιές φυλετικές διαφορές σε ορισμένους τομείς σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε πολλά κράτη μέλη. Το σκορ είναι 68,5 μονάδες, 3,6 μονάδες υψηλότερο από την προηγούμενη διαθέσιμη αξία (στοιχεία 2015/2016). Αυτή η πρόοδος πηγάζει κυρίως από την αυξημένη ισότητα των φύλων για απλήρωτη εργασία (+9,6 μόρια), ενώ η συμμετοχή της ισορροπίας των φύλων σε κοινωνικές δραστηριότητες έχει μειωθεί, με μέσο όρο (-1,3 βαθμοί). Η εξέλιξη αυτού του τομέα διαφέρει σημαντικά μεταξύ των χωρών.

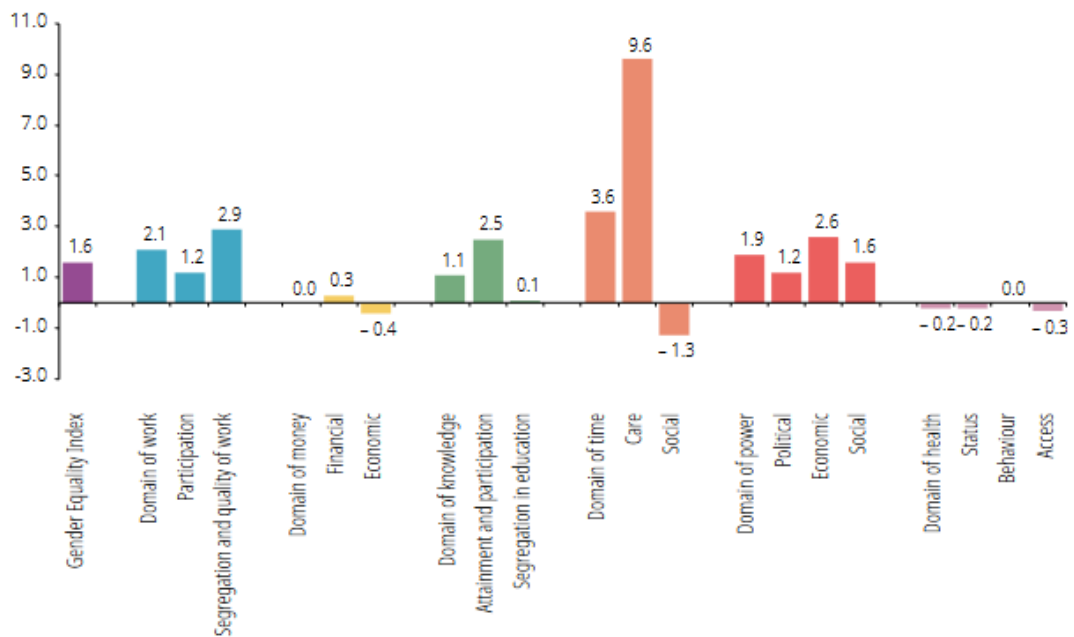
Ο τομέας της εργασίας βαθμολογείται με 73,8 βαθμούς, σημείωσε αύξηση κατά 2,1 μονάδες σε ένα έτος και κατά 4,1 μονάδες από το 2010. Αυτό αποκαλύπτει επίμονες προκλήσεις για όλα τα κράτη μέλη, με βαθιά εδραιωμένες ανισότητες των φύλων στη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, το διαχωρισμό και την ποιότητα της εργασίας.

Διάγραμμα 23- Εύρος βαθμολογιών του Δείκτη Ισότητας των Φύλων 2023*
για τα κράτη μέλη και αλλαγές με την πάροδο του χρόνου

Πηγή: European Institute of Gender Equality (2023)

Διάγραμμα 24- Αλλαγές στις βαθμολογίες ανά τομέα και υποτομέα από τον Δείκτη Ισότητας των Φύλων 2022

Πηγή: European Institute of Gender Equality (2023)

Είναι σημαντικό, ότι ο φετινός Δείκτης Ισότητας των Φύλων απεικονίζει μια μικρή πρόοδο στον τομέα της εργασίας (+2,1 βαθμοί). Αυτή η βελτίωση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι χρησιμοποιούνται αυξημένα μερίδια των γυναικών και ιδιαίτερα οι άνδρες που είναι σε θέση να διαθέσουν μια ώρα ή δύο κατά τις εργάσιμες ώρες για την εκπλήρωσή των προσωπικών ή οικογενειακών ευθυνών. Παρά τις ευκαιρίες που προσφέρει η ευέλικτη εργασία, δεν επαρκεί για τον μετριασμό των εντάσεων επαγγελματικής και προσωπικής ζωής για εργαζόμενους γονείς⁸⁴.

2.6. Το κοινωνικό χάσμα στην εκπαίδευση και την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου

Η εκπαίδευση θεωρείται ένα από τα κύρια εργαλεία για την αντιμετώπιση της εισοδηματικής ανισότητας. Με την εκπαίδευση περισσότερων ανθρώπων ενισχύει τις επαγγελματικές ευκαιρίες και την κοινωνική κινητικότητα σε ολόκληρη την κοινωνία και θεωρητικά θα πρέπει να οδηγήσει σε μείωση της εισοδηματικής ανισότητας καθώς αυξάνεται η διαθεσιμότητα και η κατανάλωση της εκπαίδευσης. Αντίθετα, η αύξηση των μορφωμένων ατόμων οδηγεί σε υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα, παρέχοντας κίνητρα για τη μετανάστευση ειδικευμένων εργαζομένων σε πιο εξελιγμένους τομείς που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερες μισθολογικές ανισότητες⁸⁵.

Η εκπαίδευση και οι δεξιότητες κατέχουν εξέχουσα θέση στην πολιτική ατζέντα και λαμβάνουν περισσότερο κεντρικό ρόλο στη συζήτηση για τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Η εκπαίδευση υψηλής ποιότητας είναι πράγματι το κλειδί για να αγκαλιάσει με επιτυχία τις αλλαγές που επιφέρει η τεχνολογική πρόοδος, όπως η ψηφιοποίηση. Η ενίσχυση του σχηματισμού ανθρώπινου κεφαλαίου δεν συνίσταται απαραίτητα σε περισσότερες δαπάνες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι πολλά κράτη μέλη της ΕΕ μπορούν να αυξήσουν την αποτελεσματικότητά τους σχετικά με τις δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι δαπάνες

⁸⁴Defard, C, A Social Climate Fund for a Fair Energy Transition, 2021, <https://institutdelors.eu/en/publications/a-social-climate-fund/>

⁸⁵Castelló-Climent, A., Doménech, R., Human capital inequality and economic growth: some new evidence. *The Economic Journal*, 112(478), 2002, C187-C200

συμβάλλουν στην αύξηση της βελτίωσης της ποιότητας της εκπαίδευσης καθώς και της συνεκπαίδευσης. Όσον αφορά την αύξηση της παραγωγικότητας, η αναβάθμιση δεξιοτήτων είναι απαραίτητη αλλά όχι επαρκής κατάσταση. Στην πραγματικότητα, εκτός από την αναβάθμιση των δεξιοτήτων, πρέπει να δημιουργηθούν και προϋποθέσεις για τη δημιουργία θέσεων εργασίας που αξιοποιούν αποτελεσματικά αυτές τις δεξιότητες και ως εκ τούτου αποτρέπουν συστηματικά υπερπροσόντα και αναντιστοιχίες δεξιοτήτων. Ως εκ τούτου, πρέπει επίσης να δοθεί έμφαση στη δημιουργία ενθαρρυντικών συνθηκών για είσοδο, ανάπτυξη και καινοτομία σε μια επιχείρηση (που σιωπηρά σημαίνει ότι επιτρέπεται η ανακατανομή των πόρων, δηλαδή και η σταθερή έξοδος). Τέλος, η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο συνδέεται στενά με το άυλο κεφάλαιο, που φαίνεται να ενισχύει την παραγωγικότητα. Ιδιαίτερα ενόψει της Νέας Ψηφιακής Οικονομίας και τη συνεχή στροφή προς την οικονομία της γνώσης, αυτές οι συνέργειες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη χάραξη πολιτικής⁸⁶.

Επιστρέφοντας στις επιπτώσεις της επέκτασης της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα, οι Castelló-Climent και Doménech⁸⁷ βρίσκουν μια θετική σχέση μεταξύ της επέκτασης της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας. Πρόσφατα, ο Tasseva⁸⁸ δείχνει επίσης ότι η επέκταση της εκπαίδευσης αυξάνει την εισοδηματική ανισότητα στη Μεγάλη Βρετανία καθώς τα νοικοκυριά υψηλού και μεσαίου εισοδήματος λαμβάνουν ένα δυσανάλογο κλάσμα εισοδηματικών κερδών. Πράγματι, η θετική σχέση μεταξύ της επέκτασης της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας είναι πιο δύσκολο να κατανοηθεί διαισθητικά. Δεν είναι τόσο άμεσα λογικά συνεπείς σε σύγκριση με εκείνους που προτείνουν μια αρνητική σχέση και τα στοιχεία μιας θετικής σχέσης έρχονται σε αντίθεση με τη σύγχρονη εκπαιδευτική πολιτική που βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην επέκταση της εκπαίδευσης ως μέσο επίλυσης της εισοδηματικής ανισότητας⁸⁹.

Κάθε αλλαγή στην εκπαιδευτική πολιτική που οδηγεί σε αλλαγή στην εκπαιδευτική ανισότητα μπορεί να υπόκειται σε εκτεταμένη καθυστέρηση πριν από

⁸⁶Castelló-Climent, A., Doménech, R., Human capital inequality and economic growth: some new evidence. *The Economic Journal*, 2002, 112(478), C187-C200

⁸⁷Rehme, G., Education, economic growth and measured income inequality. *Economica*, 2007, 74(295), 493-514

⁸⁸Rodríguez-Pose, A., Tselios, V., Education and income inequality in the regions of the European Union. *Journal of Regional Science*, 2009, 49(3), 411-437

⁸⁹Coady, D., Dizioli, A., Income inequality and education revisited: Persistence, endogeneity and heterogeneity. *Applied Economics*, 2018, 50(25), 2747-2761

τη στιγμή που αρχίζει να επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα. Για παράδειγμα, μια πολιτική μπορεί να επιδιώκει την αύξηση της εκπαιδευτικής συμμετοχής και των επιδόσεων μεταξύ των υποεκπροσωπούμενων ομάδων για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Πρέπει να σκεφτεί κανείς ότι το συμβόλαιο μπορεί να μην αποφέρει άμεσες αποδόσεις. Θα χρειαστεί λίγος χρόνος για να φτάσουν οι συμμετέχοντες στο υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, με περαιτέρω καθυστέρηση στην απόκτηση κατάλληλης απασχόλησης των ατόμων σε βαθμό που η εισοδηματική ανισότητα μειώνεται μεταξύ συγκεκριμένων ομάδων μέσα στην κοινωνία. Μόλις επιτευχθεί η κατάλληλη απασχόληση, οι σταθεροί μισθοί που καθορίζονται από συμβάσεις εντός των ιδρυμάτων σημαίνει ότι το χρονοδιάγραμμα βραχυπρόθεσμων πληρωμών για τους εργαζόμενους είναι σταθερό. Αυτό αποτρέπει αποτελεσματικά το βαθμό στον οποίο είναι δυνατή βραχυπρόθεσμα σημαντική πρόοδος στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας μέσω των μισθών που επιτυγχάνονται μέσω της απασχόλησης ως αποτέλεσμα της αυξημένης εκπαίδευσης. Αυτό το ζήτημα μπορεί να παραμείνει ακόμη και σε περιβάλλοντα όπου οι εργαζόμενοι ασκούν δικαιώματα συλλογικής διαπραγμάτευσης μέσω των συνδικάτων.

Μακροπρόθεσμα, η αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, παρά την αυξανόμενη συμμετοχή στην εκπαίδευση, μπορεί να αντανάκλα ουσιαστικές διαφορές στις αποδόσεις στην εκπαίδευση. Για παράδειγμα, ενώ οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες έχουν δει αυξημένη συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, υπάρχουν σημαντικά στοιχεία για τη διαφορετική οικονομική αξία αυτών των προσόντων, με σημαντικά κενά ανά επίπεδο και προσόντα. Ενώ η κοινωνία έχει γίνει συλλογικά πιο μορφωμένη, η αύξηση της ανισότητας μπορεί να αντανάκλα τη συγκέντρωση υψηλότερων αποδόσεων μεταξύ πιο πολύτιμων κλάδων, που μελετήθηκαν από σχετικά λίγους ανθρώπους⁹⁰.

Οι επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο γίνονται πιο εμφανείς στη συζήτηση για το ποιες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις πρέπει να προωθηθούν στα κράτη μέλη της ΕΕ. Αναμφισβήτητα αυτή η αυξημένη προβολή είναι υποκινούμενη από το ενδιαφέρον για μια νέα γενιά μεταρρυθμίσεων που ονομάζονται «Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις 2.0» υπερβαίνουν τον παραδοσιακό στόχο της αποτελεσματικότητας και σε σχέση με το συμπληρωματικό στόχο της ισότητας. Συνεπάγεται συνοδευτικά

⁹⁰Rodríguez-Pose, A., Tselios, V. όπ.π. (υποσημ.80)

μέτρα για την ενίσχυση της παραγωγικότητας υπέρ της ανάπτυξης πολιτικών που διασφαλίζουν ότι το ευρύτερο φάσμα ανθρώπων μπορεί να επωφεληθεί από τις επιπτώσεις τους. Οι πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης αποτελούν βασικούς μοχλούς πολιτικής από αυτή την άποψη – εκτός από την ποιότητα των δημοσίων δαπανών, ανοιχτές και ανταγωνιστικές αγορές, στις αγορές εργασίας και δίκαια αποτελεσματικά συστήματα φορολογίας-παροχών⁹¹.

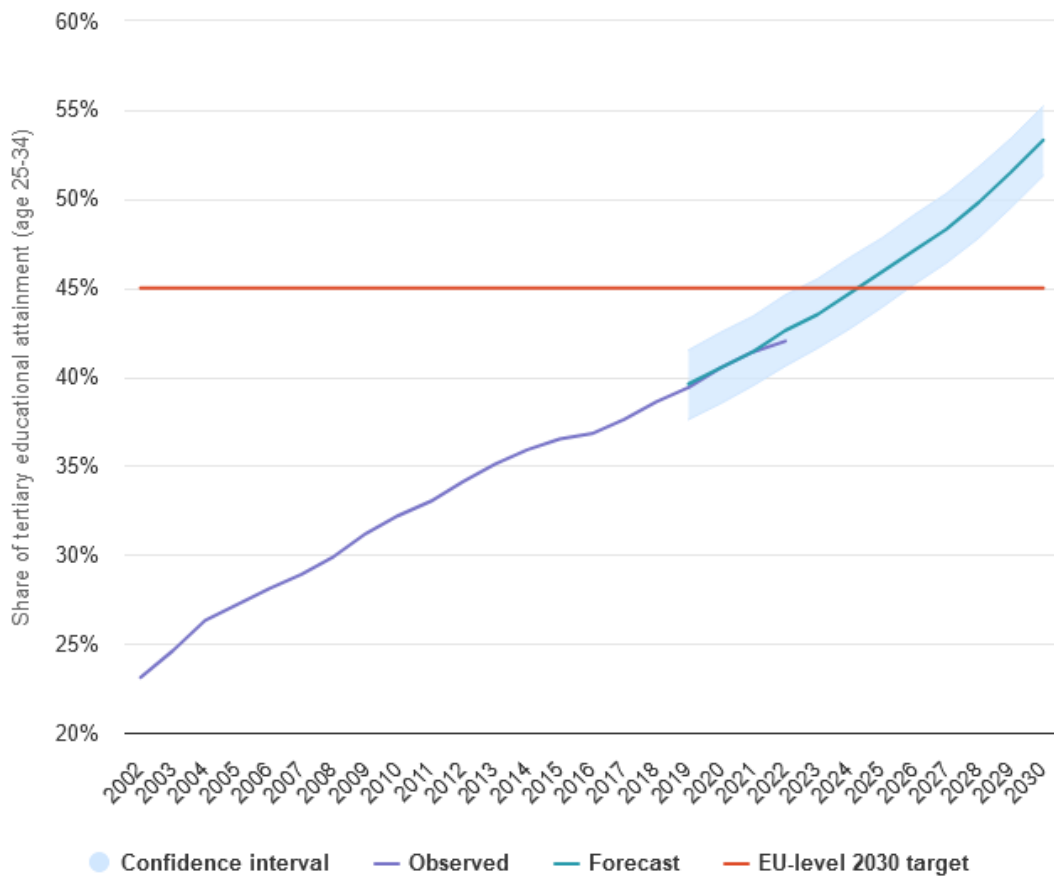
Η ΕΕ επιλέχθηκε ως εξωτερικός παράγοντας λόγω της δεδηλωμένης δέσμευσής της να προωθήσει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη παγκοσμίως. Στόχος της είναι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, η μείωση των έντονων κοινωνικών αποκλίσεων και η προστασία του περιβάλλοντος. Το 2006, προώθησε την ιδέα της «Παγκόσμιας Ευρώπης», βασισμένη σε εμπορικές πολιτικές που στοχεύουν στην επέκταση του ελεύθερου εμπορίου και στην ανάπτυξη των φτωχών χωρών. Το επόμενο έτος, ο πρωταρχικός στόχος της εξάλειψης της φτώχειας στον κόσμο δηλώθηκε στο άρθρο 208 της Συνθήκης της Λισαβόνας⁹².

Η σταθερή αύξηση του ποσοστού των ατόμων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ηλικίας 25-34 ετών που παρατηρήθηκε τις τελευταίες δύο δεκαετίες συνεχίστηκε το 2022, αυξημένη κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες από το 2021 (Διάγραμμα 25). Το ποσοστό ανέρχεται πλέον στο 42,0% σε ολόκληρη την ΕΕ, σε καλό δρόμο για να ξεπεράσει τον στόχο σε επίπεδο ΕΕ του 45% έως το 2030. Επιπλέον, μια νέα τροχιά, που χρησιμοποιεί προβλέψεις γνωστών καθοριστικών παραγόντων όπως η απασχόληση και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, εκτιμά ότι η ΕΕ θα ξεπεράσει τον στόχο του 2030 με σημαντικό περιθώριο, ξεπερνώντας ήδη το 45% γύρω στο 2025.

⁹¹Rodríguez-Pose, A., Tselios, V. όπ.π. (υποσημ.80)

⁹²European Union, Commissioner Piebalgs welcomes Development Ministers' endorsement of the Agenda for Change [WWW Document]. European Community, 2012, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_12_478

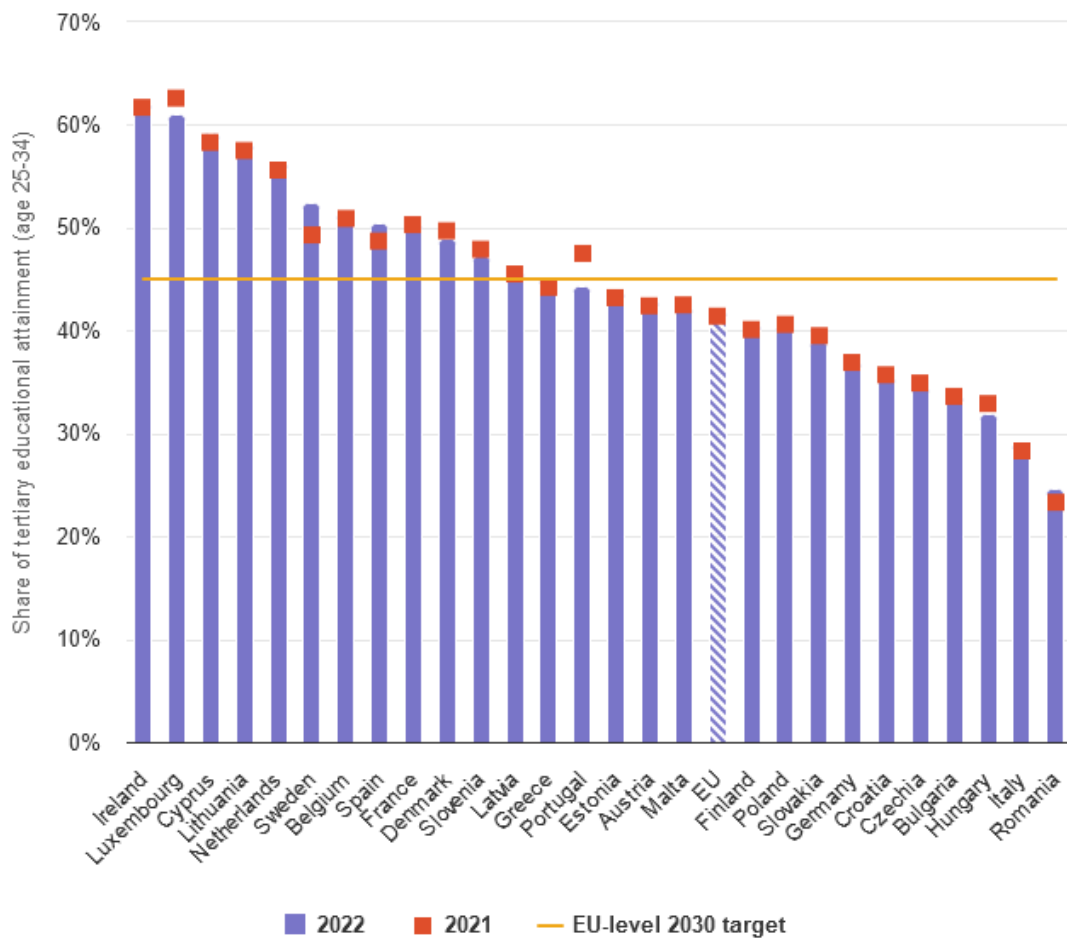
Διάγραμμα 25- Η ΕΕ πρόκειται να ξεπεράσει τον στόχο της για την επίτευξη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

Πηγή: European Commission (Joint Research Centre) 2023

Το εκπαιδευτικό επίπεδο σε τριτοβάθμιο επίπεδο πλησιάζει στο να γίνει το πιο κοινό επίπεδο επίτευξης μεταξύ των νεότερων ενηλίκων στην ΕΕ213, αν και με σημαντικές διακυμάνσεις σε επίπεδο χώρας (Διάγραμμα 25). Σε εννέα χώρες της ΕΕ, πάνω από το 50% των ατόμων ηλικίας 25-34 ετών έχουν ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αντίθετα, λιγότεροι από δύο στους πέντε νέους έχουν φτάσει σε αυτό το επίπεδο σε οκτώ χώρες της ΕΕ. Οι περισσότερες χώρες κατέγραψαν αύξηση του ποσοστού φοίτησής τους στην τριτοβάθμια το 2021-22, κατά 0,5 εκατοστιαία μονάδα ή υψηλότερη σε 13 χώρες. Ωστόσο, υπήρχαν χώρες της ΕΕ όπου το ποσοστό επίτευξης μειώθηκε, με πέντε χώρες να καταγράφουν πτώση μεγαλύτερη από 0,5 ποσοστιαία μονάδα (Σλοβενία, Δανία, Ουγγαρία, Λουξεμβούργο και Πορτογαλία).

Διάγραμμα 26 – Παραμένουν σημαντικές διακυμάνσεις όσον αφορά τα ποσοστά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε επίπεδο χώρας

Πηγή: Eurostat

Ενώ η συνολική πορεία σε επίπεδο ΕΕ και χώρας παρουσιάζει μια θετική εικόνα, υπάρχουν διακυμάνσεις στο μορφωτικό επίπεδο μεταξύ διαφορετικών ομάδων που χρειάζονται έμφαση. Πρώτον, υπάρχει ένα επίμονο χάσμα μεταξύ των φύλων στα ποσοστά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το οποίο κυμάνθηκε μεταξύ 10 και 11 ποσοστιαίων μονάδων τα τελευταία 10 χρόνια⁹³. Οι άνδρες (36,5%) είναι πολύ λιγότερο πιθανό να έχουν αποκτήσει προσόντα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από τις γυναίκες (47,6%)⁹⁴. Αν και η τριτοβάθμια εκπαίδευση γίνεται πιο συχνή γενικά, η

⁹³ Το σχετικά σταθερό χάσμα μεταξύ των φύλων τα τελευταία 10 χρόνια έρχεται σε αντίθεση με την περίοδο από το 2003 έως το 2012, όταν το χάσμα μεταξύ των φύλων υπερδιπλασιάστηκε (από 4,7 ποσοστιαίες μονάδες σε 10,1 ποσοστιαίες μονάδες).

⁹⁴ Σε επίπεδο χωρών της ΕΕ, οι διαφορές μεταξύ των φύλων κυμαίνονται από 4,6 ποσοστιαίες μονάδες έως 23,8 ποσοστιαίες μονάδες. Μόνο επτά χώρες της ΕΕ έχουν κενά μικρότερα από 10 ποσοστιαίες μονάδες. Επιπλέον, σε 17 χώρες της ΕΕ, πάνω από το 50% όλων των γυναικών ηλικίας 25-34 ετών

αύξηση τα τελευταία 10 χρόνια ήταν πιο έντονη για τις γυναίκες (7,3 ποσοστιαίες μονάδες) από τους άνδρες (6,5 ποσοστιαίες μονάδες)⁹⁵.

Σημαντικές διαφορές μεταξύ των φύλων είναι επίσης εμφανείς κατά την κατανομή ατόμων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης 25-34 ετών σε τομείς της εκπαίδευσης. Σε επίπεδο ΕΕ, τα μεγαλύτερα κενά εντοπίζονται στην εκπαίδευση, ΤΠΕ, υγεία και ευημερία, της μηχανικής, της μεταποίησης και των κατασκευών, όπου υπάρχει χάσμα μεταξύ των φύλων άνω των 50 ποσοστιαίων μονάδων⁹⁶. Σε όλους τους άλλους γενικούς τομείς, τα κενά είναι κάτω από 40 ποσοστιαίες μονάδες. Ένα συνδυασμένο σύνολο για τους κλάδους STEM (επιστήμη, τεχνολογία, μηχανική και μαθηματικά) έχει την πέμπτη μεγαλύτερη διαφορά, με 40,4 ποσοστιαίες μονάδες.

Υπάρχει ένα χάσμα στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα μεταξύ ατόμων με διαφορετικό κοινωνικο-οικονομικό υπόβαθρο, που συνεπάγεται μεγάλες ποσότητες σπατάλης δυναμικού. Σε όλες τις χώρες, τα παιδιά των οποίων οι γονείς έχουν λιγότερη εκπαίδευση αποδίδει χειρότερα από άλλες κατά μέσο όρο και τα παιδιά με καλύτερα μορφωμένους γονείς πάνε καλύτερα. Ωστόσο, αυτό το χάσμα στη μέση απόδοση ανά γονικό υπόβαθρο διαφέρει μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, ενώ ορισμένες χώρες καταφέρνουν να το κρατήσουν χαμηλά -για παράδειγμα η Εσθονία και η Δανία- είναι πολύ μεγαλύτερη –Γαλλία, Τσεχική Δημοκρατία, Λουξεμβούργο και Ουγγαρία. Χώρες με παρόμοια μέση βαθμολογία στην πραγματικότητα μπορεί να έχουν πολύ διαφορετικά κενά στην απόδοση μεταξύ οικογενειών χαμηλής και υψηλής θέσης.

Η επένδυση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση θα αποφέρει μακροπρόθεσμα μερίσματα για την ατομική ευημερία, καθώς και για τη συνολική ευημερία των οικονομιών. Η επίτευξη αριστείας στα σχολεία μέσω της ισότητας είναι δυνατή. Για αυτό, πρέπει να αναπτυχθούν πιο φιλόδοξες πολιτικές εκπαίδευσης και δεξιοτήτων.

έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αντίθετα, υπάρχουν μόνο τέσσερις χώρες της ΕΕ όπου περισσότεροι από τους μισούς άνδρες ηλικίας 25-34 ετών έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

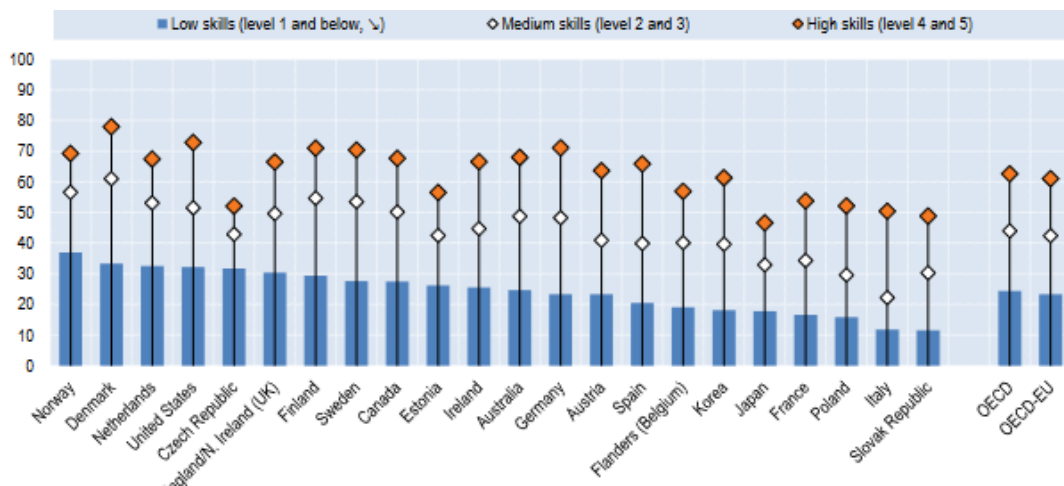
⁹⁵ Οι περισσότεροι νέοι (25-34 ετών) στην ΕΕ που έχουν αποκτήσει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι γυναίκες (55,9%), κάτι που συμβαίνει επίσης σε όλες τις χώρες της ΕΕ.

⁹⁶ Οι γυναίκες αποτελούν την πλειονότητα των ατόμων με τριτοβάθμια εκπαίδευση στην εκπαίδευση (80,6%) και την υγεία και την πρόνοια (75,2%), ενώ οι άνδρες κυριαρχούν στις ΤΠΕ (80,4%) και στη μηχανική, τη μεταποίηση και τις κατασκευές (75,1%).

Άνιση πρόσβαση στη δια βίου μάθηση: η παγίδα των χαμηλών δεξιοτήτων

Μόλις οι νέοι φτάσουν σε ηλικία εργασίας, οι ανισότητες εκπαίδευσης και δεξιοτήτων τείνουν να διαιωνίζονται. Για παράδειγμα, η συμμετοχή σε δραστηριότητες κατάρτισης αντανακλά τέτοιες ανισότητες. Η συμμετοχή στις δραστηριότητες εκπαίδευσης μεταξύ ενηλίκων χαμηλής ειδίκευσης είναι ιδιαίτερα χαμηλές, δίνοντας ελάχιστους λόγους να πιστεύει κανείς ότι θα το κάνουν καταφέρνουν να φύγουν από την ομάδα των εργαζομένων με χαμηλή ειδίκευση. Εκείνοι με υψηλότερα επίπεδα επάρκειας βασικών δεξιοτήτων έχουν πέντε φορές περισσότερες πιθανότητες να παρακολουθήσουν δραστηριότητες εκπαίδευσης ενηλίκων σε σχέση με άτομα με χαμηλή ειδίκευση (Διάγραμμα 27). Με άλλα λόγια, το 20% του πληθυσμού ηλικίας 16-65 ετών (αυτοί με δεξιότητες επιπέδου 1 και κάτω) είναι παγιδευμένοι σε μια «παγίδα χαμηλών δεξιοτήτων». Η βασική πρόκληση πολιτικής είναι να βοηθηθούν αυτοί οι ενήλικες να ξεφύγουν από αυτήν την κατάσταση.

Διάγραμμα 27- Το κοινωνικό χάσμα στην πρόσβαση στην κατάρτιση: είναι πιο πιθανό να έχουν άτομα υψηλής ειδίκευσης να επωφεληθούν από τη δια βίου μάθηση (Ποσοστό ενηλίκων που συμμετείχαν στην εκπαίδευση και κατάρτιση ενηλίκων κατά τη διάρκεια του έτους πριν από την έρευνα, κατά επίπεδο επάρκειας στον αλφαριθμητισμό)

Πηγή: Eurostat (2022)

Ένα άρθρο από το Euractiv το 2019 αναφέρεται στο πώς η ευρωπαϊκή οικονομία παλεύει με την αύξηση του χάσματος δεξιοτήτων που προκύπτει από την ψηφιοποίηση, τη μετάβαση στην πράσινη ενέργεια, τις δημογραφικές αλλαγές κ.λπ. Η βάση δεδομένων SkillsforJobs του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) υπολόγισε ότι τουλάχιστον 80 εκατομμύρια Ευρωπαίοι εργαζόμενοι έχουν δεξιότητες που δεν είναι συμβατές με την εργασία τους. Αυτό έδειξε ότι οι εργαζόμενοι είτε είχαν υπερπροσόντα είτε ήταν ανεπαρκείς για τις θέσεις για τις οποίες είχαν προσληφθεί. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, αυτή ήταν η κατάσταση για το 42% των εργαζομένων στην Ελλάδα, το 41% στην Πορτογαλία και το 37% στη Γερμανία.

Μια μελέτη από το Παγκόσμιο Ινστιτούτο McKinsey δείχνει ότι εάν οι τομείς που υστερούν ψηφιακά -όπως η μεταποίηση, η εξόρυξη, η υγειονομική περίθαλψη και η εκπαίδευση- διπλασιάσουν τη χρήση ψηφιακών περιουσιακών στοιχείων και αυξήσουν την ψηφιοποίηση της εργασίας, η ΕΕ-28 θα μπορούσε να προσθέσει 2,5 τρισεκατομμύρια ευρώ στο ΑΕΠ της έως το 2025, ενισχύοντας την ανάπτυξη του ΑΕΠ κατά 1 τοις εκατό ετησίως μέχρι τότε. Στην Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Στρατηγική της 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσπαθεί να αξιοποιήσει αυτό το δυναμικό μέσω μέτρων όπως η αύξηση των επενδύσεων στην ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης σε περισσότερα από 20 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως έως το 2030 , έναντι 3,2 δισ. ευρώ το 2016.

Η πρόοδος των ψηφιακών τεχνολογιών έχει αυξήσει τις προσδοκίες των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και των πολιτών σχετικά με βελτιώσεις στην έξυπνη ρύθμιση και την εμπειρία των πολιτών —για παράδειγμα, μέσω της ψηφιακής παροχής δημόσιων υπηρεσιών— καθώς και αυξημένη χρηματοδότηση για την τεχνολογική ανάπτυξη. Σήμερα, η έξαρση του COVID-19 όχι μόνο εντείνει την ανάγκη για ψηφιοποίηση ενός ευρέος φάσματος διοικητικών υπηρεσιών (όπως τα επιδόματα ανεργίας), αλλά καθιστά επίσης τις ψηφιακές δεξιότητες απαραίτητη προϋπόθεση για τους εργαζόμενους να εργάζονται με επιτυχία από το σπίτι. Ενώ η πανδημία θέτει τεράστιες προκλήσεις, η τρέχουσα κρίση είναι επίσης μια ώθηση για τις κυβερνήσεις σε ολόκληρη την ΕΕ-28 να επιταχύνουν και να υλοποιήσουν τις ψηφιακές τους φιλοδοξίες.

Υπάρχει η ευκαιρία να αξιοποιηθούν πλήρως τα οφέλη της τεχνολογίας, όπως η βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της διαφάνειας των κρατικών λειτουργιών, η προώθηση της ποιότητας των υπηρεσιών για τους πολίτες και η βελτίωση της συνολικής ανταγωνιστικότητας της ΕΕ-28. Ο δημόσιος τομέας αντιμετωπίζει επίσης τη διπλή πρόκληση της διαμόρφωσης του τρόπου με τον οποίο η ψηφιακή επανάσταση επηρεάζει τις επιχειρήσεις και την κοινωνία ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα τους δικούς του υπαλλήλους, οι οποίοι αποτελούν περίπου το 17 τοις εκατό όλων των εργαζομένων στην ΕΕ-28,3 να μαθαίνουν και να εφαρμόζουν νέες τεχνικές και ψηφιακές δεξιότητες.

Ακόμη και πριν από την πανδημία του COVID-19, πολλές χώρες της ΕΕ-28 ακολουθούσαν ψηφιακούς πρωτοπόρους, όπως η Δανία ή η Εσθονία, στη μετάβαση σε μια ολοκληρωμένη ηλεκτρονική διακυβέρνηση στην οποία όλες οι διοικητικές υπηρεσίες παρέχονται μέσω ψηφιακών πυλών και πλατφορμών. Η Γερμανία επιδιώκει επί του παρόντος μια πρωτοβουλία για τη διάθεση όλων των κρατικών υπηρεσιών στο Διαδίκτυο. ανάπτυξη ψηφιακών λύσεων συμβουλευόμενοι ειδικούς στους τομείς του δικαίου, της πληροφορικής και της διοικητικής οργάνωσης· και τη διεξαγωγή εργαστηρίων σχεδιασμού με χρήστες. Η ΕΕ-28 έχει επίσης ξεκινήσει πρωτοβουλίες για την ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων που απαιτούνται για την εφαρμογή της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Για παράδειγμα, το Πρόγραμμα Ψηφιακής Ευρώπης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής έχει προϋπολογισμό 700 εκατ. ευρώ για πρωτοβουλίες όπως η προσφορά 160 νέων μεταπτυχιακών προγραμμάτων σε ψηφιακές τεχνολογίες αιχμής και η εκπαίδευση 80.000 ειδικών ψηφιακών.

Το κλείσιμο ενός μελλοντικού χάσματος δεξιοτήτων αυτού του μεγέθους θα απαιτήσει μια σειρά προσεγγίσεων, από τη βελτίωση των πρακτικών πρόσληψης έως την αναβάθμιση δεξιοτήτων και την επανεκπαίδευση. Ως εκ τούτου, είναι ζωτικής σημασίας οι κυβερνήσεις να μετρήσουν το χάσμα δεξιοτήτων του υπάρχοντος εργατικού τους δυναμικού και στη συνέχεια να επενδύσουν σε μεγάλο βαθμό για να το κλείσουν. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που χρηματοδοτούνται από την κυβέρνηση για σημερινούς και νέους υπαλλήλους θα πρέπει να επεκταθούν ώστε να περιλαμβάνουν τεχνολογικές και ψηφιακές δεξιότητες ιδιότητας του πολίτη. Πρέπει να αναπτυχθούν νέες έννοιες προσόντων για την καλύτερη προετοιμασία του εργατικού δυναμικού μέσω της αναβάθμισης των δεξιοτήτων (περαιτέρω ανάπτυξης εργαζομένων με υπάρχουσες βασικές δεξιότητες στην αντίστοιχη περιοχή τους) και

της επανεκπαίδευσης (εξοπλισμός των εργαζομένων που εκτελούν εργασίες με υψηλό κίνδυνο αυτοματοποίησης, όπως η εισαγωγή δεδομένων). Για παράδειγμα, το Υπουργείο Εσωτερικών, Κτιρίων και Κοινότητας της Γερμανίας συντονίζει ένα διυπηρεσιακό δίκτυο για τον εντοπισμό μελλοντικών αναγκών σε δεξιότητες, την αναβάθμιση και την αναβάθμιση των εργαζομένων και την πρόσληψη νέων ειδικών στο δημόσιο τομέα⁹⁷.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την Ευρωπαϊκή Ατζέντα Δεξιοτήτων τον Ιούλιο του 2020 για την προώθηση της ανταγωνιστικότητας και της ισότητας στην κοινωνία. Σε συνεργασία με τα κράτη μέλη, οι 12 δράσεις του επικεντρώνονται στις δεξιότητες εργασίας με σκοπό την αναβάθμιση των δεξιοτήτων και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων. Ο κατάλογος των στόχων για το 5ετές τους σχέδιο είναι:

- 50% συμμετοχή ενηλίκων ηλικίας 25-64 ετών στη μάθηση ετησίως, που θα ήταν μια αύξηση 32%.
- συμμετοχή 30% ενηλίκων με χαμηλά προσόντα ηλικίας 25-64 ετών στη μάθηση ετησίως, που θα ήταν αύξηση 67%.
- μερίδιο 20% των ανέργων ενηλίκων 25-64 ετών με μαθησιακή εμπειρία, που θα ήταν αύξηση 82%.
- Το 70% του μεριδίου των ενηλίκων ηλικίας 16-74 ετών που εκτίθενται σε βασικές τουλάχιστον ψηφιακές δεξιότητες, γεγονός που θα καταγράφει αύξηση 25%.

Σύμφωνα με αυτό το Πρόγραμμα Δεξιοτήτων, μέχρι το 2025, αναμένονται 540 εκατομμύρια δραστηριότητες κατάρτισης ενηλίκων. 60 εκατομμύρια θα είναι για ενήλικες με χαμηλά προσόντα και 40 εκατομμύρια για ανέργους. Μέχρι αυτή τη στιγμή θα πρέπει να υπάρχουν 230 εκατομμύρια ενήλικες με βασικές ψηφιακές δεξιότητες. Επιπλέον, το 3% της αγοράς εργασίας στην ΕΕ έχει κενές θέσεις και αντιμετωπίζει προβλήματα ελλείψεων δεξιοτήτων, προκαλώντας δυσκολίες στις εταιρείες να βρουν το κατάλληλο για αυτές. Το 2021, ο Δείκτης Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας αποκάλυψε ότι το 44% των ανθρώπων δεν είχαν βασικές ψηφιακές δεξιότητες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ελπίζει ότι έως το 2030, το 80% των ενηλίκων της ΕΕ θα έχουν τουλάχιστον βασικές ψηφιακές δεξιότητες. Ελπίζουν

⁹⁷ Chinn, D., Hieronimus, S., Kirchherr, J., Klier, J. “The future is now: Closing the skills gap in the Europe’s public sector”, McKinsey Company, 2020, <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/the-future-is-now-closing-the-skills-gap-in-europes-public-sector#/>

επίσης ότι θα υπάρχουν 20 εκατομμύρια ειδικοί στις ΤΠΕ — κυρίως γυναίκες — που εργάζονται σε ολόκληρη την ΕΕ.

2.7. Κοινωνικοοικονομικές διαφορές στην υγεία

Το προσδόκιμο ζωής αυξάνεται σταθερά με την πάροδο του χρόνου σε ολόκληρη την Ευρώπη, αυξάνοντας κατά μέσο όρο κατά τρεις μήνες κάθε χρόνο σε ολόκληρη την ΕΕ. Κατά συνέπεια, ένα παιδί που γεννιέται σήμερα στην ΕΕ μπορεί να αναμένει να ζήσει μέχρι την ηλικία των 81 ετών και ένας 65χρονος άλλα 20 χρόνια, κατά μέσο όρο. Τέτοια κέρδη έχουν σημειωθεί στο πλαίσιο της βελτίωσης στην εκπαίδευση και τις συνθήκες διαβίωσης τις τελευταίες δεκαετίες, μείωση σε ορισμένους σημαντικούς παράγοντες κινδύνου για την υγεία (ιδίως το κάπνισμα) και κυρίως τα καθολικά συστήματα υγειονομικής περίθαλψης όπου η ποιότητα της περίθαλψης έχει προχωρήσει σταθερά με την πάροδο του χρόνου.

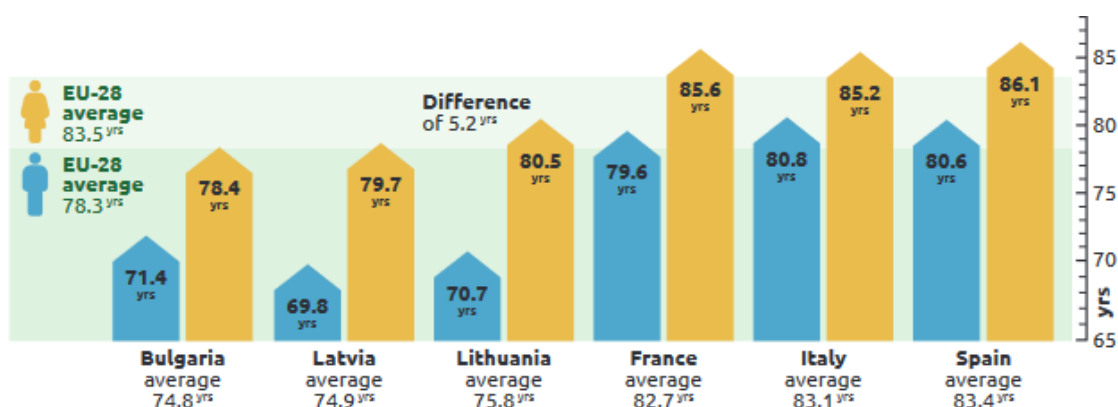
Η υγεία είναι ένας παράγοντας που επιτρέπει την κοινωνική και οικονομική συμμετοχή στην καθημερινή ζωή, ο «κινητήρας» πίσω από τις οικονομίες και βασικός καθοριστικός παράγοντας της ευημερίας, της ευτυχίας και της ικανοποίησης από τη ζωή του ατόμου. Οι άνθρωποι εκτιμούν συστηματικά την καλή υγεία πάνω από όλες τις άλλες πτυχές της ζωής τους. Δηλώνουν επίσης με συνέπεια ότι ανησυχούν για τις αυξανόμενες ανισότητες.

Πρέπει να αναληφθεί δράση για να διασφαλιστεί ότι η καλή υγεία δεν είναι απλώς ένα προνόμιο των ευκατάστατων, αλλά όλων. Ανισότητες στην υγεία αποκαλύπτουν ότι οι οικονομίες της αγοράς δεν προσφέρουν ευημερία με δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο. Η μείωση των ανισοτήτων στην υγεία είναι δυνατή, αντιπροσωπεύει μια καλή επένδυση και έχει ισχυρή δημόσια υποστήριξη. Αποτελέσματα υγείας και ανισότητες στην υγεία επηρεάζονται από κοινωνικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς καθοριστικούς παράγοντες της υγείας - οι συνθήκες στις οποίες γεννιόμαστε, μεγαλώνουμε, ζούμε, εργαζόμαστε και η ηλικία. Ανισότητες στην υγεία είναι οι διαφορές στην υγεία μεταξύ διαφορετικών ομάδων των ατόμων που μπορούν να αποφευχθούν με λογικά μέσα. Κατά μέσο όρο οι άνθρωποι στην Ευρώπη ζουν περισσότερο και με καλύτερη υγεία από ποτέ. Ωστόσο, πολλοί άνθρωποι μένουν

πίσω. Εξακολουθούν να υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ ομάδων ανθρώπων και χωρών.

Οι ανισότητες στον τομέα της υγείας εντός και μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνωρίζονται ευρέως ως πρόβλημα δημόσιας υγείας, καθώς καθορίζουν σημαντικό μερίδιο της δυνητικά αποφεύξιμης θνησιμότητας και νοσηρότητας. Μετά από χρόνια αυξανόμενης ευαισθητοποίησης και αυξανόμενης δράσης, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλο κενό σε όλη την Ευρώπη όσον αφορά τις απαντήσεις πολιτικής και τη διακυβέρνηση.

Διάγραμμα 28- Προσδόκιμο ζωής στη γέννηση ανάμεσα στα κράτη- μέλη της ΕΕ (2022)

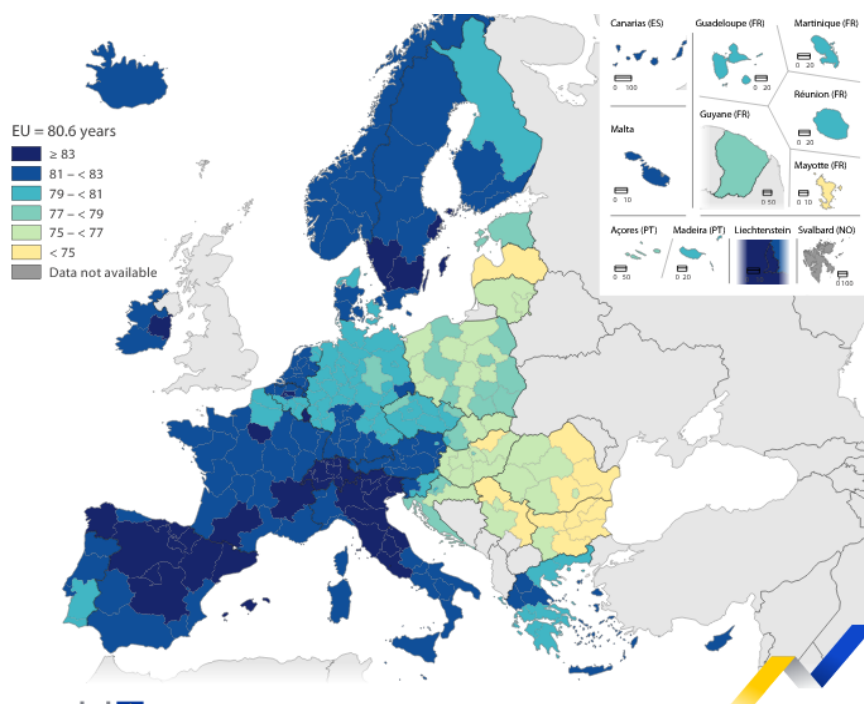
Πηγή:

https://eurohealthnet.eu/wpcontent/uploads/documents/2019/191023_Factsheet_HealthEquityEU_Web_Layout.pdf

Οι ανισότητες στην υγεία είναι στενά συνδεδεμένες με τα κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία όπως η εκπαίδευση και η στέγαση, οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, οι συνθήκες διαβίωσης, το εισόδημα, η διαθεσιμότητα και η οικονομική προσιτότητα των υπηρεσιών. Αυτοί οι παράγοντες καθορίζουν την υγεία ενός ατόμου και επηρεάζουν τις ζωές των ανθρώπων. Αυξάνουν τον κίνδυνο μη μεταδοτικών ασθενειών, που προκαλούν υψηλά επίπεδα πρόωρων θανάτων στην ΕΕ, μειώνουν την ποιότητα ζωής και το προσδόκιμο υγιούς ζωής. Επιπλέον, τέτοιες ασθένειες συμβάλλουν στην αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων παράλληλα με τις ανισότητες στην υγεία λόγω του υψηλού κόστους θεραπείας, το οποίο συχνά δεν είναι προσιτό για πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετωπίζουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ως

αποτέλεσμα, ορισμένες κοινωνικοοικονομικές ομάδες επηρεάζονται δυσανάλογα από τις ανισότητες στη υγεία που παράγουν αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητά τους που μπορούν να καταστήσουν δυνατή την καταπολέμηση της φτώχειας και η βελτίωση της υγείας. Οι ανισότητες στην υγεία είναι ένα ζήτημα που επηρεάζει όχι μόνο την ικανότητα του ατόμου να έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, αλλά και πώς παρέχεται η ίδια η δημόσια υγεία. Από αυτή την άποψη, οι ανισότητες στην υγεία αποτελούν πρόκληση στη δημόσια υγεία που μπορεί να επιλυθεί με την εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών και μέσω των σε όλους τους βασικούς τομείς πολιτικής. Η καταπολέμηση των ανισοτήτων στον τομέα της υγείας είναι ένα θεμελιώδες βήμα για την επίτευξη των ευρωπαϊκών στόχων της Επιτροπής στον τομέα του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και της οικονομίας «που λειτουργεί για τους ανθρώπους», προάγοντας την κοινωνική δικαιοσύνη και την οικονομική ευημερία εντός της ΕΕ.

Διάγραμμα 29- Προσδόκιμο ζωής στη γέννηση (2022) (στην περιοχή NUTS2, σε έτη)

Πηγή: Eurostat (2023)

Η αυξανόμενη οικονομική ευημερία εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτεί μέτρα για τη βελτίωση της κατάστασης της υγείας του ευρωπαϊκού πληθυσμού αλλά και μηχανισμούς για τη διασφάλιση της ίσης πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, την

υγιεινή διατροφή και την καλή ποιότητα ζωής. Μια τέτοια προσέγγιση θα βοηθήσει στη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων μεταξύ περιοχών και πληθυσμιακών ομάδων, καθώς η κοινωνική αδικία είναι ένας από τους κύριους παράγοντες που είναι υπεύθυνη για τις ανισότητες στην υγεία. Επιπλέον, η αντιμετώπιση των ανισοτήτων στον τομέα της υγείας ως βραχυπρόθεσμη προτεραιότητα μπορεί να επηρεάζει θετικά την ευρωπαϊκή οικονομία και τη δημογραφική αλλαγή. Στην πραγματικότητα, η κακή υγεία δημιουργεί σημαντικό οικονομικό κόστος και απώλεια οικονομικής παραγωγικότητας που εμποδίζουν την επίτευξη των στόχων για οικονομική ανάπτυξη και ευημερία εντός της ΕΕ. Κοινωνική δικαιοσύνη και ίση πρόσβαση σε δικαιώματα και υπηρεσίες για όλους θα συμβάλουν σημαντικά στην καταπολέμηση των ανισοτήτων στον τομέα της υγείας και θα διευκολύνουν την εγκαθίδρυση μιας κοινωνικά υπεύθυνης οικονομίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τέτοια θετικά αποτελέσματα είναι δυνατά μόνο εάν υπάρχει ισχυρότερη συνεργασία μεταξύ των υπευθύνων χάραξης πολιτικής σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο καθώς και μεταξύ εθνικών κυβερνήσεων, που είναι πρόθυμες να βελτιώσουν τη δημοσίευση στα συστήματα υγείας και την προστασία του ευρωπαϊκού πληθυσμού από περαιτέρω κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές ανατροπές. Υπάρχει αυξανόμενη ανάγκη για συντονισμένες δράσεις σε όλους τους τομείς της υγείας και άλλους συναφείς τομείς πολιτικής (π.χ. κοινωνικός, οικονομικός, εκπαίδευση, περιβάλλον, δικαιοσύνη), καθώς και η εμπλοκή άλλων μη κυβερνητικών παραγόντων. Τα ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένων των υπευθύνων χάραξης πολιτικής και της κοινωνίας των πολιτών πρέπει να συνεργαστούν προκειμένου να μειωθούν τόσο οι ανισότητες στον τομέα της υγείας όσο και οι κοινωνικές ανισότητες χρησιμοποιώντας μια πολυτομεακή προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη το περιβάλλον του ατόμου και τις κοινωνικές δομές που στη συνέχεια επηρεάζουν τόσο την κατάσταση της υγείας τους όσο και τη δημόσια υγεία στο σύνολό της⁹⁸.

⁹⁸ European Public Health Alliance, Health inequalities. A public health challenge for European Policy makers, 2019, <https://epha.org/wp-content/uploads/2019/12/epha-health-inequalities-a-public-health-challenge-for-european-policy-makers.pdf>

2.8. Ένταξη των μεταναστών και ανισότητες

Οι άνθρωποι που ζουν στην περιοχή της ΕΕ και του ΟΟΣΑ που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό είναι περισσότεροι από ένας στους δέκα και επιπλέον 10% είναι γηγενείς με τουλάχιστον έναν γονέα μετανάστη. Σε όλη την Ευρώπη, οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν περίπου το 52% των μεταναστών σε ηλικία εργασίας και υπερεκπροσωπούνται μεταξύ των γεννημένων στο εξωτερικό σε όλες τις χώρες εκτός από την Τσεχική Δημοκρατία, τη Φινλανδία, το Λουξεμβούργο, τη Νορβηγία, το Μεξικό, τη Ρουμανία, την Ισπανία και τη Σλοβενία. Τα αποτελέσματα των μεταναστών ποικίλλουν σημαντικά ανάλογα με τον τομέα της οικονομικής και κοινωνικής ένταξης. στους περισσότερους τομείς – αγορά εργασίας, εκπαίδευση, υλικές συνθήκες διαβίωσης, κοινωνική ένταξη κ.λπ. – οι μετανάστες τείνουν να έχουν χαμηλότερα αποτελέσματα από τους εγγενείς, αν και όχι πάντα πολύ. Τα αποτελέσματα τείνουν να είναι λιγότερο ευνοϊκά στην Ευρώπη παρά στις χώρες του ΟΟΣΑ που έχουν εγκατασταθεί λόγω μετανάστευσης, εν μέρει επειδή οι μετανάστες στις πρώην χώρες έχουν λιγότερο ευνοϊκά κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά από τις γηγενείς⁹⁹. Πράγματι, η σύνθεση του μεταναστευτικού πληθυσμού ανά κατηγορία εισόδου, μορφωτικό επίπεδο και η διάρκεια της παραμονής είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας των διακυμάνσεων στην επιτυχή απόδοση των χωρών. Για παράδειγμα, τα αποτελέσματα στη Σκανδιναβία έχουν διαμορφωθεί από τις μεγάλες εισροές προσφύγων – πολύ πριν από το σημερινό κύμα. Οι πρόσφυγες είναι εξάλλου μια ομάδα που έχει περισσότερες δυσκολίες ενσωμάτωσης παντού. Σε πολλές άλλες χώρες της δυτικής Ευρώπης, υπήρξε σημαντικό εργατικό δυναμικό χαμηλής ειδίκευσης μετανάστευσης στη δεκαετία του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, και της οποίας τα αποτελέσματα διαμορφώνονται από αυτούς τους μετανάστες και επακόλουθη οικογενειακή μετανάστευση. Η Νότια Ευρώπη και η Ιρλανδία επηρεάζονται γενικά από το σχετικά υψηλό ποσοστό πρόσφατων μεταναστών, μια ομάδα που εκτίθεται συχνότερα σε προβλήματα στέγασης και, για τους πιο ειδικευμένους από αυτούς, σε υπερπροσόντα στις δουλειές τους. Το σχετικά υψηλό επίπεδο των προσόντων του μεταναστευτικού πληθυσμού σε ορισμένες χώρες υποδοχής (για παράδειγμα στο Ηνωμένο Βασίλειο) έχει συνολικά θετικό αντίκτυπο

⁹⁹Giuntella, O., Mazzonna, F., Nicodemo, C., Vargas-Silva, C., *Immigration and the reallocation of work health risks*. Journal of Population Economics, 2019, 32(3), 1009–1042

στα αποτελέσματα των μεταναστών, ιδίως όσον αφορά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας¹⁰⁰.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι προκλήσεις ένταξης δεν αυξάνονται με το μερίδιο των μεταναστών στον πληθυσμό. Δεν υπάρχει προφανής σχέση μεταξύ του ποσοστού των μεταναστών στο σύνολο του πληθυσμού και των αποτελεσμάτων της ένταξης μεταναστών, σε σχέση με την απασχόληση και τα σχετικά ποσοστά φτώχειας. Αν μη τι άλλο, είναι χώρες όπου οι μετανάστες τείνουν να έχουν καλύτερα αποτελέσματα ένταξης φιλοξενούν υψηλά ποσοστά τους. Για παράδειγμα, σε χώρες που φιλοξενούν υψηλά ποσοστά μεταναστών, οι μετανάστες τείνουν επίσης να έχουν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης μεταναστών. Ένας λόγος είναι ότι τέτοιες χώρες τείνουν να έχουν μεγαλύτερα μερίδια εργατικών μεταναστών, η μόνη πραγματικά διακριτική κατηγορία μετανάστευσης. Με άλλα λόγια, οι μετανάστες εργασίας έρχονται πάνω από τους οικογενειακούς και ανθρωπιστικούς μετανάστες, οι οποίοι έχουν γενικά λιγότερο ευνοϊκά αποτελέσματα στην αγορά εργασίας.

Η ανθρώπινη μετανάστευση ήταν πάντα αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής εμπειρίας. Έχει επηρεάσει και ανταποκρίθηκε στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Η σύγχρονη εποχή της ευρωπαϊκής μετανάστευσης ξεκινά λίγο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η μεταπολεμική ανάκαμψη και η ισχυρή οικονομική ανάπτυξη οδήγησαν σε ζήτηση εργασίας που δεν μπορούσε πλέον να είναι ικανοποιημένοι στο εσωτερικό. Χώρες με αποικιακή ιστορία, όπως το Βέλγιο, η Γαλλία, οι Κάτω Χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο μπόρεσαν να αντλήσουν από μια τεράστια προσφορά εργατικού δυναμικού χαμηλής ειδίκευσης από τις πρώην αποικίες τους¹⁰¹. Το Ηνωμένο Βασίλειο γνώρισε τη μετανάστευση κυρίως από την Ινδία, το Πακιστάν, την Κένυα και τη Μαλαισία. Η Γαλλία από την Αλγερία και αργότερα την Τυνησία και το Μαρόκο, το Βέλγιο από το Κονγκό και η Ολλανδία από την Ινδονησία. Αρκετές χώρες, κυρίως η Γερμανία, αλλά και η Αυστρία, το Βέλγιο, η Δανία, η Σουηδία, η Ελβετία και σε μικρότερο βαθμό η

¹⁰⁰ Van Mol, C., de Valk, H., Migration and immigrants in Europe: A historical and demographic perspective. In B. Garcés-Masareñas and R. Penninx (eds.), *Integration processes and policies in Europe* (pp. 31–55). 2015, Cham: Springer.

¹⁰¹ Hansen, R. Migration to Europe since 1945: Its history and its lessons. *Political Quarterly*, 2003, 74(s1), 25–38.

Γαλλία και η Ολλανδία, υλοποίησαν προγράμματα εργαζομένων μεταναστών που αποσκοπούν στην παροχή της απαραίτητης εργασίας¹⁰².

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι μεταναστευτικές ροές επηρεάστηκαν έντονα από τις εισοδηματικές ανισότητες και διαφορές στην οικονομική ανάπτυξη μεταξύ των χωρών προέλευσης και υποδοχής. Χώρες με ακμάζουσα οικονομία, ισχυρή ζήτηση εργασίας και υψηλά επίπεδα μισθών έγιναν ελκυστικές για μετανάστες από χώρες με υψηλά ποσοστά ανεργίας, χαμηλούς μισθούς επίπεδα και στάσιμες οικονομίες. Στις χώρες προέλευσης, οι περισσότεροι μετανάστες εργάτες προέρχονταν από φτωχές αγροτικές περιοχές με ασθενή ζήτηση εργασίας, όπως η βόρεια Πορτογαλία, η δυτική Ισπανία, η νότια Ιταλία και η βόρεια Ελλάδα¹⁰³.

Η αποκαλούμενη «μεταναστευτική κρίση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα μέσα της δεκαετίας του 2010 βάθυνε τις υπάρχουσες διασπάσεις εντός και μεταξύ των κρατών μελών της με βαθιές κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνέπειες. Η άφιξη ενός άνευ προηγουμένου αριθμού αιτούντων άσυλο – περισσότεροι από 1,2 εκατομμύρια αιτήσεις στη Γερμανία, 206 χιλιάδες στην Ιταλία, 200 χιλιάδες στην Ουγγαρία και 191 χιλιάδες στη Σουηδία το 2015–2016¹⁰⁴ — οδήγησε σε ένα πολωμένο πολιτικό κλίμα, με τα εθνικά συμφέροντα υπερισχύουν των προσπαθειών για μια κοινή απάντηση της ΕΕ. Το βάρος της λήψης και της επεξεργασίας των αιτημάτων ασύλου και η φροντίδα των προσφύγων κατανεμήθηκαν άνισα στα κράτη- μέλη της ΕΕ, συχνά με τις χώρες που έχουν καταπονηθεί από πόρους όπως η Ελλάδα, η Ιταλία ή η Βουλγαρία να παίρνουν βαρύτερη κατάσταση του μεριδίου του βάρους. Η μετανάστευση έγινε το πολιτικό και πολιτικό ζήτημα της εποχής, όχι μόνο σε παραδοσιακές χώρες μετανάστευσης, αλλά σε νέα κράτη μέλη, όπως η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Τσεχία ή η Σλοβακία. Αυτά τα κράτη ήταν απρόθυμα να δεχθούν πρόσφυγες κάτω από το πρόγραμμα ανακατανομής της ΕΕ, το οποίο αποσκοπούσε στην ανακατανομή των προσφύγων από εκείνους της πρώτης εισόδου σε κράτη μέλη με συγκριτικά χαμηλό αριθμό προσφύγων. Αντίθετα, η Γερμανία και η Σουηδία

¹⁰²Heath, A., and Richards, L. (2016). Attitudes towards Immigration and Their Antecedents: Topline Results from Round 7 of the European Social Survey. European Social Survey, http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS7_toplines_issue_7_immigration.pdf.

¹⁰³ Heath, A., Richards, L. Attitudes towards Immigration and Their Antecedents: Topline Results from Round 7 of the European Social Survey, European Social Survey, 2016, Ανακτήθηκε από: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS7_toplines_issue_7_immigration.pdf.

¹⁰⁴ Eurostat,. International migration statistics, Eurostat, Luxemburg, 2019

δεσμεύτηκαν να δεχθούν σημαντικό αριθμό προσφύγων υπό σχετικά γενναιόδωρο άσυλο πολιτικών¹⁰⁵.

Η μεταναστευτική κρίση ήρθε μετά την οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, που είχε ήδη μειωθεί στο βιοτικό επίπεδο πολλών πολιτών της ΕΕ, ιδίως σε χώρες της Νότιας Ευρώπης και προκάλεσαν σημαντικές ενδοκοινοτικές μεταναστευτικές ροές ακόμη και πριν την ευρωπαϊκή μεταναστευτική κρίση.

Οι μετανάστες αντιμετωπίζουν προκλήσεις όσον αφορά την εκπαίδευση και την απασχόληση

Οι μετανάστες στην ΕΕ έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο κατά μέσο όρο από τους γηγενείς. Περίπου το 36% έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, σε σύγκριση με το 25% των γηγενών. Την ίδια στιγμή, περίπου ένας στους τρεις μετανάστες σε ηλικία εργασίας είναι κάτοχος πτυχίου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ένα υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης διευκολύνει την επιτυχία στην αγορά εργασίας, αλλά οι μετανάστες με τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι πτυχιούχοι αγωνίζονται περισσότερο για να βρουν δουλειά από τους συνομηλικούς τους που γεννήθηκαν στη χώρα. Επιπλέον, αυτός ο αγώνας είναι μεγαλύτερος για εκείνους που έχουν αποκτήσει τα υψηλότερα προσόντα τους στο εξωτερικό, κάτι που ισχύει για περίπου τα δύο τρίτα όλων των μεταναστών. Το σαράντα δύο τοις εκατό των μεταναστών υψηλής μόρφωσης και ξένης εκπαίδευσης που εργάζονται στην ΕΕ έχουν θέσεις εργασίας που θα απαιτούσαν χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης. Αυτός είναι διπλάσιος από τον αριθμό των γεννηθέντων στο εξωτερικό ομοτίμους που κατέχουν τίτλους σπουδών από τη χώρα υποδοχής¹⁰⁶.

Στην ΕΕ, το ποσοστό ανεργίας των νέων μεταξύ των εγγενών απογόνων μεταναστών είναι σχεδόν 50% υψηλότερο παρά μεταξύ των νέων με γηγενείς γονείς. Στην Αυστρία, το Βέλγιο και την Ολλανδία, το ποσοστό ανεργίας των απογόνων μεταναστών ήταν έως και τρεις φορές υψηλότερο από αυτό των συνομηλικών τους γηγενούς καταγωγής. Η απόκλιση μεταξύ των δύο ομάδων είναι λιγότερο έντονη σε άλλες χώρες της ΕΕ αν και τα ποσοστά ανεργίας μπορεί να είναι υψηλά, ειδικά στην

¹⁰⁵ Taggart, P., Szczerbiak, A., Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European states. *Journal of European Public Policy*, 2018, 25(8), 1194–1214

¹⁰⁶ OECD/European Union, Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling In, OECD Publishing, Paris, 2015

Ισπανία και σε μικρότερο βαθμό στη Γαλλία, το Βέλγιο και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σε χώρες εκτός ΕΕ του ΟΟΣΑ, τα ποσοστά των δύο ομάδων είναι παρόμοια. Από το 2007-08, τα ποσοστά απασχόλησης των νέων μεταξύ των εγγενών απογόνων μεταναστών μειώθηκαν στις περισσότερες χώρες, περισσότερο από ό,τι στους απογόνους των ιθαγενών, ιδιαίτερα στους άνδρες.

2.9. Ανισότητες στην τεχνολογία

Η συζήτηση γύρω από το ψηφιακό χάσμα ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, με στόχο την αντιμετώπιση των ανισοτήτων στην πρόσβαση σε υποδομές στο Διαδίκτυο και τις σχετικές ευκαιρίες μεταξύ των αναπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών. Αρχικά, ο κύριος ορισμός του ψηφιακού χάσματος θεωρήθηκε ως η διχοτομική διάκριση μεταξύ ατόμων που «έχουν» ή «δεν έχουν» πρόσβαση στο Διαδίκτυο. Πιο πρόσφατα, η βιβλιογραφία χρησιμοποιεί όλο και περισσότερο τον όρο «ψηφιακή ανισότητα» για να περιλάβει τις αρνητικές επιπτώσεις των ψηφιακών τεχνολογιών σε περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες, που οριοθετούνται από παράγοντες όπως η φυλή, η τάξη και το φύλο. Αυτές οι τεχνολογίες έχουν τη δυνατότητα να επιδεινώσουν τις υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες ή να δημιουργήσουν νέες μορφές αποκλεισμού.

Η πρόσφατη έρευνα για τις ψηφιακές ανισότητες έχει επικεντρωθεί κυρίως στις διαφορές στη χρήση του διαδικτύου και στις ψηφιακές ικανότητες, ενώ έμμεσα υποτίθεται ότι οι ανισότητες στην πρόσβαση σε συσκευές και στη σύνδεση στο Διαδίκτυο έχουν αποκατασταθεί σε μεγάλο βαθμό. Γρήγορα έγινε φανερό ότι δεν είναι όλα τα παιδιά στην Ευρώπη εξίσου ικανά να επωφεληθούν από τις διαδικτυακές ευκαιρίες που εγείρουν ανησυχίες σχετικά με τις συνέπειες της ψηφιακής στέρησης στην εκπαίδευση των παιδιών, την κοινωνική σύνδεση και τις δραστηριότητες αναψυχής.

Το έργο DigiGen διερεύνησε τον βαθμό στον οποίο τα παιδιά και οι νέοι στην Ευρώπη ενδέχεται να στερηθούν ψηφιακά. Θεωρήθηκε ότι τα παιδιά και οι νέοι είναι «ψηφιακά στερημένα» εάν ζουν σε ένα νοικοκυριό που δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να έχει υπολογιστή ή/και σύνδεση στο διαδίκτυο. Διαπιστώθηκε ότι το

5,4% των παιδιών σχολικής ηλικίας στην Ευρώπη στερούνται ψηφιακά με ουσιαστικές διαφορές μεταξύ των χωρών (βλ. Διάγραμμα 28). Τα ποσοστά των παιδιών που στερούνται ψηφιακής τεχνολογίας είναι συγκριτικά χαμηλά στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη και τις χώρες της Βαλτικής, αλλά πολύ υψηλότερα στις χώρες της Μεσογείου και ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη¹⁰⁷.

Περισσότερη ανάλυση υποδηλώνει ότι η ψηφιακή στέρηση επηρεάζει ιδιαίτερα τα παιδιά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και σοβαρής υλικής στέρησης και που έχουν γονείς με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Ωστόσο, υπάρχει μεγάλη ετερογένεια στα χαρακτηριστικά που προβλέπουν την ψηφιακή στέρηση σε όλες τις χώρες. Για παράδειγμα, η ύπαρξη γονέων μεταναστών μη ευρωπαϊκού υπόβαθρου μειώνει την πιθανότητα ψηφιακής στέρησης στην Ανατολική Ευρώπη και την περιοχή της Βαλτικής, ενώ αυξάνει την πιθανότητα σε όλα τα άλλα πλαίσια¹⁰⁸.

Η έλλειψη ενδιαφέροντος και εμπιστοσύνης στη χρήση των νέων τεχνολογιών δημιουργεί περαιτέρω ανισότητες. Η πρόσβαση σε μια συσκευή και η σύνδεση στο διαδίκτυο είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή των παιδιών στον ψηφιακό κόσμο, αλλά οι διαφορές δεν σταματούν εδώ. Το ενδιαφέρον των παιδιών για τις ψηφιακές τεχνολογίες και η εμπιστοσύνη στις ψηφιακές τους δεξιότητες έχουν επίσης μεγάλη σημασία, ιδίως καθώς η χρήση ψηφιακών συσκευών αποτελεί σημαντικό μέρος της μάθησης.

¹⁰⁷ Ayllon, S., Digital inequalities in Europe are underpinned by divides in children's access, interest and confidence, 2022, <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2022/07/14/digital-inequalities-in-europe-are-underpinned-by-divides-in-childrens-access-interest-and-confidence>

¹⁰⁸ Ayllon, S., όπ.π. (υποσημ. 98)

των παιδιών με ψηφιακή αυτοπεποίθηση είναι υψηλό στο μεγαλύτερο μέρος της Ανατολικής Ευρώπης και σχετικά χαμηλό στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη, με εξαίρεση τη Φινλανδία (11,1%), την Αυστρία (12,2%) και την Ισλανδία (12,7%)¹⁰⁹.

Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν μια μεγάλη ετερογένεια σε όλη την Ευρώπη τόσο σε σχέση με την έλλειψη πρόσβασης όσο και με την έλλειψη ενδιαφέροντος και εμπιστοσύνης. Είναι σημαντικό ότι σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, τα στοιχεία για την έλλειψη εμπιστοσύνης και έλλειψη ενδιαφέροντος ποικίλλουν με τρόπους παρόμοιους με τα ευρήματα για την ψηφιακή στέρηση. Αυτό αποτελεί ένδειξη ότι οι ανισότητες διαφορετικής φύσης συνδέονται στενά δημιουργώντας πολλαπλά μειονεκτήματα για τα μειονεκτούντα παιδιά. Οι πρωτοβουλίες πολιτικής στην Ευρώπη θα πρέπει να επιδιώξουν να ενισχύσουν τις ψηφιακές ικανότητες των παιδιών διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την πρόσβαση και τις δεξιότητες – και οι δύο βασικοί πυλώνες του εκπαιδευτικού συστήματος σήμερα¹¹⁰.

Οι ψηφιακές τεχνολογίες έχουν αναδιαμορφώσει εντελώς διαφορετικά πεδία ανάλυσης, όπως το κοινωνικό, το οικονομικό και το γεωγραφικό πλαίσιο. Μεταξύ των πολλαπλών επιπτώσεων των ψηφιακών τεχνολογιών, η οικονομική ανάπτυξη και η αύξηση της παραγωγικότητας αναφέρεται πάντα ως η πιο σημαντική, τόσο σε επίπεδο χώρας όσο και σε περιφερειακό επίπεδο στην Ε.Ε. Οι ψηφιακές τεχνολογίες κατανέμονται άνισα στο διάστημα, γεγονός που έχει δημιουργήσει ανισότητες μεταξύ και εντός της χώρας, γνωστές ως ψηφιακό χάσμα. Σε αυτή τη διαδικασία, οι ανεπτυγμένες χώρες παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά διάδοσης των ΤΠΕ σε σύγκριση με τις αναπτυσσόμενες χώρες. Επιπλέον, το ψηφιακό χάσμα αυξάνεται παράλληλα με τη γεωγραφική κατανομή. Αυτό το ψηφιακό χάσμα αποτελεί πρόσθετη πηγή ανισότητας μεταξύ των περιφερειών και απαιτεί επείγουσες ενέργειες πολιτικής. Το Σχήμα 31 δείχνει το ποσοστό των νοικοκυριών με πρόσβαση στο Διαδίκτυο στο σπίτι το 2018, παρουσιάζοντας την ύπαρξη ασύμμετρων επιπέδων διάχυσης πρόσβασης στο Διαδίκτυο σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα χαμηλότερα επίπεδα πρόσβασης στο Διαδίκτυο στην Ανατολική Ευρώπη, την Ελλάδα, τη Νότια

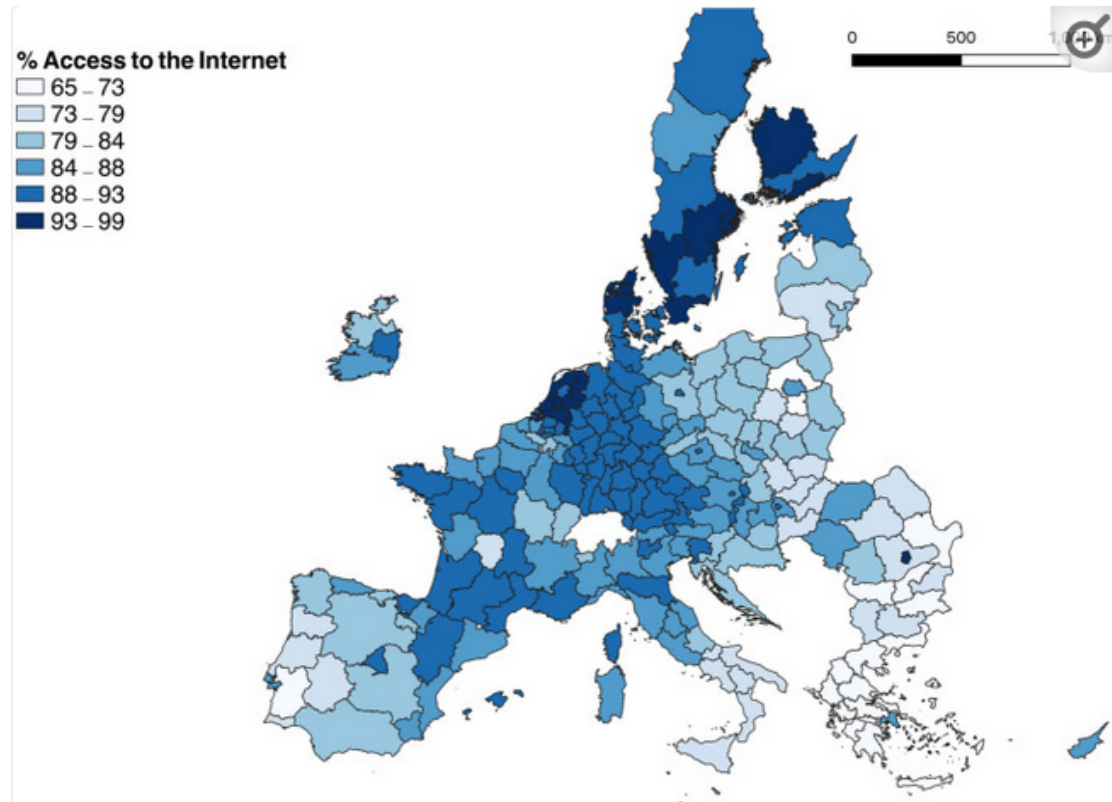
¹⁰⁹ Ayllon, S. όπ.π.(υποσημ. 98)

¹⁰⁹ Ayllon, S. όπ.π.(υποσημ. 98)

¹¹⁰ Ayllon, S. όπ.π.(υποσημ. 98)

Ιταλία και την Πορτογαλία, σε σύγκριση με την κεντρική και βόρεια Ευρώπη, αποκαλύπτουν την ύπαρξη τεχνολογικής περιφέρειας¹¹¹.

Διάγραμμα 31- Πρόσβαση στο διαδίκτυο στην ΕΕ (2018)

Πηγή: Eurostat (2018)

¹¹¹Barbero J, Rodríguez-Crespo E., Technological, institutional, and geographical peripheries: regional development and risk of poverty in the European regions. *Annual Regional Science*. 2022, 69(2):311-332

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΠΛΟΥΤΟΥ ΣΤΗΝ Ε.Ε.

3.1. Συνέπειες των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων

Ένας βαθμός ανισότητας μπορεί να λειτουργήσει ως θετική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη βραχυπρόθεσμα. Ωστόσο, ορισμένοι οικονομολόγοι βρίσκουν εμπειρικά στοιχεία αρνητικής συσχέτισης περίπου 0,5-0,8 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ των μακροπρόθεσμων ρυθμών ανάπτυξης και της διατηρούμενης οικονομικής ανισότητας. Έχουν προταθεί ποικίλες εξηγήσεις για να εξηγηθεί πώς η ανισότητα μπορεί να λειτουργήσει για να καταπνίξει την ανάπτυξη. Ένα υψηλό επίπεδο οικονομικής ανισότητας σημαίνει υψηλότερο επίπεδο φτώχειας. Η φτώχεια συνδέεται με την αυξημένη εγκληματικότητα και την κακή δημόσια υγεία, γεγονός που επιβαρύνει την οικονομία. Ενόψει της αύξησης των τιμών των τροφίμων και των χαμηλότερων εισοδημάτων, η υποστήριξη για τις κυβερνητικές πολιτικές υπέρ της ανάπτυξης μειώνεται.

Σύμφωνα με μια θεωρία, η ανάπτυξη καταστέλλεται σε οικονομικά άνισες κοινωνίες, μετά από μια φάση αυξημένης ανάπτυξης, από τη μείωση της διαθεσιμότητας επενδύσεων για ανθρώπινο κεφάλαιο. Το φυσικό κεφάλαιο γίνεται ολοένα και πιο σπάνιο, καθώς λιγότερα άτομα έχουν κεφάλαια για να επενδύσουν στην κατάρτιση και την εκπαίδευση. Ως αποτέλεσμα, οι απαιτήσεις για ανθρώπινο κεφάλαιο είναι δύσκολο ή αδύνατο να ικανοποιηθούν και η οικονομική ανάπτυξη καθυστερεί. Ως πρόσθετη συνέπεια, οι απαιτήσεις της αγοράς αυξάνονται για επικίνδυνα δάνεια χωρίς εξασφαλίσεις, τα οποία αυξάνουν την έκθεση των δανειστών στον κίνδυνο σε περίπτωση αθέτησης υποχρεώσεων του δανειολήπτη. Περισσότεροι κίνδυνοι στις αγορές αυξάνουν την αστάθεια της αγοράς και την πιθανότητα διαδοχικών χρεοκοπιών, όπως η κρίση των ενυπόθηκων δανείων subprime του 2008.

Οι περισσότερες αναλύσεις για τη σχέση μεταξύ υγείας και οικονομίας επικεντρώνονται στο μέσο όρο υγείας, αλλά η υγεία είναι στην πραγματικότητα πολύ άνισα κατανομημένη στην κοινωνία. Σε όλες τις χώρες με τα διαθέσιμα δεδομένα, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην υγεία μεταξύ των κοινωνικοοικονομικών

ομάδων, με την έννοια ότι άτομα με χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, επαγγέλματος και εισοδήματος, τείνουν να έχουν συστηματικά υψηλότερα ποσοστά νοσηρότητας και θνησιμότητας. Οι ανισότητες είναι μία από τις κύριες προκλήσεις για τη δημόσια υγεία, και υπάρχει μεγάλη δυνατότητα βελτίωσης της υγείας του μέσου πληθυσμού με την εξάλειψη ή τη μείωση των μειονεκτημάτων για την υγεία των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών ομάδων. Αυτό απαιτεί ενεργή δέσμευση πολλών τομέων πολιτικής, όχι μόνο της δημόσιας υγείας και των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης, αλλά και εκπαίδευσης, κοινωνικής ασφάλισης, εργασιακής ζωής, πολεοδομίας κ.λπ.¹¹²

Οι μελέτες καταδεικνύουν μια θετική σχέση μεταξύ της εισοδηματικής ανισότητας και της εγκληματικότητας. Οι οικονομικά άνισες κοινωνίες έχουν υψηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας. Αυτή η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ανισότητα είναι «ο μοναδικός παράγοντας που σχετίζεται στενότερα και σταθερότερα με το έγκλημα». Προτείνονται πολλές πιθανές εξηγήσεις για τη συσχέτιση ανισότητας-εγκλήματος. Πρώτον, τα μειονεκτούντα μέλη μιας κοινωνίας μπορεί να είναι πιο πιθανό να υποφέρουν από δυσαρέσκεια και εχθρότητα ως αποτέλεσμα της οικονομικής τους θέσης ή του ανταγωνισμού τους για σπάνιες θέσεις εργασίας ή πόρους, με αποτέλεσμα μεγαλύτερη τάση για εγκληματική συμπεριφορά. Δεύτερον, η ανισότητα αυξάνει τα κίνητρα για τη διάπραξη εγκλημάτων. Λιγότερες μέθοδοι νόμιμης απόκτησης πόρων είναι διαθέσιμες για τον αυξανόμενο αριθμό των φτωχών που ζουν σε μια άνιση κοινωνία. Ακόμη και όταν λαμβάνονται υπόψη οι κίνδυνοι τιμωριών, οι παράνομες μέθοδοι απόκτησης περιουσιακών στοιχείων μπορεί να παρέχουν καλύτερες αποδόσεις από τα νόμιμα μέσα απόκτησης πόρων.

Τρίτον, ένα μεγάλο χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών τείνει να αυξάνει την εγκληματικότητα μειώνοντας τις δαπάνες επιβολής του νόμου σε περιοχές με χαμηλό εισόδημα. Τα πλούσια μέλη μιας κοινωνίας τείνουν να συγκεντρώνονται σε απομονωμένες κοινότητες, ειδικά καθώς αυξάνεται η διαφορά μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Οι πλούσιες γειτονιές ή χώρες διαθέτουν περισσότερα κεφάλαια για την αστυνομία από ό,τι οι φτωχότερες αντίστοιχές τους, με αποτέλεσμα μια λιγότερο αποτελεσματική αστυνομική δύναμη ή μεγαλύτερο αριθμό αξιωματικών που υπόκεινται σε δωροδοκίες σε έναν αυξανόμενο αριθμό φτωχών περιοχών. Ο ολόενα

¹¹²Deaton, A. 2013. *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton: Princeton University Press.

και περισσότερο συγκεντρωμένος πλούτος οδηγεί σε υψηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας σε φτωχές περιοχές που κυριαρχούν σε οικονομικά ανισόρροπες κοινωνίες. Σε κοινωνίες με αρκετά υψηλό βαθμό οικονομικής ανισότητας, οι κρατικές επενδύσεις για τη μείωση της οικονομικής ανισότητας είναι πολύ πιο αποτελεσματικές στη μείωση της εγκληματικότητας από την αύξηση των δαπανών επιβολής του νόμου¹¹³.

Τα φτωχά μέλη της κοινωνίας υπόκεινται σε δυσανάλογα ποσοστά εμφάνισης ορισμένων ειδών ασθενειών. Η πρόσβαση σε ποιοτική υγειονομική περίθαλψη και υγιεινά τρόφιμα είναι μερικές φορές περιορισμένη ή μη διαθέσιμη για τα φτωχά άτομα. Το αποτέλεσμα ενός σημαντικού φτωχού πληθυσμού, καθοριστικό χαρακτηριστικό της οικονομικής ανισότητας, είναι ένα λιγότερο αποτελεσματικό εργατικό δυναμικό με χαμηλότερο εισόδημα, υψηλότερα ποσοστά ασθενειών και θνησιμότητας, υψηλότερο κόστος υγειονομικής περίθαλψης και βαθμιαία βαθύτερη φτώχεια για τις πληγείσες ομάδες.

Όταν η κατανομή του πλούτου συγκεντρώνεται σε μικρό αριθμό χεριών, η πολιτική εξουσία τείνει να λοξοδρομεί υπέρ αυτής της μικρής πλούσιας ομάδας. Οι ομάδες υψηλού εισοδήματος είναι σε θέση και παρακινούνται να χειραγωγήσουν την κυβέρνηση προς όφελός τους τόσο μέσω νομικών διαδικασιών όσο και μέσω πρακτικών διαφθοράς. Οι εξαθλιωμένες ομάδες ή οι ομάδες της εργατικής τάξης είναι ταυτόχρονα λιγότερο ικανές να μορφωθούν ή να συμμετάσχουν στην πολιτική διαδικασία καθώς τα οικονομικά μέσα γίνονται όλο και πιο σπάνια.

Υπάρχει σύνδεση της εκπαίδευσης και της φτώχειας. Τα έθνη με υψηλό βαθμό οικονομικής ισότητας και σχετικά μικρό πληθυσμό χαμηλού εισοδήματος τείνουν να έχουν σημαντικά υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Μια αύξηση κατά μία μονάδα στον συντελεστή Gini (μια μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας) μεταφράζεται σε μείωση 10% στα ποσοστά αποφοίτησης γυμνασίου και αύξηση 40% στην αποφοίτηση από το κολέγιο. Σε μια οικονομικά άνιση κοινωνία, το μέσο επίπεδο εκπαίδευσης σε όλη την κοινωνία μειώνεται ενώ ο αριθμός των εκπαιδευτικών ελίτ αυξάνεται¹¹⁴.

¹¹³ Atkinson, A. B., *Inequality: What Can Be Done?*, Harvard University Press, London, 2015, p.89

¹¹⁴ Chinn, D., Hieronimus, S., Kirchherr, J., Klier, J., όπ.π. (υποσημ. 89)

Μια προτεινόμενη αιτιώδης σύνδεση μεταξύ της εκπαίδευσης και της ανισότητας είναι ότι οι άνισες κοινωνίες τείνουν να επενδύουν ελάχιστα στην εκπαίδευση. Ελλείψει ιδιωτικών ή δημόσιων προγραμμάτων υποτροφιών, οι φτωχοί δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να πληρώσουν για την εκπαίδευση ή να περάσουν το χρόνο στο σχολείο που διαφορετικά θα μπορούσε να είχε περάσει στην εργασία. Σε άνισες κοινωνίες, η κρατική υποστήριξη τείνει να μειώνεται για δημόσια εκπαιδευτικά προγράμματα. Καθώς οι πλούσιοι γίνονται όλο και πιο πλούσιοι, οι δημόσιες πολιτικές γίνονται όλο και πιο ευνοϊκές για τους στόχους πολιτικής των οικονομικών ελίτ. Τα δημόσια εκπαιδευτικά προγράμματα τείνουν να μην είναι δημοφιλή στους πλούσιους επειδή περιλαμβάνουν τη λήψη δημόσιων πόρων, τα οποία συχνά αποτελούνται κυρίως από φόρους που επιβάλλονται στους πλούσιους, και την αναδιανομή αυτών των πόρων στους φτωχούς¹¹⁵.

3.2. Συνέπειες για τα άτομα

Η ανισότητα εισοδήματος μπορεί να οδηγήσει σε έλλειψη ευκαιριών για καλύτερο βιοτικό επίπεδο και σταθερό οικονομικό μέλλον, καθώς και σε πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές. Οι μελέτες εισοδηματικής ανισότητας βοηθούν να φανεί η διαφορά εισοδήματος μεταξύ διαφορετικών τμημάτων του πληθυσμού.

Οι καταναλωτικές δαπάνες είναι καλές για την οικονομική ανάπτυξη, αλλά η αυξανόμενη εισοδηματική ανισότητα μετατοπίζει περισσότερα χρήματα στην κορυφή της κατανομής εισοδήματος, όπου τα άτομα με υψηλότερο εισόδημα έχουν πολύ μικρότερη τάση να καταναλώνουν από τα άτομα με χαμηλότερο εισόδημα. Οι πλούσιοι αποταμιεύουν περίπου το 15-25% του εισοδήματός τους, ενώ τα άτομα χαμηλού εισοδήματος ξοδεύουν ολόκληρο το εισόδημά τους σε καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες. Επομένως, η μεγαλύτερη ανισότητα μειώνει τη ζήτηση σε μια οικονομία και συμβάλλει σημαντικά στην «κοσμική στασιμότητα» (επίμονη ανεπαρκής ζήτηση σε σχέση με τις συνολικές ιδιωτικές αποταμιεύσεις) που βιώνουν οι μεγαλύτερες δυτικές οικονομίες από την οικονομική κρίση¹¹⁶.

¹¹⁵Lakner, C., Milanovic, B., *Global Income Distribution*, The World Bank, Dec. 2013, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2013/12/11/000158349_20131211100152/Rendered/PDF/WPS6719.

¹¹⁶Fischer, G., Strauss R, *όπ.π.* (υποσημ. 17)

Τα ψυχοκοινωνικά στρες, όπως αυτά που εμφανίζονται στις μελέτες του Whitehall, έχουν βρεθεί ότι είναι πιο κοινά και συχνά σε άτομα με χαμηλό εισόδημα, πέρα από τον χώρο εργασίας. Οι Wilkinson και Pickett¹¹⁷ υποστηρίζουν ότι η μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα προκαλεί χαμηλή αυτοεκτίμηση, χρόνιο στρες και κατάθλιψη, που προέρχονται από το άγχος της κατάστασης. Αυτό συμβαίνει επειδή δίνεται μεγαλύτερη σημασία στο πού χωρούν οι άνθρωποι σε μια ιεραρχία με μεγαλύτερη ανισότητα¹¹⁸.

3.3. Συνέπειες για τα κράτη

Η ανισότητα αυξάνει επίσης το επίπεδο του χρέους, καθώς τα άτομα με χαμηλότερο εισόδημα δανείζονται περισσότερο για να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο, ειδικά σε ένα κλίμα χαμηλών επιτοκίων. Σε συνδυασμό με την απορρύθμιση, το μεγαλύτερο χρέος αυξάνει την αστάθεια και «συνέβαλε σημαντικά, αν όχι η βασική αιτία, του χρηματοπιστωτικού κραχ του 2008»¹¹⁹.

Μια άλλη βασική οικονομική επίπτωση της εισοδηματικής ανισότητας είναι ότι οδηγεί σε μείωση των δαπανών πρόνοιας και των δημοσίων επενδύσεων. Δεδομένου ότι μεγαλύτερο μερίδιο της κατανομής του εισοδήματος κερδίζεται από τους πολύ πλούσιους, οι κυβερνήσεις έχουν λιγότερο διαθέσιμο εισόδημα για να χρηματοδοτήσουν την εκπαίδευση, τις δημόσιες ανέσεις και άλλες υπηρεσίες στις οποίες βασίζονται σε μεγάλο βαθμό οι φτωχοί. Αυτό δημιουργεί κοινωνικό διαχωρισμό, με τον οποίο οι πλούσιοι εξαιρούνται από τις υπηρεσίες δημόσιας χρηματοδότησης επειδή τα ιδιωτικά τους ισοδύναμα είναι καλύτερης ποιότητας. Αυτό προκαλεί έναν κύκλο αυξανόμενης εισοδηματικής ανισότητας που είναι πιθανό να οδηγήσει τελικά σε μια κατάσταση «ιδιωτικής ευμάρειας και δημόσιας εξαθλίωσης»¹²⁰.

Οι πλούσιοι πολίτες διατηρούν δυσανάλογη πολιτική εξουσία σε σύγκριση με τους φτωχότερους πολίτες,, γεγονός που ενθαρρύνει την ανάπτυξη αναποτελεσματικών

¹¹⁷Fischer, G., Strauss R, όπ.π. (υποσημ. 17)

¹¹⁸Asaria, M., J. Costa-Font, and F. A. Cowell, . “How Does Exposure to Covid-19 Influence Health and Income Inequality Aversion.” IZA DiscussionPaper, 2021,. no. 14103

¹¹⁹Fischer, G., Strauss R, όπ.π. (υποσημ. 17)

¹²⁰όπ.π.

φορολογικών δομών που στρέφονται υπέρ των πλουσίων. Η άνιση κατανομή εισοδήματος αυξάνει την πολιτική αστάθεια, η οποία απειλεί τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, αυξάνει τον κίνδυνο αποκήρυξης συμβάσεων από το κράτος και αποθαρρύνει τη συσσώρευση κεφαλαίου Ένα διευρυνόμενο χάσμα πλουσίων-φτωχών τείνει να αυξήσει το ποσοστό της αναζήτησης ενοικίων και των ληστρικών συμπεριφορών της αγοράς που εμποδίζουν την οικονομική ανάπτυξη¹²¹.

¹²¹ Atkinson, A. B., όπ.π. (υποσημ. 104)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΕ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ

4.1. Πολιτικές για την μείωση του κοινωνικο-οικονομικού διαχωρισμού στην Ε.Ε.

Αναζητούνται καλύτερες πολιτικές για τη μείωση της ανισότητας στον πυρήνα πολλών ευρωπαϊκών κειμένων, από το τρίτο κεφάλαιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του, στη Συνθήκη της Λισαβόνας και στη νέα ευρωπαϊκή συναίνεση για Ανάπτυξη. Η αντιμετώπιση της ανισότητας είναι επίσης απαραίτητη για την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, σύμφωνα με τη Συμφωνία του Παρισιού. Επειδή μελετά την κατανομή του εισοδήματος και άλλους παράγοντες ανισότητας σε βάθος, η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ανισότητα σε νέα και υπάρχοντα προγράμματα έχουν δευτερεύοντα οφέλη: επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους φορείς της διεθνούς συνεργασίας και στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής τον εντοπισμό ζητημάτων και κενών παρέμβασης ανά τομέα.

Το μείγμα πολιτικών στην Ευρώπη ήταν μέτρια προοδευτικό στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ, μερικώς αντίθετη δυναμική της αγοράς. Λαμβάνοντας υπόψη πρόσφατες περιπτώσεις δημοσιονομικής ενοποίησης, η ανισότητα εισοδήματος της αγοράς αυξήθηκε κατά τις περιόδους δημοσιονομικής ενοποίησης. Ωστόσο, τα μέτρα προσαρμογής συνέβαλαν στη μείωση της ανισότητας ή για να αντισταθμιστεί εν μέρει η αύξηση της ανισότητας στη μεγάλη πλειονότητα των χωρών (ιδίως στη Ρουμανία, την Πορτογαλία, την Ολλανδία και τη Γερμανία). Ορισμένα μέτρα βρίσκονται να είναι προοδευτικά, ιδίως οι περικοπές σε μη στοχευμένες παροχές και περικοπές μισθών του δημόσιου τομέα και σε κάποιο βαθμό, οι αυξήσεις στον φόρο εισοδήματος. Αντίθετα, οι αναλογικές μειώσεις στις συντάξεις και οι αυξήσεις του ΦΠΑ χαρακτηρίζονται ως οπισθοδρομικές. Σαφώς, η ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων της δημοσιονομικής εδραίωσης της ανισότητας εξαρτάται από το βαθμό διατήρησης των προοδευτικών μέτρων. Για παράδειγμα, η διατήρηση της προοδευτικής φορολογίας θα μπορούσε να εξασφαλίσει τη διατήρηση των

κοινωνικών μεταβιβάσεων. Μια άλλη δυνατότητα είναι η μείωση των οπισθοδρομικών φόρων και η αύξηση της φορολόγησης του πλούτου και της ιδιοκτησίας.

Για άλλη μια φορά, οι ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησαν διαφορετικούς δρόμους δημοσιονομικής εξυγίανσης. Ενώ στη Λιθουανία και τη Λετονία τα μέτρα ήταν οπισθοδρομικά, ορισμένη προοδευτικότητα εντοπίζεται στα πακέτα δημοσιονομικής εξυγίανσης της Ελλάδας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Ρουμανίας και (μέτρια) στην Ιταλία. Ωστόσο, στην Ισπανία οι φτωχότεροι ήταν σε χειρότερη θέση, λόγω μιας μεγάλης αύξησης (5 ποσοστιαίες μονάδες) του ΦΠΑ μεταξύ 2010 και 2012. Στην Ελλάδα το φτωχότερο 10% του πληθυσμού επλήγη σκληρά από τη μείωση του ορίου του αφορολόγητου εισοδήματος. Ωστόσο, στην Ελλάδα σημειώθηκε επίσης συνολική πτώση του διαθέσιμου εισοδήματος και επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης, με συνδυασμό περικοπών στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, σημαντική μείωση των κοινωνικών δαπανών, αύξηση της ανεργίας και περιορισμένη κάλυψη της του ασφαλιστικού συστήματος της ανεργίας και του συστήματος ασφάλισης υγείας¹²².

4.2. Μέτρα για το μέλλον

Τρεις σημαντικές πτυχές πρωτοβουλιών είναι η παροχή δημόσιων αγαθών, πολιτικές με επίκεντρο το φύλο και αναδιανομή εισοδήματος. Τα δημόσια αγαθά περιλαμβάνουν την υγεία, την εκπαίδευση και τις υποδομές. Η εκπαίδευση παίζει καθοριστικό ρόλο στη μείωση της ανισότητας. Είναι ένας ισχυρός καθοριστικός παράγοντας των επαγγελματικών επιλογών και συνεπώς των επιπέδων εισοδήματος. Οι δημόσιες επενδύσεις στην εκπαίδευση μπορεί εύκολα να μεταφραστούν σε μείωση της ανισότητας αυξάνοντας το μερίδιο του πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε επαγγελματικές και κοινωνικές ευκαιρίες¹²³.

Διαθέσιμη και οικονομικά προσιτή πρόσβαση σε βασικές υποδομές (νερό και αποχέτευση, ηλεκτρισμός, θέρμανση, και διάθεση απορριμμάτων) είναι ουσιαστικής σημασίας για τη δημόσια υγεία, την ποιότητα ζωής και την ανθεκτικότητα της

¹²² Darvas, Z., Hüttl, P., De Sousa, C., Terzi, A., Tschekassin, O., Austerity and Poverty in the European Union. Study for the Committee on Employment and Social Affairs of the European Parliament, Brussels, 2014,
http://bruegel.org/wpcontent/uploads/imported/publications/IPOL_STU_2014_518758_EN.pdf

¹²³ European Commission, Addressing income inequality through development cooperation: a quick guide, 2022

κοινότητας στα κράτη- μέλη της ΕΕ.. Αυξάνοντας τον παραγωγικό και ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν τα άτομα και οι οικογένειες, θέτονται τα θεμέλια για ίσες ευκαιρίες συμμετοχής στα εκπαιδευτικά και οικονομικά συστήματα.

Οι πολιτικές που αντιμετωπίζουν τις ανισότητες μεταξύ των φύλων αντιμετωπίζουν επίσης την άνιση πρόσβαση στην υγεία και την εκπαίδευση οδηγεί σε μειωμένη δράση, πολιτική εκπροσώπηση και οικονομικές ευκαιρίες για τις γυναίκες. Βοηθούν επίσης πολιτικές που βελτιώνουν την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γυναικών και αντιμετωπίζουν την ανισότητα των φύλων με χαμηλότερη εισοδηματική ανισότητα. Πολλές πολιτικές εστιασμένες στο φύλο έχουν ήδη εφαρμοστεί και απέδειξαν την αποτελεσματικότητά τους στην ανακατανομή και την εξισορρόπηση των ευθυνών περίθαλψης, δημιουργώντας οικονομικές ευκαιρίες για κάλυψη του χάσματος των φύλων στην απασχόληση και την επιχειρηματικότητα, καθώς και για την αντιμετώπιση των νόμων στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. που εισάγουν διακρίσεις και περιοριστικούς κοινωνικούς κανόνες¹²⁴.

Οι εμπορικές πολιτικές μπορούν να έχουν θετικό αντίκτυπο στην ανισότητα εάν αυξήσουν κατώτατο μισθό 40% σε σχέση με τα μέσα ή κορυφαία εισοδήματα. Η σχέση μεταξύ εμπορίου και ανισότητας είναι αμφίθυμη, καθώς η ελευθέρωση του εμπορίου έχει επηρεάσει αρνητικά την ανισότητα πλούτου (μέσω μιας ανακατανομής εισοδήματος προς κεφάλαιο) και εισοδήματος (μέσω των επιζήμιων επιπτώσεων στην αγορά εργασίας για λιγότερο παραγωγικούς κατασκευαστές). Αλλά το άνοιγμα του εμπορίου μπορεί επίσης να συνδεθεί με χαμηλότερη ανισότητα μέσω των αυξήσεων των μισθών για θέσεις εργασίας χαμηλών δεξιοτήτων. Ωστόσο, τα κέρδη από την άποψη του εμπορίου πρέπει να φορολογηθούν και να αναδιανεμηθούν με έναν προοδευτικό τρόπο εάν η ελευθέρωση του εμπορίου θέλει να μειώσει την ανισότητα με οποιονδήποτε ουσιαστικό τρόπο¹²⁵.

Οι αναδιανεμητικές πολιτικές όπως ένα προοδευτικό φορολογικό σύστημα μπορεί να είναι ισχυροί μοχλοί μείωσης της ανισότητας στην Ε.Ε.. Τέτοιες πολιτικές έχουν συνήθως άμεσο αντίκτυπο στο (δευτερεύον) εισόδημα αλλά αποφέρουν και άλλα οφέλη, όπως επενδύσεις στην υγεία και την εκπαίδευση των παιδιών.

¹²⁴European Commission, όπ.π. (υποσημ. 113)

¹²⁵European Commission, όπ.π. (υποσημ. 113)

Ορισμένες πολιτικές για τη μείωση της ανισότητας στοχεύουν τομείς όπως οι αγορές εργασίας, η ιδιοκτησία γης ή οικονομικών και εμπορικών κανονισμών. Οι παρεμβάσεις αυτές στοχεύουν στη βελτίωση της κατανομής του πρωτογενούς εισοδήματος (που αγνοεί φόρους, επιδοτήσεις και κοινωνικές παροχές). Τέτοιες πολιτικές περιλαμβάνουν τη μεταρρύθμιση της γης και παρεμβάσεις που υποστηρίζουν την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της εκπαίδευσης (η οποία μπορεί να μετρηθεί με το ποσοστό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή το ασφάλιστρο δεξιοτήτων)¹²⁶.

Οι ανισότητες όσον αφορά τις καθарές φορολογικές και κοινωνικές μεταβιβάσεις περιλαμβάνουν την κατανομή του δευτερογενούς εισοδήματος. Αυτό το είδος ανισότητας μπορεί να στοχευτεί από τη δημοσιονομική πολιτική και να μετρηθεί χρησιμοποιώντας τα ποσά των φόρων και τις μεταβιβάσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ ή η επίπτωση της φορολογίας. Η τριτογενής εισοδηματική ανισότητα είναι ένας τρόπος λογιστικής για το μερίδιο της δημόσιας δαπάνης στα έσοδα και πώς κατανέμεται στον πληθυσμό. Αυτό μπορεί να μετρηθεί μέσω των ποσών που δαπανώνται για δημόσιες υπηρεσίες ως ποσοστό του ΑΕΠ, ή αξιολόγηση του μεριδίου των ιδιωτικών υπηρεσιών¹²⁷.

Φτωχές και περιθωριοποιημένες κοινότητες ή άτομα θα πρέπει να προσδιορίζονται συλλογικά και να υπάρχει προσέγγιση έτσι ώστε να μπορούν να συμπεριληφθούν σε όλη την έκταση του προγραμματισμού και του κύκλου του έργου. Η προσέγγιση του δικαιούχου επωφελείται σε μεγάλο βαθμό από τις συμμετοχικές προσεγγίσεις που ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και τον διάλογο με τους εθνικούς και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς. Είναι επίσης ζωτικής σημασίας για την ενθάρρυνση της συμμετοχής των γυναικών και των περιθωριοποιημένων ομάδων προκειμένου να σχεδιαστούν πολιτικές προσαρμοσμένες στα δικαιώματα και τις ανάγκες τους. Η στόχευση σε αυτό το πλαίσιο είναι απαιτητική και απαιτεί ταυτοποίηση των νοικοκυριών και δικαιούχων σε διάφορα, αναλυτικά επίπεδα (γεωγραφικά, εισοδηματικά κ.λπ.)¹²⁸.

¹²⁶European Commission, όπ.π. (υποσημ. 113)

¹²⁷European Commission, όπ.π. (υποσημ. 113)

¹²⁸European Commission, όπ.π. (υποσημ. 113)

Είναι ακόμη πιο προβληματικό το γεγονός ότι η διαφθορά είναι ταυτόχρονα κινητήριος δύναμη και αποτέλεσμα της ανισότητας. Η μεγαλύτερη συμμετοχή και θεσμική λογοδοσία τείνουν να καθιστούν τις πολιτικές πιο περιεκτικές στην αύξηση της διαφάνειας στη χάραξη πολιτικής.

Οδηγίες για μέτρα διαφάνειας που προάγουν τη μείωση της ανισότητας¹²⁹:

- Κατευθύνουν τη συνεργασία προς την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών (π.χ. ελευθερία της πληροφόρησης)
- Διασφάλιση διαφάνειας, δημόσιας και ιδιωτικής λογοδοσίας και πρόσβασης σε πληροφορίες
- Ενίσχυση των εθνικών στατιστικών συστημάτων
- Εφαρμογή των καλά εφαρμοσμένων νόμων κατά της διαφθοράς

Η δημοσιονομική πολιτική είναι ένα σημαντικό μέσο από αυτή την άποψη, αλλά θα πρέπει να υπάρχουν πολλαπλοί τομείς παρέμβασης να συνδυαστούν. Απαιτούνται εργαλεία και μέθοδοι προσαρμοσμένα στα χαρακτηριστικά του κατώτερου 40%, ειδικά σε χώρες όπου οι πληροφορίες για αυτό το τμήμα του πληθυσμού μπορεί να είναι σπάνιες¹³⁰.

Οδηγίες για τη μείωση των ανισοτήτων εντός του κατώτατου 40%:

- Προώθηση της καθολικής και δωρεάν πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και την εκπαίδευση, ιδίως σε απομακρυσμένες περιοχές της Ε.Ε.
- Καλλιέργεια των πολιτικών κοινωνικής προστασίας για εκείνες τις κοινότητες που είναι πιο ευάλωτες στους κινδύνους τροφίμων και κλίματος.
- Υποστήριξη της δημιουργίας αξιοπρεπούς απασχόλησης με υψηλά πρότυπα εργασίας, δίνοντας προτεραιότητα στην εργασία με χαμηλή ειδίκευση.
- Καθιέρωση πρόσβασης σε υποδομές, υπηρεσίες και μέσα πολιτικής συμμετοχής των περιθωριοποιημένων κοινοτήτων

¹²⁹Fischer, G., Strauss R., όπ.π. (υποσημ. 17)

¹³⁰Fischer, G., Strauss R., όπ.π. (υποσημ. 17)

- Υποστήριξη δίκαιων και προοδευτικών φορολογικών μεταρρυθμίσεων για πολίτες και επιχειρήσεις, που επιβάλλονται από καλά εξοπλισμένες αρχές.
- Παρακολούθηση και αξιολόγηση πολιτικών, εστιάζοντας στο βιοτικό επίπεδο στο κατώτερο 40%.

Ιδανικά, η ΕΕ θα πρέπει να ενσωματώσει τη μείωση της ανισότητας σε όλες τις παρεμβάσεις της, αλλά, εάν δοθεί προτεραιότητα, θα πρέπει να είναι τα αποτελέσματα μιας ενδελεχούς ανάλυσης της κατάστασης. Ωστόσο, ο πολιτικός διάλογος πρέπει να επικεντρωθεί στη φορολογία, δεδομένου ότι τα προοδευτικά φορολογικά συστήματα αποφέρουν διπλή απόδοση στην καταπολέμηση της ανισότητας: μειώνουν άμεσα το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών, ενώ παράλληλα αυξάνουν τα έσοδα που μπορούν να επενδύονται σε κοινωνικές δαπάνες¹³¹.

Η δημοσιονομική στήριξη μπορεί να είναι ένα αποτελεσματικό μέσο για να επιστήσει την προσοχή των ανησυχών για τις ανισότητες και τα ευρύτερα ενδιαφερόμενα μέρη. Η δημοσιονομική στήριξη μπορεί ταυτόχρονα να ευαισθητοποιήσει, να προσφέρει υποστήριξη και έναρξη και τροφοδοσία του διαλόγου πολιτικής. Πρώτον, μπορεί να ενσωματωθεί μια γωνία ανισότητας στην ανάλυση και παρακολούθηση των κριτηρίων επιλεξιμότητας της δημοσιονομικής στήριξης. Η ανάλυση της μακροοικονομικής πολιτικής και οι επιδόσεις της μεταρρύθμισης της διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών θα μπορούσαν εύκολα να περιλαμβάνουν την ανισότητα στο πεδίο εφαρμογής της. Δεύτερον, η δημοσιονομική στήριξη μπορεί να προσφέρει συμπληρωματική υποστήριξη, μπορεί να βοηθήσει τους ενδιαφερόμενους φορείς να ενσωματώσουν τη μείωση της ανισότητας στις πολιτικές και τα συστήματα παρακολούθησης τους. Τρίτον, οι συζητήσεις σχετικά με τους δείκτες απόδοσης της δημοσιονομικής στήριξης είναι ένα ιδιαίτερα πολύτιμο εργαλείο για την αντιμετώπιση στα ζητήματα ανισότητας και οι δείκτες θα πρέπει να αντικατοπτρίζουν τους στόχους μείωσης της ανισότητας και να μετρούν τα αποτελέσματα της ανισότητας. Τέλος, το φόρουμ του διαλόγου δημοσιονομικής στήριξης με την κυβέρνηση και άλλοι ενδιαφερόμενοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την έναρξη και ενημέρωση στρατηγικών μείωσης της ανισότητας¹³².

¹³¹Fischer, G., Strauss R.,όπ.π. (υποσημ. 17)

¹³²Fischer, G., Strauss R.,όπ.π. (υποσημ. 17)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι χαμηλές επιδόσεις ανάπτυξης τις τελευταίες δεκαετίες στην Ευρώπη έχουν αυξήσει τις ανησυχίες για την αυξανόμενη διασπορά του εισοδήματος και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Οι ευρωπαϊκές αρχές εγκαινίασαν πρόσφατα τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», η οποία στοχεύει στη βελτίωση της κοινωνικής ένταξης στην Ευρώπη πέρα από τις ήδη υπάρχουσες ευρωπαϊκές περιφερειακές πολιτικές με στόχο τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων μέσω της τόνωσης της ανάπτυξης σε περιοχές όπου τα εισοδήματα είναι σχετικά χαμηλά. Ενώ είναι πιο συνηθισμένο να περιορίζονται τα μέτρα ανισότητας στα εθνικά σύνορα, η ύπαρξη τέτοιων στόχων και πολιτικών σε επίπεδο Ένωσης παρακινεί τη μέτρηση των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων.

Η ανισότητα εισοδήματος παραμένει στο υψηλό όλων των εποχών. Στη δεκαετία του 1980, το πλουσιότερο 10% ήταν επτά φορές υψηλότερο από αυτό του φτωχότερου 10%. Σήμερα, είναι γύρω στις 9 ½ φορές υψηλότερο. Η οικονομική ανάκαμψη δεν έχει αντιστρέψει τη μακροπρόθεσμη ανοδική τάση στην εισοδηματική ανισότητα. Η άνιση κατανομή του πλούτου ξεπερνά αυτή του εισοδήματος. Το 10% των πλουσιότερων νοικοκυριών κατέχουν το 50% του συνολικού πλούτου ενώ το 40% των λιγότερο εύπορων κατέχουν λίγο περισσότερο από 3%.

Η εξέταση της ανισότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολό της επιτρέπει να δει ποιες είναι οι διαφορές στο εισόδημα και συνεπάγεται την ανισότητα μεταξύ των ατόμων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεδομένου ότι παράλληλα με τις αλλαγές στην κατανομή του εισοδήματος εντός των χωρών, ορισμένες οικονομίες έχουν αναπτυχθεί περισσότερο γρήγορα από άλλους. Η ανισότητα στην Ευρώπη βρέθηκε να είναι υψηλή, αν και σαφώς κάτω από το επίπεδο των Ηνωμένων Πολιτειών. Επιπλέον, η εισοδηματική ανισότητα στην ΕΕ βρέθηκε ότι έχει αυξηθεί τα τελευταία 25 χρόνια, αν και με βραδύτερο ρυθμό από το 2000. Βρέθηκαν στοιχεία σύγκλισης εισοδήματος μέσω του λεγόμενου φαινομένου *catching up*, το οποίο από μόνο του θα έπρεπε να μειώσει την ανισότητα. Οι προσχωρήσεις νέων χωρών στην ΕΕ, και ιδιαίτερα η επέκταση στην Ανατολική Ευρώπη το 2004 ενήργησε προς την αντίθετη

κατεύθυνση, καθώς τόσο στα μέσα της δεκαετίας του 1990 όσο και στα τέλη της δεκαετίας του 2000 η ανισότητα ήταν μεγαλύτερη όταν προστέθηκαν οι νέες χώρες. Οι επεκτάσεις της Ένωσης ωστόσο δεν είναι η μόνη εξήγηση για την αύξηση της διασποράς του εισοδήματος.

Οι αδύναμες οικονομικές επιδόσεις της ΕΕ την τελευταία δεκαετία είχαν σαφείς επιπτώσεις στις οικονομικές συνθήκες των ατόμων, που επηρεάζουν τις συνθήκες απασχόλησής τους, τα επίπεδα εισοδήματος και τις παροχές κοινωνικής προστασίας. Επιπλέον, την ασύμμετρη ανάπτυξη στις τροχιές των ευρωπαϊκών οικονομιών κατά τη διάρκεια της κρίσης έχουν επίσης υποκινήσει την ιδέα ότι η ευρωπαϊκή «μηχανή σύγκλισης» είχε σταματήσει. Μάλιστα, ενώ οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης συνέχισαν να συγκλίνουν, η πτώση της ανάληψης του εισοδήματος στις νότιες χώρες της ΕΕ σε σχέση με την υπόλοιπη ΕΕ έχει σταματήσει αυτή τη διαδικασία. Το αποτέλεσμα αυτών των κάπως αντίθετων τάσεων είναι ότι η συνολική ανισότητα δεν έχει αυξηθεί σημαντικά¹³³.

Η ποιότητα των πολιτικών, των θεσμών και των μεταρρυθμίσεων έχει σημασία για τη διαμόρφωση της κατανομής του εισοδήματος, τη δομή και την προώθηση της ανάπτυξης. Τα μέτρα επωφελούς χρήσης μπορούν να προσφέρουν ισχυρότερη ανάπτυξη και μεγαλύτερη ενσωμάτωση, αλλά αυτό είναι το αποτέλεσμα ενός πολύπλοκου μείγματος πολιτικών που περιλαμβάνει τομείς πολιτικής όπως η οικονομική διακυβέρνηση, η αγορά εργασίας, η εκπαίδευση και οι δεξιότητες, ο ανταγωνισμός και η ρύθμιση της αγοράς του προϊόντος, η καινοτομία και επιχειρηματικότητα, χρηματοπιστωτικές αγορές, οι υποδομές και οι δημόσιες υπηρεσίες, η ανάπτυξη και η αστική διακυβέρνηση. Ως εκ τούτου, οι εθνικές κυβερνήσεις θα πρέπει να προσαρμόσουν τις δημοσιονομικές πολιτικές για την αποφυγή στρεβλωτικών επιπτώσεων σε χαμηλότερα εισοδήματα και προσαρμογή των συστημάτων πρόνοιας προς αποφυγή της κοινωνικής δυσφορίας και να αυξήσουν την αποτελεσματικότητά τους.

¹³³ Darvas et al., όπ.π. (υποσημ. 113)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Πετράκος, Γ., Ψυχάρης, Γ. Περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2016

Ψυχάρης Ι., Η σύγχρονη εμπειρία σχεδιασμού και υλοποίησης περιφερειακών προγραμμάτων στην Ελλάδα: μια πρώτη καταγραφή και απόπειρα αξιολόγησης. *Περιφέρεια*, 2014, 4(4), 199–229.

Ξενόγλωσση

Adams-Prassl, A., T. Boneva, Golin, M., Rauh, C. “Inequality in the impact of the coronavirus shock: Evidence from real time surveys”. *Journal of Public Economics*, 2020, 189, 104245.

Aedo, C., Hentschel, J., Moreno, M., Luque, J. “From occupations to embedded skills: a cross-country comparison.”, 2013, *World Bank Policy Research Working Paper*

Alber, J., Employment patterns in the enlarged EU, in: J. Alber, T. Fahey, C. Saraceno (eds.): Handbook of quality of life in the enlarged European Union, London and New York 2008, *Routledge*, pp. 129-161

Alipour, J. V., Langer, C., O’Kane, L., ‘Is Working from Home Here to Stay? A Look at 35 Million Jobs Ads’, *CEsifo Forum*, 2021, 22(6), 44-46

Almeida, Vanda, Salvador Barrios Cobos, Michael Christl, Silvia De Poli, Alberto Tumino, and Wouter Van Der Wielen (2020). “Households’ income and the cushioning effect of fiscal policy measures during the Great Lockdown”. In: Joint Research Centre (JRC) Working Papers on Taxation and Structural Reforms 127

- Asaria, M., J. Costa-Font, and F. A. Cowell,. “How Does Exposure to Covid-19 Influence Health and Income Inequality Aversion.” IZA Discussion Paper, 2021,.no. 14103
- Atkinson, A. B., Casarico, A., Voitchovsky, S., *Top incomes and the gender divide*. The Journal of Economic Inequality, 2018, 16(2), 225–256
- Atkinson, A. B., *Inequality: What Can Be Done?* , Harvard University Press, London, 2015
- Autor, D. H., Levy, F., Murnane, R. J., *The skill content of recent technological change: An empirical exploration*. The Quarterly journal of economics, 2003, 118(4), 1279-1333
- Autor, D. H., ‘*Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation*’, Journal of Economic Perspectives, 2015, 29 (3): 3-30
- Blanchet, T, L Chancel and A Gethin (2020), “Why Is Europe More Equal Than the United States?”,WID.world, Working Paper 2020/19
- Barbero J, Rodríguez-Crespo E., Technological, institutional, and geographical peripheries: regional development and risk of poverty in the European regions. *Ann Reg Sci*. 2022, 69(2):311-332
- Blanchet, T., Chancel, L., Flores, I., Morgan, M. (2021).*Distributional National Accounts Guidelines.Methods and Concepts Used in the World Inequality Database*.
- Blanchet, Thomas, Lucas Chancel, and Amory Gethin (2022). “Why Is Europe More Equal Than the United States?” In: *American Economic Journal: Applied Economics* 14.4, pp. 480–518.
- Blanchet, T., Saez, E., Zucman, Γ. (2022).*Real-Time Inequality*. Tech. rep. DOI: 10.3386/w30229
- Bloom, D., Prettnner, K. (2020) ‘The macroeconomic effects of automation and the role of COVID-19 in reinforcing their dynamics’, VoxEU, <https://voxeu.org/article/covid-19-and-macroeconomic-effects-automation>
- Carranza, Rafael, Marc Morgan, and Brian Nolan (2021). “Top Income Adjustments and Inequality: An Investigation of the EU-SILC”. In: World Inequality Lab Working Paper 2021/17

- Castelló-Climent, A., Doménech, R., Human capital inequality and economic growth: some new evidence. *The Economic Journal*, 2002, 112(478), C187-C200
- Chinn, D., Hieronimus, S., Kirchherr, J., Klier, J. “The future is now: Closing the skills gap in the Europe’s public sector”, McKinsey Company, <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/the-future-is-now-closing-the-skills-gap-in-europes-public-sector#/>
- Coady, D., Dizioli, A. (2018). Income inequality and education revisited: Persistence, endogeneity and heterogeneity. *Applied Economics*, 50(25), 2018, 2747–2761
- Choi, G. (2019). Revisiting the redistribution hypothesis with perceived inequality and redistributive preferences. *European Journal of Political Economy*, 58, 220–244.
- Clark, Andrew E., Conchita D’Ambrosio, and Anthony Lepinteur (2022). “Correction to: the Fall in Income Inequality during COVID-19 in Four European Countries”. In: *The Journal of Economic Inequality* 20.2, pp. 503–507. DOI: 10.1007/s10888-021-09516-4
- Defard, C., *A Social Climate Fund for a Fair Energy Transition*, 2021, <https://institutde-lors.eu/en/publications/a-social-climate-fund/>
- Dingel, J. I., Neiman, B, ‘*How many jobs can be done at home?*’, *Journal of Public Economics*, No. 189, 2020, <http://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104235>
- European Union, Commissioner Piebalgs welcomes Development Ministers' endorsement of the Agenda for Change [WWW Document]. European Community, 2012, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_12_478
- Eurofound. *The gender employment gap: Challenges and solutions*, Luxembourg 2016, Publications Office of the European Union.
- European Commission “Employment-income loss and wage compensation during the pandemic: preliminary estimates”, Part II in *Employment and Social Developments in Europe – Quartely ESDE*, December 2020. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (DG EMPL), Brussels, 2020

- European Commission: Towards Social Investment for Growth and Cohesion – including implementing the European Social Fund 2014- 2020, COM(2013) 83, Brussels 2013.
- European Commission: Europe 2020 strategy – A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, COM(2010) 2020, 2010
- European Commission, *Employment and social development in Europe 2021*, 2021
- European Commission, Addressing income inequality through development cooperation: a quick guide, 2022
- European Public Health Alliance, Health inequalities. A public health challenge for European Policy makers, 2019, <https://epha.org/wp-content/uploads/2019/12/epha-health-inequalities-a-public-health-challenge-for-european-policy-makers.pdf>
- Filauro, S., Parolin, Z. (2019), “Unequal unions? A comparative decomposition of income inequality in the European Union and United States”, *Journal of European Social Policy*, 2019, 29(4): 545–563
- Fischer, G., Strauss R., *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*, Oxford University Press, Oxford, 2021
- Franko, W. W. (2017). Understanding public perceptions of growing economic inequality. *State Politics & Policy Quarterly*, 17(3), 319–348
- Franzini, M. Pianta: *Explaining Inequality*, *Routledge*, London, 2016, p.39
- Furceri, Davide, Prakash Loungani, Jonathan D. Ostry, and Pietro Pizzuto (2022). “Will COVID-19 Have Long-Lasting Effects on Inequality? Evidence from Past Pandemics”. In: *The Journal of Economic Inequality*. DOI: 10.1007/s10888-022-09540-y.
- García-Castro, J. D., Rodríguez-Bailón, R., Willis, G. B., *Perceiving economic inequality in everyday life decreases tolerance to inequality*. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2020, 90(1), Article 104019
- Gimpelson, V., Treisman, D., *Misperceiving inequality*. *Economics & Politics*, 2018, 30 (1), 27–54
- Giuntella, O., Mazzonna, F., Nicodemo, C., Vargas-Silva, C., *Immigration and the reallocation of work health risks*. *Journal of Population Economics*, 2019, 32(3), 1009–1042

- Gorka, S., Hardy, W., Keister, R., and Lewandowski, P. Age, Tasks, and Skills in European Labor Markets. Background paper for Growing United, IBS Research Report 04/2017. Institute for Structural Research, 2017
- Hansen, R. Migration to Europe since 1945: Its history and its lessons. *Political Quarterly*, 2003, 74(s1), 25–38.
- Heath, A., Richards, L. Attitudes towards Immigration and Their Antecedents: Topline Results from Round 7 of the European Social Survey, European Social Survey, 2016, Ανακτήθηκε από: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS7_toplines_issue_7_immigration.pdf.
- Inchauste, G., Karver, J., “Understanding Changes in Equality in the EU. Background to ‘Growing United: Upgrading Europe’s Convergence Machine. World Bank Report on the European Union.’” World Bank, 2018
- IMF, ‘Understanding the Downward Trend in Labor Income Shares’, chapter 3 in World Economic Outlook, April 2017, International Monetary Fund, 2017, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2017/04/04/world-economic-outlook-april-2017>
- Milanovic, B. *The haves and the have-nots: A brief and idiosyncratic history of global inequality*, Basic Books, 2010
- Neef, Theresa, Alice Sodano, and Marc Morgan (2022). Regional DINA Update for Europe. Technical Note 2022/04. World Inequality Lab.
- OECD, *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, OECD Publishing, Paris, 2011 <http://dx.doi.org/10.1787/9789264119536-en>.
- ¹OECD, “*Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer?*”, 2014, <http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-FocusOnTopIncomes.pdf>
- OECD, *Understanding the socio-economic divide in Europe*. 26 January 2017, <https://www.oecd.org/els/soc/cope-divide-europe-2017-background-report.pdf>
- OECD, *Society at a Glance 2016: OECD Social Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2016, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264261488-en>.
- OECD, *The Labour Share in G20 Economies*, report prepared for the G20 Employment Working Group Antalya, Turkey, 26-27 February 2015, 2015,

<https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/The-Labour-Share-in-G20-Economies.pdf>

Petrakos, G., Psycharis, Y. The spatial aspects of economic crisis in Greece, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2016, 9(1),2016, pp. 137–152

Psycharis, Y., Rovolis, A., Tselios, V., Pantazis, P. Economic crisis and regional development in Greece, *Region et Developpement*, No39, 2014, <https://regionetdeveloppement.univ-tln.fr/wp-content/uploads/3-Psycharis.pdf>

Psycharis, Y., Tselios, V., Pantazis, P. The geographical dimension of income inequality in Greece: evolution and the ‘turning point’ after the economic crisis, *Regional Studies, Regional Science*, 2023a, 10(1), 798-819

Psycharis, Y., Georgiadis, T., Nikolopoulos, P. The geographical dimension of income and consumption inequality: Evidence from the Attica Metropolitan Region of Greece, *Journal of ERSA*, 2023b, 10(1), 183-197

Rehme, G., Education, economic growth and measured income inequality. *Economica*, 2007, 74(295), 493–514

Rodríguez-Pose, A., Tselios, V., Education and income inequality in the regions of the European Union. *Journal of Regional Science*, 2009, 49(3), 411–437

Roex, K., Huijts, T., Sieben, I. *Attitudes towards income inequality: ‘Winners’ versus ‘losers’ of the perceived meritocracy*. *Acta Sociologica*, 2019, 62(1), 47–63

Salverda, W., “*Can the European Union Contain and Improve Income Inequality?*”, In Fischer, G and Strauss R (eds.), *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*. Oxford University Press, Oxford, 2021

Savona, M., ‘COVID-19, digital transformations and essential services’, in J.R. Bryson, L. Andres, A. Ersoy and L. Reardon (eds) *Living with Pandemics: People, Place and Policy*, Edward Elgar: Cheltenham, 2021, <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/living-with-pandemics-9781800373587.html>

Spitz-Oener, A., "Technical change, job tasks, and rising educational demands: looking outside the wage structure." *Journal of Labor Economics*, 2006, 24(2), 235-270

- Taggart, P., Szczerbiak, A., Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European states. *Journal of European Public Policy*, 2018, 25(8), 1194–1214
- Van Mol, C., de Valk, H., Migration and immigrants in Europe: A historical and demographic perspective. In B. Garcés-Mascareñas and R Penninx (eds.), *Integration processes and policies in Europe* (pp. 31–55). 2015, Cham: Springer.
- Van de Walle, S., Migchelbrink, K, Institutional quality, corruption, and impartiality: The role of process and outcome for citizen trust in public administration in 173 European regions. *Journal of Economic Policy Reform*, 2022, 25(1), 9–27